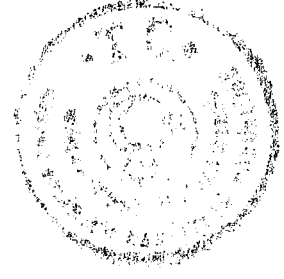

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI
ESKİ ÇİNİ ONARIMLARI PROGRAMI

**KÜTAHYA SERAMİKLERİNDE
KOMPOZİSYON**
(19.Yüzyılın İkinci Yarısı – 20.Yüzyılın İlk Yarısı)

(Yüksek Lisans Tezi)

98848

Hazırlayan :
9760027 Levent KUM

~~98848~~

Danışman :
Yard. Doç. Dr. Sitare TURAN BAKIR

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İSTANBUL – 2000

Levent KUM tarafından hazırlanan
Kütahya Seramiklerinde Kompozisyon (19.Yüzyıl ikinci yarısı
20 Yüzyılın ilk yarısı)

adlı bu çalışma jürimizce
Yüksek Lisans Tezi / Eser Metni
olarak kabul edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : ...10... / 07... / 2000.....

(Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı - Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

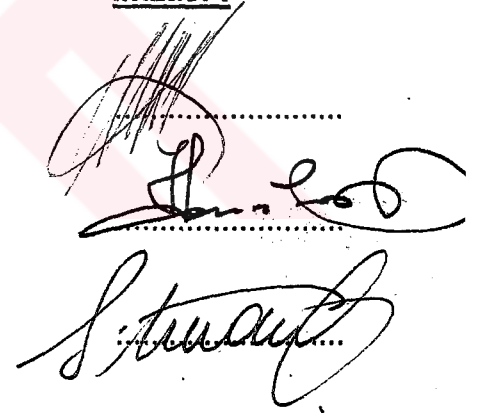
Jüri Üyesi :Prof..Kerim..SİLİVRİLİ.....

Jüri Üyesi :Doç..Dr..Zeki..SÖNMEZ.....
(San .Tar .EABD Öğ .Üy .)

Jüri Üyesi :Y..Doç..Dr..Sitar..Turan..BAKIR..

Jüri Üyesi :

Jüri Üyesi :

KÜTAHYA SERAMİKLERİNDE KOMPOZİSYON

(19.Yüzyıl İkinci Yarısı – 20. Yüzyıl İlk Yarısı)

- İÇİNDEKİLER	I
- ÖNSÖZ	III
- ÖZET	IV
- SOMMAIRE	V
- Resimler Listesi	VI
- Çizimler Listesi	XVIII
- Şemalar Listesi	XIX
1. GİRİŞ	1
1.1. Konunun Kapsamı ve Tarihçe	1
1.2. Kaynak ve Yayınlar	4
1.3. Yöntem	7
1.4. Terminoloji	7
2. ÜRETİM VE HAMMADDE	11
2.1. Malzeme ve Teknik	11
2.2. Usta Ve Atölyeler	14
3. KOMPOZİSYONLAR	17
3.1. Tasarım İlkeleri ve Kompozisyon	17
3.1.1. İznik Bağlantılı Örnekler	18
3.1.1.1. İznik Çini Desenleri İle Bağlantılı Örnekler	18
3.1.1.2. İznik Seramik Desenleri İle Bağlantılı Örnekler..	20
3.1.1.2.1. Üzüm Bezemeli Örnekler	22
3.1.1.2.2. Balık Pulu Fonlu Bezemeliler	23
3.1.2. 18. Yüzyıl Kütahya Seramiği İle Bağlantılı Örnekler	25
3.1.3. Özgün Kütahya Tipleri	26

3.1.3.1. Geometrik Geçmeli Kompozisyonlar	26
3.1.3.2. Kıvrık Dal Geçmeli Kompozisyonlar	27
3.1.3.3. Yazılı Kompozisyonlar	29
3.1.3.4. Kütahya'da Dönem Karakteri Taşıyan Diğer Örnekler	32
- DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	34
- KAYNAKLAR	38
- RESİMLER	41
- ÇİZİMLER	239
- ŞEMALAR	252
- ÖZGEÇMİŞ	258

ÖNSÖZ

19.Yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısında savaş yılları ardından yaşanan tüm olumsuz koşullara rağmen Kütahya'da seramik ve çini üretiminin devam ettirilmiş olması günümüz çini ve seramik üretimi için önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Oysaki seramik sanatı alanında yapılan araştırmalar incelendiğinde bu dönemde üretilen seramiklerin yeterince ele alınmadığını görmekteyiz. Az sayıdaki çalışmada daha çok atölyeler ve üretim tekniklerinin el alınmış olması araştırma konumuzun "19.Yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısında Kütahya Seramiklerinde Kompozisyon" olarak belirlenmesinde önemli etkenlerden biri olmuştur.

Kütahyalı olmam ve çini tasarımı eğitimi almış olmak beni bu araştırma konusundan cesaretlendirmiştir.

Konunun araştırılmasında beni yönlendiren ve çalışmanın belli bir düzen içinde ele alınmasını sağlayan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Sitare TURAN BAKIR'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca Kütahya'da giderek unutulmuş çini ustaları, atölyeleri, üretim ve fırınlama tekniklerini yaptığı yayınlarla gelecek nesillere aktaran Dr. Faruk ŞAHİN'e yardımları için teşekkür ederim.

Haziran 2000

Levent Kum

ÖZET

14. yüzyıldan itibaren Kütahya'da çini ve seramik üretimi yapıldığı bilinmektedir. 15. ve 16. Yüzyılda İznik çini ve seramik üretiminde en önemli merkezdir. Kütahya'da bu merkezi destekler tarzda üretimin varlığı yapılan kazılar sonucunda anlaşılmıştır. 17.yüzyılda İznik'de üretimin durması nedeni ile Kütahya bu konudaki tek merkez haline gelir. 18.yüzyıl özgün Kütahya tarzının geliştiği dönemdir. 19.yüzyılın ilk yarısında duraklayan üretim 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren canlanır.

Araştırma konumuzu içeren bu dönemde üretilen seramiklerin, desenlerinde tasarım ilkelerinden yararlanıldığından söz etmek oldukça güçtür. Daha çok kopya etmek ve birkaç iyi örneğin en çok beğenilen taraflarını almak şeklinde eklektik bir desen anlayışı hakimdir.

Kompozisyonlar titizlikle incelendiğinde özellikle İznik seramik ve çinilerinden etkilenildiğini bazılarında ise 18.yüzyıl Kütahya seramiklerinin izlerini görmekteyiz. Ayrıca mahalli etkiler taşıyan kompozisyonlardan dokuma sanatından esinlenerek üretim yapılmıştır.

İznik çini ve seramiklerinden etkilenilerek üretilen örneklerin İznik çini desenleri ile bağlantılı ve İznik seramik desenleri ile bağlantılı örnekler olarak iki başlık altında incelenmiştir. Aynı grup içinde üzüm bezemeli ve balık pulu fonlu bezemeli örneklerde yer alır.

18. yüzyıl Kütahya seramiklerinden etkilenilerek üretilen örneklerde ise daha çok naif çiçekler, yapraklar ve noktalamalarla yapılan renklendirmeler etkilidir.

Mahalli etkili örnekler, özgün Kütahya tiplerini oluşturmaktadır. Bu kompozisyonlar geometrik geçmeli, kıvrık dal geçmeli, yazılı ve Kütahya dönem karakteri taşıyan diğer örnekler olarak gruplandırılmıştır.

Kompozisyon özelliklerini incelediğimiz örneklerin büyük çoğunluğunda maliyetin düşürülme kaygısı ve özensiz işçilik gibi etkenler üretimin kalitesini düşürmüştür.

ANAHTAR KELİMELEER: Kütahya, İznik, Kompozisyon, Seramik, Üretim

SOMMAIRE

On sait que on faisait de céramiques et de faiences au Kütahya des le 14. Siècle. İznik était le plus important centre des céramiques et des faiences au 15. et 16. Siecles. Aprè les recherches archeologiques faites aux fours de céramiques anciens de Kütahya on comprenait que la fabrication de Kütahya avait une caractère qui avait accompagné à la fabrication d'iznik qui avait été le plus grand. Au 17.Siecle à cause de la termination de fabrication de ceramiques d'İznik, Kütahya était devenue l'unique centre. Le 18. Siecle etait l'epoque que le style de Kütahya était né. La fabrication qui s'était arrêté au premier moitié de 19.Siecle, était recommence à la deuxime motié du siecle.

Dans cet époque qui est le sujet de mon recherche, il est assez difficile de parler d'un style de composition utilisée aux céramiques. Le plus souvent ils faisaient de copies des dessins et ils prenaient les details le plus aimés de certains dessins et ce sortede décoration formait un style ajoutoir.

Quand nous analysons les compositions avec l'attention nous voyons que le plus souvent ils avaint pris l'influence des céramiques des faiences d'İznik et des faiences de Kütahya fabriques au 18.Siecle. Les exemples qui portent les caractères régionaux avaient fabrique en prenant l'influence aux tricotages.

Les exemples fabriques dans l'influence des céramiques, des fainces d'İznik sont analyses par deux categories; celui qui était attaché des dessins de céramiques et celui qui était attaché des desins de faiences d'İznik. Dans le même groupe il y a aussi des exemples décorés par les compositions de raisins et par les compositions décorés avec les motifs applés les écailles de poissons.

Dans les exemples fabriques avec l'influence pris par les céramiques de Kütahya faites au 18.Siecle, nous voyons de plus, des fleurs et des feuilles naives, des colorations pointillées. Les exemples faites par l'influence régionales, formaient le style de Kütahya. Ces compositons catégorisaient de façon geometriques, réctilignes, enterlacs, calligraphiques et qui portaient les caracteres de Kütahya et les autres exemples.

Quand nous analysons les caracteristiques des compositions nous voyons que dans le plus grand partie des exemples, la qualite de fabrication était tombé à cause de la volonte de diminuer le financement, de mauvais travail manuel, ect....

Les mots en cle:

Kütahya, İznik, La Composition, Le Ceramique, La fabrication

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim 1) Millet Grubu Seramik (1979 Kütahya kazı buluntusu)

Faruk ŞAHİN, Kütahya Çini-Keramik Sanatı ve Tarihinin Yeni Buluntular Açısından Değerlendirilmesi
Sanat Tarihi Yıllığı IX-X, İstanbul 1981

Resim 2) Haliç İşi Grubu Seramik (1979 Kütahya kazı buluntusu)

Bkz. (Resim 1)

Resim 3) Baba Nakkaş Grubu Seramik (1979 Kütahya kazı buluntusu)

Bkz. (Resim 1)

Resim 4) Kütahyalı Abraham anısına yapılan ibrik, yaklaşık 1510, British Museum, h:17,8cm

John CARSWELL, İznik Pottery, s.46

Resim 5) Piskopos Ter Mortiros'un sipariş ettiği sūrahi, yaklaşık 1529, British Museum, h:23 cm

Bkz. (Resim 4)

Resim 6) Kütahya Tabaklar, 18.yüzyıl ortası, Sadberk Hanım Müzesi, çap ~ :15cm

John CARSWELL, Türk Çini ve Seramikleri, s.77.

Resim 7) Kütahya Tabaklar 18.yüzyıl, Sadberk Hanım Müzesi, (soldaki) çap:17,8 cm, çap: 18,6cm

Bkz. (Resim 6) s.76

Resim 8) Kütahya Askı Süsleri, 18.yüzyıl, Sadberk Hanım Müzesi

Bkz. (Resim 6), s.80

Resim 9) Hafız Mehmet Emin Efendi (Ölümü 1922)

Rıfat ÇİNİ, Türk Çiniciliğinde Kütahya, s.50

Resim 10) Hafız Mehmet Emin Efendi'nin Kartviziti

Resim 11) Hafız Mehmet Emin Efendi'nin Mührü

Resim 12) Kütahya Hükümet Konağı (1907)

Resim 13) Kütahya Hükümet Konağı (1907)

Resim 14) Kütahya Hükümet Konağı Mescidi

Resim 15) Kütahya Hükümet Konağı Mescidi

Resim 16) Bursa Şehzade Mustafa Türbesi (1552)

Ertuğ - Kocabıyık, Reflections of Paradise, s.156

Resim 17) Bursa Şehzade Mustafa Türbesi Detay

Ara ALTUN, Çini Seramik Öyküsü, s.90

Resim 18) Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 18A) Resim 18'den detay

Resim 19) Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, h:34 cm ağız çapı: 6cm dip çapı:9cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 19A) Resim 19'daki formun başka açıdan görünümü

Resim 20) Kütahya Aşurelik, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Özel Koleksiyon, h:26 d.ç:9,5 cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 20A) Resim 20'deki formun başka açıdan görünümü

Resim 21) Kütahya Aşurelik, 19.yüzyıl sonu, h: 32cm

Antik A.Ş. 188. Müzayede

Resim 22) Kütahya Aşurelik, 19.yüzyıl sonu, h: 32cm

Bkz. (Resim 21)

Resim 23) Kütahya Vazo, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, özel koleksiyon, h:32, d.ç: 11, a.ç: 13

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 24) Kütahya Vazo, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, h:30cm

Antik A.Ş. 193. Müzayede

Resim 24A) Resim 24'ten detay

Resim 25) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl sonu, Rifat Çini Koleksiyonu, çap: 40cm

Rifat ÇİNI, Türk Çiniciliğinde Kütahya, s.87

Resim 26) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl sonu, Etnografya Müzesi, 1-299-79, çap: 23cm

Uygarıklar Ülkesi Türkiye, 1985

Resim 27) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Sadberk Hanım Müzesi, 141/344, 13,4x23,2 cm

Bkz. (Resim 6), s.114

Resim 28) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 29) Kütahya Tepsi, 20.yüzyıl başı, Kütahya Çini Müzesi, 2738, 33,5x24,5 cm

Resim 30) Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Sadberk Hanım Müzesi, 140/285 h: 28,2 cm çap: 17,1 cm

Şebnem AKALIN – Hülya YILMAZ BİLGİ, Yadigar-ı Kütahya, s.113

Resim 31) Kütahya Kavanoz, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl başı, Özel koleksiyon, h: 24,5, d.ç. 12 a.ç.:9cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 32) Kütahya Vazo, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Özel koleksiyon, h:30, a.ç:12, d.ç: 11 cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 33) Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 34) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 35) Rüstem Paşa Cami, Çini Pano

Resim 36) Rüstem Paşa Cami, Çini Pano çizimi

Resim 37) Rüstem Paşa Cami, Çini Pano

Resim 38) Rüstem Paşa Cami, Çini Pano

Resim 39) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 40) Eyüp Sultan Türbesi Çini Pano

Resim 41) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl sonu, Sadberk Hanım Müzesi, 142/218, 13,2x23cm

Bkz. (Resim 16), s.114

Resim 42) Çini Pano, yaklaşık1580, C.L.David Koleksiyonu, Kopenhag, 4101968, 50x50cm

Nurhan ATASOY, Julian RABY, İznik Seramikleri, s.247

Resim 43) Kütahya Kavanoz, 19.yüzyıl sonu, Antik A.Ş. 193. Müzayede, h: 29cm

Resim 44) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl sonu, Sadberk Hanım Müzesi, 140/285, ç:26,1cm

Bkz. (Resim 30), s.112

Resim 45) İznik Tabak, yaklaşık 1590-1600, Victoria & Albert Museum Londra, C.2044-1910, ç.32,8 cm

Bkz. (Resim 42), s.364

Resim 46) Kütahya tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Özel koleksiyon, ç: 30cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 47) İznik Tabak, yaklaşık 1575-1580, Sotheby's Müzayedesi Londra, 1981, ç:31,1 cm

Bkz. (Resim 42) s.232

Resim 48) Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilkyarısı, Kütahya Çini Müzesi,

Resim 49) İznik Tabak, yaklaşık 1560, British Museum, Londra 78.12-30.493, ç:30,5cm

Resim 50) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl sonu, Sadberk Hanım Müzesi, 135/215, ç:22cm

Bkz. (Resim 30), s.109

Resim 50A) Resim 50'deki tabağın arka yüzü.

Resim 51) Kütahya Vazo, 20.yüzyıl ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi,

Resim 51A) Resim 51'teki vazonun başka açıdan görünümü

Resim 52) İznik Tabak Yaklaşık 1545-50, British Museum, Londra, G.1983.48, ç: 38,8cm

Bkz. (Resim 42), s.140

Resim 53) Kütahya Tabak, 19.yüzyılın sonu, Sadberk Hanım Müzesi, 131/346, ç: 29,4cm

Bkz. (Resim 30), s.107

Resim 54) İznik Tabak, yaklaşık 1565, Lady Barlow Koleksiyonu, Cambridge, ç: 29cm

Bkz. (Resim 42), s.303

Resim 55) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl sonu, Sadberk Hanım Müzesi, 121/204, ç:26,1cm

Bkz. (Resim 30), s.102

Resim 56) İznik Tabak, yaklaşık 1575-80, Daha önce Adda Koleksiyonunda idi. ç:30cm

Bkz. (Resim 42), s.247

Resim 57) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 58) İznik Tabak, yaklaşık 1560, Özel koleksiyon Londra, ç: 35,5cm

Bkz. (Resim 42), s.227

Resim 59) Kütahya Meyva Kasesi, 19.yüzyıl ikinci yarısı, Kütahya Çini Müzesi, h:20,5 cm ç: 32 cm

Resim 59A) Resim 59'da görülen meyve kasesinin yandan görünümü

Resim 60) İznik Tabak, yaklaşık 1500, Keir Koleksiyonu, Londra, ç: 39cm

Bkz. (Resim 42), s.80

Resim 61) İznik Tabak, yaklaşık 1560, Metropolitan Museum of Art, New York, 17.120.19, ç: 31,8 cm

Bkz. (Resim 42), s.292

Resim 62) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl sonu, Sadberk Hanım Müzesi, 127/209, ç: 30,3cm

Bkz. (Resim 30), s.104

Resim 63) Kütahya şişe, 19.yüzyıl sonu, Sadberk Hanım Müzesi, 124/263, h: 29,5cm ç: 16,7 cm

Bkz. (Resim 30), s.103

Resim 64) Kütahya şişe, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 64A) Resim 64'den detay

Resim 65) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl sonu, Sadberk Hanım Müzesi, 122/202, ç:25,4cm

Bkz. (Resim 30), s.102

Resim 66) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl sonu, Sadberk Hanım Müzesi, 126/213, ç:26cm

Bkz. (Resim 30), s.1024

Resim 67) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon İstanbul, ç: 25 cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 68) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Sadberk Hanım Müzesi, 123/201, ç: 25,6 cm

Resim 69) Kütahya Şişe, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Sadberk Hanım Müzesi, 147/340, ç: 16,8 cm, h: 28,1 cm

Bkz. (Resim 30) s. 102, 116

Resim 70) Kütahya Vazo, 19.yüzyılın ikinci yarısı, Eskidji Müzayede 1999, h: 28 cm

Resim 71) Kütahya Karafaki Şişe, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul h: 23,5 cm d.ç: 4,5 cm, a.ç: 6cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 72) Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl sonu, 20.yüzyıl ilk yarısı, Sadberk Hanım Müzesi, 3013-P247, h: 28,5cm

Bkz. (Resim 6), s.87.

Resim 73) Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl sonu, 20.yüzyıl ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, h: 37, d.ç:10, a.ç: 8

Resim 73A) Resim 73'de görülen formun başka açıdan görünümü

Resim 74) Kütahya Sürahi 19.yüzyıl sonu, 20.yüzyıl ilk yarısı, Sadberk Hanım Müzesi, 133/341, h: 28cm

Bkz. (Resim 30) ,s.108

Resim 75) Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl sonu, 20.yüzyıl ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, h: 31 cm, d.ç: 10cm

Resim 75A) Resim 75'deki formun başka açıdan görünümü

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 76) Kütahya Tabak, 20.yüzyıl başı, Sadberk Hanım Müzesi, 149/347, ç: 28,5cm

Bkz. (Resim 30), s.118

Resim 77) Kütahya Tabak, 20.yüzyıl başı, Özel koleksiyon, İstanbul, ç: 29cm

Resim 77A,B) Resim 77'deki formun yandan görünüşü

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 78) Kütahya Tabak, 20.yüzyıl başı, Kütahya çini Müzesi,

Resim 79) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 80) Kütahya Kase, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul

Resim 80A) Resim 80'deki formun yandan görünümü

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 81) Kütahya Vazo, 20.yüzyıl ilk yarısı, Sadberk Hanım Müzesi, 143/386, h: 23,5 ç. 14,5

Bkz. (Resim 30), s.115

Resim 82) İznik Tabak, yaklaşık 1525-30, Homayzi Koleksiyonu, Kuveyt, 1/683, ç: 40,5 cm

Bkz. (Resim 42), s.27

Resim 83) Kütahya Tabak, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 84) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ikinci yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 85) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ikinci yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 86) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, Etnografya Müzesi, Ankara, 1-299-79, ç: 23 cm

Resim 87) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 88) Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, h: 32, d.ç.: 10, a.ç: 7

Resim 88A) Kütahya Sürahi'nin başka açıdan görünümü

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 89) Kütahya Kase, 19.yüzyılın sonu, Sadberk Hanım Müzesi, 144/262, h:8,2cm ç: 16,2 cm

Resim 90) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 91) İznik Uzun Sürahi, yaklaşık 1545 Ashmolean Museum, Oxford, X.3272, h: 24,8 cm

Resim 92) İznik Uzun Sürahi, yaklaşık 1545, Victoria and Albert Museum, Londra, C.2012-1910, h: 26,5 cm

Bkz. (Resim 42), s.194

Resim 93) İznik Maşrapa, Yaklaşık 1585, Gülbenkyan Müzesi, Lizbon, 816, h: 24, 7 cm

Bkz. (Resim 42), s.346

Resim 94) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 95) İznik Tabak, yaklaşık 1545-50, Muse'e de la Renaissance, Chateau d'Ecouen, C19419, ç: 30 cm

Bkz. (Resim 42), s.212

Resim 96) İznik Tabak, yaklaşık 1545, Gülbenkyan Müzesi, Lizbon, 815, ç: 36,5cm

Bkz. (Resim 42), s.195

Resim 97) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 98) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Özel Koleksiyon, İznik

Resim 99) Kütahya Kavanoz, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 100) Kütahya Kavanoz, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Rifat Çini Koleksiyonu

Resim 101) İznik Tabak, yaklaşık 1575, Sir Thomas Barlow Koleksiyonu, Londra, ç: 28cm

Bkz. (Resim 42), s.232

Resim 102) Çini Pano, 1552, Bursa Şehzade Mustafa Türbesi

Resim 103) Kütahya Kandil, 19.yüzyılın ikinci yarısı, Ankara Etnografya Müzesi, 1098, h: 26, d.ç: 10,4 a.ç: 17cm

Uygurluklar Ülkesi Türkiye 1985, s.349

Resim 104) Kütahya Vazo, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Özel koleksiyon, İstanbul, h: 28, d.ç: 10, a.ç: 12

Resim 104A) Resim 104'deki formun başka açıdan görünümü

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 105) Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, h: 30, d.ç: 9,5 a.ç: 6cm

Resim 106) Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, h: 31, d.ç: 10, a.ç: 6,5cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 106A) Resim 106'daki formun başka açıdan görünümü

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 107) Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Sadberk Hanım Müzesi, 147/130, h: 28,1 ç: 16,8

Bkz. (Resim 30), s.117

Resim 108) Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, Eskidji Müzayede Evi, 1999, h: 36 cm

Resim 109) Kütahya Vazo, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, h: 24, d.ç: 10 a.ç: 11cm

Resim 109A) Resim 109'da görülen vazunun başka açıdan görünümü

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 110) Kütahya Vazo, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 111) Kütahya Vazo, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Sotheby's, 1998, h: 28,8 cm

Resim 112) Kütahya Gülabdan, 18.yüzyıl ilk yarısı, Sadberk Hanım Müzesi, 21-E/239, h: 16,8, ç: 8,4cm

Bkz. (Resim 30), s.46

Resim 113) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi,

Resim 114) Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı, Sadberk Hanım Müzesi, 136/214, h: 5,8, ç: 18,7 cm

Resim 114A) Resim 114'de görülen formun yandan görünümü

Bkz. (Resim 30), s.111.

Resim 115) Kütahya Fincan Tabağı, 18.yüzyılın ilk yarısı, Sadberk Hanım Müzesi, 11/284, ç: 11,1 cm

Resim 115A) Resim 115'den detay

Bkz. (Resim 30), s.34,35

Resim 116) Kütahya Kavanoz, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 117) Kütahya Daldırma, 18.yüzyıl ilk yarısı, Sadberk Hanım Müzesi, 2/244, h: 9,7, ç:11,8 cm

Resim 118) Kütahya Leğen, 20.yüzyılın başı, Sadberk Hanım Müzesi, 158/370, h:12,6 ç: 26,5 cm

Resim 119) Kütahya Şişe, 19.yüzyılın sonu, Sadberk Hanım Müzesi, 125/385, h:27,5, ç:16cm

Bkz. (Resim 30), s.28, 123, 102

Resim 120) Kütahya Matara, 19.yüzyıl ikinci yarısı, Christie's London, 1999, h: 19,2, ç: 16cm

Resim 120A) Resim 120'den detay

Resim 121) Kütahya Sehpa, 20.yüzyılın ilk çeyreği, Kütahya Çini Müzesi

Resim 122) Resim 121'den detay

Resim 122A) Resim 121'den detay

Resim 122B) Resim 121'den detay

Resim 123) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 124) Kütahya Tabak, 20.yüzyıl başı, Sadberk Hanım Müzesi, 150/212, ç: 28,4cm

Bkz. (Resim 30), s.119

Resim 125) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, ç: 27cm

Resim 126) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, ç: 25cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 127) Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı, Sadberk Hanım Müzesi, 151/203, ç: 27,8cm

Resim 128) Kütahya Nargile, 20.yüzyılın başı, Sadberk Hanım Müzesi, 9306-P-320, h:20,2, d.ç: 14,7cm

Bkz. (Resim 6), s.88

Resim 129) Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı, Sadberk Hanım Müzesi, 157/376, 27,6 x 39 cm

Resim 130) Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı, Sadberk Hanım Müzesi, 154/269, ç:28,4cm

Resim 131) Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı, Sadberk Hanım Müzesi, 145/211, ç:26,2cm

Blz. (Resim 30), s.123, 120, 116

Resim 132) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, ç: 30cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 133) Kütahya Şekerlik, 20.yüzyılın başı, Sadberk Hanım Müzesi, 156/287, h: 12,6, ç:8,8cm

Resim 134) Kütahya Kupa, 20.yüzyılın başı, Sadberk Hanım Müzesi, 155/249, h:10,8, ç:9,3cm

Blz. (Resim 30), s.122

Resim 135) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl sonu, 20.yüzyıl başı, Sadberk Hanım Müzesi, 3012-P.246, ç:18,7cm

Blz. (Resim 6), s.87

Resim 136) Kütahya Vazo, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 137) Kütahya Vazo, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, h:43, d.ç:11, a.ç:17

Resim 137A) Resim 137'deki formun başka açıdan görünümü

Resim 138) Kütahya Askı Süsü, 19.yüzyılın ikinci yarısı, Ankara Etnografya Müzesi, 16712, h:25, ç:20cm

Resim 139) Kütahya Askı Süsü, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Kaditler Cami

Rıfat Çini, Türk Çiniciliğinde Kütahya, s.36.

Resim 140) Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, h:31, d.ç:10, a.ç:6,5cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 141) Kütahya Sürahi, 20.yüzyılın başı, Sadberk Hanım Müzesi, 153/342, h:30, ç:17,2cm

Blz. (Resim 30), s.120

Resim 142) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, ç:29cm

Resim 142A) Resim 142'deki formun arka yüzü

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 143) Kütahya Tabak, 20.yüzyılın ikinci yarısı, Rıfat Çini Koleksiyonu

Rıfat Çini, Türk Çiniciliğinde, Kütahya, s.87

Resim 144) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 145) Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl sonu, Sadberk Hanım Müzesi, 1281/226, h:25,2 ç:15,8

Bkz. (Resim 30), s.105

Resim 146) Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Antik A.Ş. 188, Müzayede 1998, h:29

Resim 147) Kütahya Kavanoz, 20.yüzyılın başı, Sadberk Hanım Müzesi, 1657-P.235, h:36,8 cm

Bkz. (Resim 6), s.92

Resim 148) Kütahya Kase, 20.yüzyılın başı, özel koleksiyon, İstanbul, h:28, d.ç:13, a.ç: 18cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 149) Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı, Sadberk Hanım Müzesi, 1259-P.231, ç:25,3 cm

Resim 149A) Resim 149'daki formun arka yüzü

Resim 150) Kütahya Vazo, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 151) Kütahya Vazo 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 152) Kütahya Tabak, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, ç:30cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 153) Kütahya Askı Süsü, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 153,A,B,C) Resim 153'deki formun değişik açıdan görünüşleri

Resim 154) Kütahya Kavonuz, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, h:19, d.ç:11, a.ç:8,5

Resim 154 A,B) Resim 154'deki formun değişik açıdan görünüşü

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 155) Kütahya Kandil, 19.yüzyılın sonu, Sadberk Hanım Müzesi, 160/227, h:27cm, ç:19cm

Resim 156) Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı, Sadberk Hanım Müzesi, 152/210, ç:26.6 cm

Bkz. (Resim 30), s.124,119

Resim 157) Kütahya Tabak, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 158) Kütahya Tepsi, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, 29,5x19

Resim 158A) Resim 158'deki formun arka yüzü

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 159) Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl ikinci yarısı, Ankara Etnografya Müzesi, 8512, h:32cm, d.ç:8cm

Uygarıklar Ülkesi Türkiye, 1985, s.349

Resim 160) Kütahya Kandil, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya Çini Müzesi

Resim 161) Kütahya Dondurmalık, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, Kütahya çini Müzesi

Resim 162) Kütahya İftariyelik, 20.yüzyıl ilk yarısı, Sadberk Hanım Müzesi, 148/348, I.11,7x10,4 II.9,2x13,3 cm

Bkz. (Resim 30), s.118

Resim 163) Kütahya Kase, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı, özel koleksiyon, İstanbul, h:7,5cm ç:20cm

İlk kez yayınlanmaktadır.

Resim 164) Kütahya Gece Sürahisi, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyıl ilk yarısı, Sadberk Hanım Müzesi, 134/343, Tabak ç: 14 Sürahi h:15.2

Bkz. (Resim 30), s.108

Resim 165) Kütahya Vazo, 20.yüzyılın ikinci yarısı, Kütahya Çini Müzesi.

ÇİZİMLERİN LİSTESİ

Çizim 1) 56 nolu resmin çizimi

Çizim 2) 55 nolu resmin çizimi

Çizim 3) 58 nolu resmin çizimi

Çizim 4) 57 nolu resmin çizimi

Çizim 5) 61 nolu resimdeki tabakta yer alan yaprağın çizimi

Çizim 6) 62 nolu resimdeki tabakta yer alan yaprağın çizimi

Çizim 7) Stilize lalelerin çizimleri

a) 63 nolu resim b) 64 nolu resim c) 65 nolu resim

Çizim 8) Bursa Şehzade Mustafa Türbesi'nde kullanılan bordür çinisinde rumi çizimi

Çizim 9) Bursa Yeşil Türbe Taş İşçiliği

Çizim 10) Bursa Yeşil Türbe Taş İşçiliği

Usul-i Mimari-i Osmani

Çizim 11) Kütahya orta ağır elbise

Çizim 12) Kütahya orta ağır elbise

Kenan Özbek "Anadolu Kadın Kılık-ları" El Sanatları V

ŞEMALARIN LİSTESİ

Şema 1) Kenarlı Tabak

Şema 2) Düz Tabak

Şema 3) Kase

Şema 4) Vazo

Şema 5) Atatürk Vazosu

Şema 6) Kavanoz

Şema 7) Sürahi

Şema 8) Aşurelik

Şema 9) Sürahi

Şema 10) Sürahi

Şema 11) Sürahi

Şema 12) Nargile

Şema 13) Kavanoz

Şema 14) Kandil

Şema 15) Kütahya Çini Fırını

Nurhan ATASOY, Julian RABY, İznik Seramikleri, s.60

Şema 16) Kütahyalı ustaların Şeceresi

İktisadi Yönü ile Kütahya, s.156

1. GİRİŞ

1.1. KONUNUN KAPSAMI VE TARİHÇE

19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl başları bilindiği gibi Türk topraklarında büyük bir değişimin ve kargaşanın yaşandığı dönemlerdir. Bu değişiminden bütün ülkenin etkilendiği gibi Kütahya Çiniliği’de etkilenmiştir. Bu dönem değerlendirilirken Türkiye’nin içinde bulunduğu fetret döneminin koşulları unutulmamalıdır. Kütahya bu dönemi geçmişten gelen tutkulu bir üretim geleneği ve halkın ihtiyaçlarına yönelik yaptığı üretimle atlatmıştır. 19. ve 20. Yüzyılda kısa duraklamalar dışında Kütahya’da sürekli bir seramik ve çini üretiminin olduğu bilinmektedir. Bu dönemde yapılan çiniler kullanıldığı dini ve sivil yapılarda halen bu üretimin tanıklarındırlar.

Aynı şeyleri seramik konusunda söylemek mümkün değildir. Bu dönemde yapılan seramiklerin çoğu yangınlarda, depremde ve kullanım esnasında kırılıp yok olmuştur. Ancak yakın dönemde bu seramikler koleksiyonerlerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu gerçeklerden hareket ederek müze ve koleksiyonlardaki bu döneme ait örnekler üzerinde incelemeler yapılmıştır. Seramiklerin motif, kompozisyon gibi bezeme özellikleri temel alınarak sınıflandırmalara gidilmiştir.

Konunun kapsamını kısaca belirledikten sonra Kütahya Seramikleri’nin tarihçesinede değinmek uygun olacaktır.

Kütahya halen ülkemizde çini ve seramik üreten en önemli merkezdir. Kent İç Ege bölgesinde ve İstanbul’a yaklaşık olarak 350 km. uzaklıktadır. Klasik çağda “Cotyaeum” olarak bilinen kent Plinius ve Strabon tarafından Frigya’nın en önemli merkezlerinden biri sayılmıştır.¹

¹ John CARSWELL, **Sadberk Hanım Müzesi Türk Çini ve Seramikleri, Kütahya, Tülay Artan, 50.**

Selçuklular'la Bizans arasında bir kaç kez el değıştiren Kütahya daha sonra Germiyan Beyliği'nin idaresine geçmiştir. 1381'de I. Murat'ın oğlu I. Beyazıt'ın Germiyanolu Süleyman Bey'in kızı Devlet Hatun ile evlenmesinden sonra ise Osmanlılar'ın yönetimine geçmiştir. 1402'de yapılan Ankara savaşında Yıldırım Beyazıt'ın Timur'a yenilmesinden sonra Germiyan toprakları yeniden Germiyanolu Yakup Bey'e verilir. Fetret döneminin ardından erkek çocuğu olmaması nedeniyle II. Yakup Bey topraklarını Osmanlılar'a vasiyet etmiştir. Böylece Germiyan Ülkesi 1429 yılından itibaren tamamen Osmanlı hakimiyetine geçer.²

İstanbul'un fethinden sonra Anadolu Beylerbeyliği'nin Kütahya'ya nakledilmesiyle şehir önemli merkezlerden biri olmuştur.

Öteden beri Kütahya seramik üretiminin Türk Seramik Sanatı içerisindeki yeri ve İznik ile ilişkisi tartışıla gelmiştir. Ancak tartışmalara konu olan başta mavi-beyaz seramiklerin ve Milet grubu denilen erken Osmanlı seramiklerinin bir kısmında Kütahya'da imal edildiği anlaşılmaktadır. 1979'da Faruk Şahin'in Kütahya'da bir hafriyat sırasında yaptığı kazıda bu imalatı ispatlayan birçok buluntu ele geçirmiştir. Bu alanda bol fırın malzemesinin yanında Milet grubu denilen seramikler, Haliç işi olarak adlandırılan sonradan yapılan kazılarla İznik'te imal edildiği anlaşılan gruptan bir parça ve Baba Nakkaş uslubunda parçalar bulunmuştur. **(Resim 1,2,3)**

Böylece daha önce Kütahya'ya mal edilen kitabeli mavi-beyaz örneklerinde imalat yeri netlik kazanmıştır. **(Resim 4-5)**. Bu konuda yeni bilgilere ulaşmak hiç kuşkusuz yeni yapılacak araştırma ve kazılara bağlıdır.

18. Yüzyılda Kütahya'da yapılan, azınlıkların da yer aldığı başarılı seramik imalatı bilinmektedir.

Bu dönemde sert beyaz ve kaliteli bir hamur kullanılmıştır. Zarif formlarda sürahi, matara, limon sıkacağı, tabak, buhurdanlık, gülabdan, kase,

² Hakkı Dursun YILDIZ, Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılına Armağan Kütahya, Kütahya'nın Tarihçesi, 42.

fincan, fincan tabakları ve askı süsü denilen yumurta formu seramikler başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Bezemelerde mahalli giysili insan figürleri, kuşlar, stilize çiçekler, çiçek demetleri, bunları tamamlayan küçük yapraklar, yaprağa benzeyen madalyonlar ve dini konulu kompozisyonlar naif bir şekilde işlenmiştir **(Resim 6-7-8)**. Bu dönemdeki renk paleti siyah, kobalt mavisi, yeşil, turkuaz, mangan moru, aşı kırmızı ve karakteristik renk olan sarıdan oluşur.

18. Yüzyılın ikinci yarısında duraklayan imalat 19.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniden canlanmaya başlar. Üretimin ilk yıllarında seramik, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ise çini üretimi ağırlık kazanmıştır.

Birçok belge ve kayıta ismi geçen Hafız Mehmed Emin Efendi bu dönemle özdeşleşen bir kişidir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyete geçiş sürecinde Kütahya Seramik Sanatını başarılı bir şekilde yaşatmıştır. Böylece kuşaklar sırasında bir kültür köprüsü olmuştur.

Bu dönemde seramiklerdeki desen ve kompozisyon anlayışının 16.yüzyıl İznik çini ve seramiklerinden etkilendiği bilinen bir gerçektir. Fakat desen ve alt yapıda iyi bir kalite yakalanamamıştır. Mahalli etkiler taşıyan seramik desenlerinde dokuma sanatının izlerini de görmekteyiz. Kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu'nun politik ve sosyo-ekonomik durumu da seramik üretimine yansımış "Yaşasın Meşrutiyet", "Padişahım Çok Yaşa" gibi ibarelerinde yer aldığı seramikler üretilmiştir.

19. Yüzyılın ikinci yarısında yemek tabakları, kaseler, vazolar, sürahiler, kulplu maşrapalar, su bardakları, kapaklı kapaksız kavanozlar üretilmiştir.

Bu formlarda kullanılan renkler kontürlerde siyah, motiflerde yeşil, turkuaz, kobalt mavisi, mangan moru, sarı ve değişik tonları olan genellikle kıvıll kahverengiye yakın bir renk veren aşı kırmızıdır. 20. Yüzyılın başlarında

renkler aynıdır. Ancak sarı, yeşil, turkuaz ve kobalt renklerde el ile hissedilir derecede kabarıklık görülür. Bunun sebebi boyanın hamur ile uyum sağlaması için boyanın içine astardan bir miktar katılmasıdır.

20. Yüzyılın başında kullanılan formlar zenginleşmiş kahve tepsileri, kavanozlar, kayık tabaklar, kahvaltı tabakları, şekerlikler, karafaki adı verilen içki ve su şişeleri, ayaklı meyve tabakları üretilmiştir. Bu dönemde üretilen formlardan en çok kullanılanlar çizimler halinde verilmiştir (**Şema 1-14**).

1.2. KAYNAK VE YAYINLAR

İncelenen dönem ile ilgili bilgilerin yer aldığı kaynak ve yayınların içeriğinden söz edilerek yayın adları da dip notlarda belirtilmiştir.

Kütahya ili 100. Yıl Kutlama Komitesi, Kütahya Belediyesi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü tarafından yayınlanan bir eserde Kütahya seramik sanatı konunun uzmanı değişik yazarlar tarafından tüm yönleriyle ele alınmıştır.

Oktay Aslanapa "Kütahya Keramik Sanatı" adlı makalesinde konuyu kronolojik olarak resimler desteğinde anlatmaktadır. Şerare Yetkin'in "Kütahya Dışındaki Kütahya Çinileri İle Süslü Eserler", Faruk Şahin'in "Kütahya'da Çinili Eserler" adlı birer makalesi bulunmaktadır.³

Faruk Şahin tarafından 1981 yılında yayınlanan "Kütahya Seramik Teknolojisi ve Çini Fırınları Hakkında Görüşler" adlı makalede. Cumhuriyet dönemi Kütahya Çiniciliği'nde hamur, boya, fırça, sır, fırın yapımı ve hammaddelerin nerelerden temin edildiği resimler ve çizimler yardımı ile anlatılmaktadır.⁴

³ Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılına Armağan Kütahya.

⁴ Faruk ŞAHİN, Sanat Tarihi Yıllığı XI. Kütahya Seramik Teknolojisi ve Çini Fırınları Hakkında Görüşler, 133-164.

Faruk Şahin'in hazırladığı "Seramik Sözlüğü" 1983 yılında basılmıştır. Sözlük kapsamında Kütahyalı çini ustalarının dünden bugüne kullandıkları yöresel terimlerin açıklanması hacmi küçük olan çalışmanın önemini büyütmektedir.⁵

Faruk Şahin tarafından "Kütahya Seramikleri (19.yy Sonu-20.yy Başı)" adı ile 1986 yılında yayınlanan makalede, incelediğimiz dönemde üretilen formlar, sır yapısı, kullanılan renkler ve bezeme örnekleri kısaca anlatılmıştır.⁶

Faruk Şahin tarafından 1988 yılında yayınlanan "Cumhuriyet Dönemi Kütahya Çini ve Keramik Sanatı" adlı makalede Kütahya Çiniciliği 1920'den başlamak üzere 1983 yılına kadar 10'ar yıllık periyodlar halinde ele alınmıştır. Bu dönemde çinicilik yapan kişiler, imalat yapan atölyeler, desen çizen kişiler, Kütahya'da çini teknolojisinde yapılan yenilikler, eski Kütahyalı ustalardan olan babası Ahmet Şahin'in yardımıyla detaylı bir şekilde anlatılmıştır.⁷

Hakan Arlı tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan "Kütahyalı Mehmed Emin Usta ve Eserlerinin Üslubu" 1989 yılında bitirilmiş bir çalışmadır. Bahsi geçen dönemde Kütahya Çiniciliği'nin yaşatılmasında büyük katkısı olan Hafız Mehmed Emin Usta'nın hayatı ve çini süsleme programını gerçekleştirdiği eserler kronolojik olarak incelenmektedir.⁸

Rıfat Çini tarafından hazırlanan "Türk Çiniciliğinde Kütahya" adlı kitap 1991 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Kütahya ili hakkında genel bilgi verildikten sonra Kütahya çinilerinin kullanıldığı binalar, çiniciliğe katkıda bulunan kişiler anlatılmaktadır. Yöresel dilde kullanılan çinicilik terimlerinin açıklandığı bir bölüm vardır. Ayrıca Azim Çini Fabrikası'nda kullanılan hamur,

⁵ Faruk ŞAHİN, **Seramik Sözlüğü**.

⁶ Faruk ŞAHİN, **Antika 27, Kütahya Seramikleri (19.yy Sonu-20.yy Başı)**, 27-31.

⁷ Faruk, ŞAHİN, **Sanat Tarihi Yılığы XIII, Cumhuriyet Dönemi Çini ve Keramik Sanatı**, 131-151.

⁸ Hakan ARLI, **Kütahyalı Mehmed Emin Usta ve Eserlerinin Uslubu**.

boya, sırça reçeteleri verilerek daha önce Ahmet Şahin tarafından hazırlanan çiniciler şeceresi birkaç küçük düzeltme ile yeniden yayınlanmıştır.⁹

Sadberk Hanım Müzesi tarafından 1991 yılında yayınlanan “Türk Çini ve Seramikleri” adlı çalışmada Kütahya maddesi John Carswell tarafından yazılmıştır. Kütahya Seramiği'nin tarihçesi anlatıldıktan sonra kısa bir kaynakça verilerek katalog kısmında 18,19 ve 20.yüzyılın başlarında yapılan seramik ve çiniler, resimler yardımıyla tanıtılmaktadır.¹⁰

Şebnem Akalın ve Hülya Yılmaz Bilgi tarafından 1997 yılında yayınlanan “Yadigar-ı Kütahya” adlı eserde Kütahya çini ve seramik sanatının kısa tarihçesinden sonra Suna ve İnan Kıraç koleksiyonunda bulunan Kütahya çini ve seramiklerinin anlatıldığı bir bölüm ve katalog kısmı yer almaktadır.¹¹

Ara Altun tarafından editörlüğü yapılan “Osmanlı'da Çini Seramik Öyküsü” adlı kitapta “Kütahya Çini ve Seramikleri” V. Belgin Demirsar Arlı tarafından incelenmiştir. Hakan Arlı “Mehmet Emin Efendi (Çanakçı Emin)” ve “Azim Çini Fabrikası” adlı makalelerinde, Hafız Mehmed Emin Efendi ve süsleme programını gerçekleştirdiği eserlerden söz etmektedir.¹²

⁹ Rifat ÇINI, **Türk Çiniciliğinde Kütahya.**

¹⁰ Bkz. (1) CARSWELL.

¹¹ Şebnem AKALIN, Hülya YILMAZ BİLGİ, **Yadigâr-ı Kütahya.**

¹² Ara ALTUN, **Osmanlı'da Çini Seramik Öyküsü.**

1.3. YÖNTEM

19.Yüzyılın ikinci yarısı ve 20. Yüzyılın ilk yarısında üretilen Kütahya seramiklerine Kütahya Çiniciliği'nin anlatıldığı yayınlarda genel hatlarıyla değinilmiştir. Oysaki değişimin tanıdığı olan bu asırda üretilen seramikler ve kompozisyonları teknik ve estetik yönden zayıf olsalar da bir sınıflama yapılabilecek çeşitlilikte üretimin yapıldığını düşünmekteyiz. Bu nedenle müzelerde, özel koleksiyonlarda ve müzayede kataloglarında ulaşılabilen örnekler kompozisyon açısından sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Sınıflandırılan örneklerin bezemelerinde etkilenilen faktörlerin neler olabileceği konusunda öneriler getirilmiştir.

1.4. TERMİNOLOJİ

Bu bölümde genellikle Kütahyalı çinicilerin mahalli olarak kullandığı ve metin içinde geçen bilinmeyen kelimeler açıklanmaya çalışılacaktır.

Askı : Yumurta formunda, iki ucu delik, asarak kullanmak için imal edilmiş seramik form.

Astar : Seramik hamurunun rengini beyazlatmak ve kolay çalışabilmek için düzgün bir yüzey elde etmek amacıyla hazırlanan mamüldür. Kütahya'da mahalli olarak kullanılan astar 3 birim kuvars 1 birim kilin karıştırılmasıyla elde edilir. Engob olarak da adlandırılır.

Aşı boyası : Demiroksit oranı fazla olan killerden hazırlanan çini boyasına Kütahya'da verilen isim.

Ateşhane : Fırın ısısını yükseltmek için odun yakılan kısımdır. Kütahya'da kullanılan fırınların ateşhaneleri kubbeli, yuvarlak veya köşeli planda, ateş tuğlası ile imal edilmiştir.¹³

Bisküvi : Kütahyalı ustaların birinci pişirimi yapılmış ve pişirim yapılmamış halde kurumakta olan mamüllere verdiği isim.

Bora : Doğal soda sırça yapımında kullanılır. Bora Afyon'un Gazlı göl kaplıcalarının artık sularının akıtıldığı yerlerden balçık halinde alınır. Bakır

¹³ Bkz. (5), ŞAHİN, 9.

kazanlarda kuvvetli ateşte uzun süre kaynatılır. Bir iki gün dinlendirildikten sonra üzerinde biriken soda kristalleri sırça yapımında kullanılır.¹⁴

Boyacı : Kontürleri çizilerek meydana getirilen kompozisyonda renkleri boyayan kişiye denir.

Cehennemlik : Kütahya tipi fırında ateşhanenin sağ ve solunda sırça eritmek için kullanılan yalıklara verilen isim.

Çelinti : (1) Fritlenen sıranın üzerinde biriken kısım. (2) Sırça çekilen mamülün fırın raflarına degecek kısımlarının temizlenmesiyle elde edilen artık sır.

Çeşni Deliği : Fırın yakıldıktan sonra seramiklerin gelişmesini görmek amacıyla fırına yerleştirilen parçanın dışarı alınmasını sağlayan fırın gövdesindeki delik.

Çeşni Malı (Çeşni) : Fırın belirli bir sıcaklığa eriştiğinde seramiklerin sıranın gelişip gelişmediğini anlamak için çeşni deliği önüne konulan küçük seramik parçası.

Çiğ (Çiğ Mal) : Henüz pişirimi yapılmamış kuruma aşamasındaki mamül.

Çini : Kütahya'da mahalli olarak yapılan her tür seramik ve çini imalatına verilen isim. Sanat tarihi literatüründe duvar kaplaması olarak kullanılan mamül bu isimle anılır.

Dımdım : Fırçanın seramik üzerine sık vuruşlarıyla meydana getirilen nokta nokta boyama tarzına verilen isim.

Dikmal : Kütahya'da şişe, maşrapa, sürahi, matara, kavanoz gibi seramiklere verilen isim.

Engob : Bkz. Astar.

Firit : Sır içine katılan, suda çözülebilen maddeleri belli bir derecede ısıtarak suda çözülmez hale gelen maddeye denir. Bu işlemi yapmaya fritleme denir.

Fişek Deliği : Kütahya tipi seramik fırınlarında, fırın ana gövdesinde sirkülasyon yapan sıcak havanın ve alevin baca ile bağlantısını sağlayan

¹⁴ A.g.k., 10.

gömleğin alt kenarında bulunan küçük açıklıklar. Fişek deliği her fırında 4-6 tanedir.¹⁵

Gömlek : Fırın ana gövdesi iç içe örülmüş iki silindirik duvardan ibarettir. Bunlardan içte olanına denir. Tek sıra tuğla ile örülmüştür.¹⁶

Göztaşı : Turkuaz renk imal edilirken kullanılan Bakır Sülfatá (Cu SO₄ . 5H₂O) verilen isim.

Hatayi : Bitkilerin çiçeklerinin stilize edilmesi ile elde edilen Geleneksel Türk Sanatları'nda çokça kullanılan bir tür motif. Bu motifin hakim olduğu, penç, gonca ve yapraklardan oluşan desenlere hatayi uslubu denir.

Havut : Sırça öğütmek için kullanılan granitten yapılmış oval veya dikdörtgen fazla derin olmayan havuz. 1940 yılına kadar kullanılmıştır. Havuz içine konulan sırçayı ezme için granitten yapılan ağır taşa havut eli, sırçayı ezme işlemine de havut çekme denir.¹⁷

Kalem açmak : Eşek kılından yapılan fırçanın ucunun kullanılabilir hale getirilmesi. Kontür çekmek için iki üç kıl, boya yapmak için daha fazla kıl bırakılır.

Kârhana : Seramik atölyesi.

Kinet : Fırın malzemesi. Kırmızı kilden yapılan raf destekleri ve raf ayakları.

Kundukviran Toprağı : Kütahya'da kundukviran denilen mevkiden çıkan bir cins kaolin.

Kuşkuşlama : Astar çekilen mamülün kurumak üzere iken kalın bir bez parçasıyla veya süngerle perdelanarak yüzeyinin düzgünleştirilmeye çalışılması.

Künde Yapmak : Çarkda form yapacak ustaya çamurun sıkıştırılarak, yoğrularak çamurun içindeki havanın alınması ve istenilen büyüklükte hazırlanması.

Maya : Seramik hamuru ve boyası hazırlanırken kullanılan, bentonité mahalli olarak verilen isim.

¹⁵ A.g.k., 16.

¹⁶ A.g.k., 17.

¹⁷ A.g.k., 18.

Namlu : Çarkcının seramik formları şekillendirirken kullandığı metal alet.

Nariyan : Kütahya tipi odunlu fırında ateşi yakan, ısıyı ayarlayan kişi.

Penç : Şakayık, nar çiçeği, gül gibi stilize edilmiş, çeşitli çiçeklerin tepeden görünümünün çizgiyle ifadesi. Ortada, çiçeğin sapının bağlandığı küçük yuvarlak göbek kısmı ve etrafında taç yapraklar yer alır.¹⁸

Sırça : Mahalli olarak sıra verilen isim.

Şahtar : Seramik mamül üzerinde sırlı pişirmeden sonra oluşan çatlak.

Şampır : Çeşni deliğinden çeşni parçasını almak için kullanılan ucu eğri demir çubuk.¹⁹

Şişelik : Kütahya tipi fırında en altta vazo, sūrahi, testi, şişe gibi formların konulduğu bölüm.

Tabak yazmak : Seramik ve çini üzerine boya ve tahrir yapma işine verilen isim.

Tabanca : Fırın malzemesi. Fırında tabakların üst üste konulmasını sağlayan, üç ayakların aralarına konulan destek.

Tahrir : Seramik ve çini üzerine uygulanacak desenin, mamülün üzerine geçirildikten sonra sınırlarının siyah çini boyası ile belirlenmesi. Bu işi yapana da tahrirci denir.

Tap tap çini : Bir tahta kalıp yardımıyla tek tek el ile imal edilen çini plakalar.

Tek Kalem : Bir örneğe bağlı kalmadan şablonsuz spontane olarak, seramik mamülün üzerine yapılan dekor.

Tütsüleme : Fırındaki mamüllerin neminin atılması amacıyla ilk üç dört saat ateşin yavaş yavaş yakılması.

¹⁸ Sitare TURAN BAKIR, *İznik Çinileri ve Gülbenkyan Koleksiyonu*, 191.

¹⁹ Bkz. (5) ŞAHİN, 33.

2. ÜRETİM VE HAMMADDE

Kütahya'da seramik üretimi uzun süre babadan oğula, ustadan çırağa aktarılan metotlarla gerçekleştirilmiştir. Dünya seramik sektöründe yaşanan gelişmelerin geç de olsa bu merkeze yansıdığı anlaşılmaktadır. Kent merkezine yakın yerlerden çıkan hammaddeler tam olarak istenilen vasıfta olmamasına rağmen maliyetinin ucuz olması, çiniciler için tercih sebebi olmuştur. Ancak Kütahyalı seramik ustalarının daha kaliteli ürünler için sürekli bir arayış içinde oldukları dünden bugüne bilinen bir gerçektir.

2.1. MALZEME VE TEKNİK

19. ve 20. Yüzyılda Kütahya'da üretilen seramikleri teknik yönden inceleyecek olursak en belirgin özellik olarak Kütahya'lı çinici ustalarının "şahtar" dediği sır çatlaklarına rastlamaktayız. Bu bilindiği gibi kullanılan hamur ile sıranın genleşme katsayılarının birbirine yakın olmamasından kaynaklanmaktadır.

Faruk Şahin'in yayınlarında 1920-1930 yıllarında kullanılan hamur reçetesi aşağıdaki gibidir.

Kundukviran Kaolini	: 8 birim
Kundukviran Kumu	: 4 birim
Maya	: 2 birim

Ayrıca bu hamur yapısının pembemsi beyaz rengini kapatmak amacıyla astar kullanılmıştır.

1930-1940 yıllarında II. Dünya savaşı nedeniyle Avrupa'dan porselen ithalatının kesilmesiyle atölyeler bu hamur reçetesine sır ve pegmatit katarak mutfak seramikleri üretmişlerdir.

1935 yılında mahalli olarak dümbüldek toprağı denen kil yatağının bulunmasıyla hamur reçetesi aşağıdaki şekilde hazırlanmıştır.

Dümbüldek Toprağı	: 50 birim
Tebeşir	: 15 birim
Maya	: 25 birim
Kuvars	: 15 birim
Mihaliçcik Kili	: 5 birim

Daha önce de değinildiği gibi bu hamura uygun bir sır reçetesi geliştirilmemiş olmasına rağmen aşağıdaki formülle sır üretimine uzun yıllar devam edilmiştir.

Sülyen	: 20 birim
Kuvars	: 20 birim
Soda	: 7 birim
Cam	: 5 birimdir.

Kütahya'lı ustalar sırası klasik Kütahya tipi fırında üretmişlerdir (**Şema 15**). Sır imalinde kullanılan malzemeleri cehennemlik olarak isimlendirdikleri sırça yalaklarında fritlemişlerdir. Fritleme esnasında sıvı hale gelen sıranın hem akıp gitmesini önlemek hem de katılaştıktan sonra kolayca buradan alınmasını sağlamak amacıyla bu yalaklar kuvarsla kaplanır. Camsı kütleler haline gelen sır daha sonra öğütülerek kullanılır. Sırda süspansiyon olarak Kütahya'da uzun yıllar un tercih edilmiştir.

Ayrıca bu dönemde Kütahya'lı çiniciler tarafından sırça adı verilen sıranın içine beyazlaştırmak amacıyla çivit katılmıştır. Bu maddenin oranının ayarlanamadığı durumlarda sır mavimtrak bir görünüm almıştır.

Kütahya'da seramik ürünler iki defa fırınlanır. Şekillendirildikten sonra iyice kurumaması beklenen seramiklerin birinci pişirime çiniciler "bisküvi pişirimi" adını vermişlerdir. Birinci pişirimi yapılan formlara desen ve renkler konulduktan sonra sır uygulanır. Sırlama Kütahya'da daldırma yöntemi ile yapılmıştır. Sırlanan mamüllerin fırında kasetlere degecek olan kısımları silinir. Böylece formun fırında durduğu yere yapışması önlenmektedir. 19. Ve 20. Yüzyılda bu işlem bazen çok abartılı olarak yapılmıştır. Sırın çok akışkan

olması nedeniyle çinicilerin “dik mal” dediği vazo, kandil türü formların ve tabakların ayaklarındaki sıranın büyük bir bölümü silinmiştir.

Vazo, kandil, sūrahi gibi formlar “şişelik” diye tabir edilen fırının en alt kısmına, tabaklar, çini plakalar üst kısımlara yerleştirilir.

Odunlu fırınlarda önce seramiklerin nemini atmak için Kütahyalı ustaların “tütsüleme” dedikleri işlem yapılır. Çırasız odunlar ilk 3-4 saat yavaş yavaş yakılır. Nemi alınan seramiklerin sıranın gelişmesi için fırın ısıtılmaya devam edilir. Fırını yakan usta seramikleri gözetleme deliği denilen kısımdan sürekli gözler. Sırın geliştiğini görünce çeşni deliği denilen yuvadan gevşek bırakılan bir tuğlayı sökerek daha önceden bütün renklerin konulduğu bir seramik parçasını dışarı çıkararak sonucu görür. Sonuç tatmin edici ise ateşlemeye son verir. Sır gelişmemiş ise fırın bir süre daha ısıtılır.

Bu dönemde üretim aşamasında görülen yenilikler ilk olarak 1922 yılında kurulan Şark Çini Fabrikası’nda uygulanmıştır. Fabrika Hacı Nafiz’in Rifat Bey (Sırrızade Rifat) tarafından kurulmuştur. Burada çalışan Macar asıllı Alman Hans ile teknikte yenilikler gelmiştir.

Daha önceleri el ile öğütülen boya ve sırlar kömürle çalışan motorlu makinalarda öğütülmüştür. Hamurun fazla nemini almak için filter pres kurulmuş, el ile şekillendirme yapılırken alçı kalıp ve şablon torrasına geçilmiştir.

İlk defa mekanik pres kurularak çini imal edilmeye başlanmıştır. Klasik üretim tarzında açık pişirim yapılırken ateş tuğlası kırıkları ile kaset yapılarak kapalı pişirim sistemine geçilmiştir.²⁰

²⁰ Bkz. (7), ŞAHİN, 134.

2.2. USTA VE ATÖYLELER

Adı geçen dönem daha önce de belirtildiği gibi bir çok karışıklığa ve değişime sahne olmuştur. Yakın bir tarih dilimi olması nedeniyle atölyelerde çıraklık yapan, bu konuda bilgi birikimi olan Kütahyalılardan dönem ile ilgili bir çok bilgi edinmekteyiz. Ayrıca özellikle Kütahyalı sanat tarihçisi Faruk Şahin'in bu dönemle ilgili önemli yayınları bulunmaktadır. Kütahya'daki araştırmalarımız esnasında da atölyelerde halen geçmişten gelen terimlerin kullanılıyor olması bir geleneğin devam ettirildiğini göstermektedir.

Bu dönemde ismi ilk anılması gereken kişi hiç kuşkusuz Hafız Mehmed Emin Efendi'dir (**Resim 9,10,11**). Hafız Mehmed Emin Efendi 1860 Yıllarda Kütahya'da ikamete mecbur edilen Mücellit Mehmet Hilmi Efendi'nin çırağıdır. Bu şahıs Pirlar Mahallesi, Rüstem Paşa Medresesi civarında çinici Karabet usta ile beraber bir atölye kurmuştur.

Burada çıraklığa başlayan Hafız Mehmed Emin Efendi 1887-1888 yıllarında ustasının İstanbul'a dönmesiyle atölyenin başına geçmiştir. 1892-1893 yıllarına kadar seramik üretimine devam ettikten sonra çini üretimine başlamıştır. 1918 yılına kadar çini imal ettiği bilinen Hafız Mehmed Emin Efendi Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi ve siparişlerin azalmasıyla yeniden seramik imalatına dönmüştür. Bu çalışmalarına 1922 yılında Kütahya'nın işgali sırasında Yunanlılar tarafından öldürüncüye kadar devam etmiştir.²¹

Hafız Mehmed Emin Efendi 1892'den 1918'e kadar 11 cami ve mescid, 2 türbe, 3 çeşme, 3 konut, 7 han ve 20 kamu binasının çini süsleme programını gerçekleştirmiştir.²² Bu binalar arasında Konya Sanayi Mektebi, İstanbul Haydarpaşa Vapur iskelesi, Kütahya Hükümet Konağı ve mescidini sayabiliriz. (**Resim 12,13,14,15**)

²¹ Bkz. (8), ARLI.

²² A.g.k.

Hacı Minasyan adlı Ermeni ustanın bu dönemde bir atölyesinin olduğu Kütahya Valisi Fuat Paşa'nın 1905 yılında Kütahya Çiniciliği hakkında merkeze gönderdiği rapordan anlaşılmaktadır.

Hacı Alizade Hacı Etemoğlu Mehmet Çini 1908-1915 yılları arasında Ermeni çini ustaları Kospik Kalos ve Nuncancıyan'la ortaklık yapmıştır.

Hafız Mehmed Emin Efendi'nin yerine geçen oğlu Hakkı Çinicioğlu Seramik üretimine devam etmiştir. Bu şirkette müdür olarak görev yapan Nuri Killiğil İstanbul Sütlüce'de bir çini ve seramik fabrikası kurmuş ancak kısa sürede kapanmıştır. Hakkı Çinicioğlu'nun 1925-1927 yıllarında Sami Özçini ile ortaklık kurduğu bilinmektedir.

Kütahya seramik sanatına teknolojik yenilikler getiren Şark Çini Fabrikası Hacı Nafiz'in Rifat Bey (Sırrızade Rifat) tarafından 1922'de kurulmuştur. Bu fabrikada Macar asıllı Alman Hans ile birlikte Ahmet Şahin ustada iki yıl çalışmıştır.

1920-1930 yılları arasında Kütahya'da 5 çini atölyesinin üretime devam ettiği bilinmektedir.

1930-1940 yıllarında Sami Özçini ile Ahmet Elifoğlu yeni bir atölye kurmuştur. Ahmet Şahin ise Ali Özker Usta ile beraber çalışmıştır. Bu yıllarda Kütahya'da altı atölyenin olduğu bilinmektedir.

Kütahya'da desenler çok itinalı bir şekilde hazırlanmamıştır. Desen çizen ve derleyen Hafız Mehmed Emin Efendi'nin biriktirdiği desenleri iki defter halinde varisleri muhafaza etmektedir. Ayrıca bu dönemde, Kambur Stephan (Istapan) ve 1929-1930 yıllarında Azim Çini Fabrikası'nda çalıştığı bilinen Rodoslu Dilsiz adlı şahısların desen çizdiği bilinmektedir.

1926-30 yıllarında Mehmet Çini ve Hakkı Çinicioğlu tarafından işletilen bir başka atölyede desenleri Hasan Özkurt hazırlamıştır (Ölümü 1939). Bu şahsın 1873'de İstanbul'da basılmış olan Usul-i Mimari-i Osmani adlı eserden

yararlandığı bilinmektedir. 1940-1950 yıllarında eski desenlerden yararlanılmış ayrıca Ahmet Şahin (ölümü 1996), Ahmet Gürel (Kütahya Porselen Fabrikası'ndan desinatör olarak çalışmaktadır) ve Hakkı Ermumcu (Kütahya'da çalışmalarına devam etmektedir) tarafından yeni desenler üretilmiştir.²³

Yukarıdaki metinde ele aldığımız ustaları ve atölyeleri Ahmet Şahin'in hazırladığı şecereye göre vermenin daha da açıklayıcı olacağı kanısındayız (**Şema 16**).

²³ Bkz. (7), ŞAHİN, 137, 138.

3. KOMPOZİSYONLAR

19. ve 20. Yüzyıl Kütahya Seramikleri'nin estetik bir kaygı taşınarak üretildiği bir gerçektir. Ancak her zaman ticari bir kaygının ön planda olduğu bilinmektedir. Atölyeler ayakta kalmak ve kar etmek için kendilerini hızlı üretim yapmak zorunda hissediyorlardı. Bu anlayış anılan dönemde ve daha sonraki dönemlerde Kütahya Çiniciliği'ne hakim olmuş ve üretilen mamüllere kalitesiz hamur-sır, özensiz işçilik, genellikle kopya desenlerin kullanılması olarak yansımıştır.

Anılan dönemde üretilen seramiklerde kullanılan kompozisyonlarda farklı yöre ve usulpların etkisini tespit etmekteyiz. Kompozisyonlar titizlikle incelendiğinde özellikle İznik seramik ve çinilerinden etkilendiğini, bazılarında 18.yüzyıl Kütahya seramiklerinin izlerini görmekteyiz. Ayrıca mahalli etkiler taşıyan kompozisyonlarda dokuma sanatından etkilenecek üretim yapıldığı anlaşılmaktadır.

3.1. TASARIM İLKELERİ VE KOMPOZİSYON

Bu dönemde üretilen seramiklerde kullanılan desenlerde tasarım ilkelerinden yararlanıldığını söylemek oldukça güçtür. Daha çok kopya etmek ve bir kaç iyi örneğin en çok beğenilen taraflarını alan eklektik bir desen anlayışı hakimdir. Kopya edilen çalışmalarda örnek alınan modeldeki ana elemanları alarak bağlantılarını istedikleri gibi kurdukları kompozisyonlar görmekteyiz.

Osmanlı döneminde adeta bir eğitim kurumunu hatırlatan saray nakkaşhanesi İznik'te üretilen mamüllerin desen programını gerçekleştirmekteydi. Kütahya seramiklerinde İznik'ten etkilenecek yapılan kopyalarda ise saray nakkaşhanesindeki tasarım ilkeleri bilinmediğinden birkaç iyi örneğin dışında gelişmiş güzel kompozisyonlar ortaya çıkmıştır.

3.1.1. İznik Bağlantılı Örnekler

İznik bağlantılı Kütahya Seramikleri'ni İznik çini desenleri ile bağlantılı ve İznik seramik desenleri ile bağlantılı örnekler olarak iki başlık altında incelemek uygun olacaktır. Çini desenleri ile bağlantılı örneklerde hatayı uslubu etkileri görülürken, seramik desenleri ile bağlantılılarda ise balık pulu ve üzümlü örneklerin etkili olduğu görülmektedir.

3.1.1.1. İznik Çini Desenleri İle Bağlantılı Örnekler

Kütahya'da imal edilen seramiklerden İznik ile bağlantı kurduğumuz örneklerin tamamına yakını ilk kez Bursa Şehzade Mustafa Türbesi'nde kullanılan ulama çini deseninde karşımıza çıkmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'nın Muradiye'de bulunan türbesi 1552'ye tarihlenir. Türbenin duvarları pencerelerin bittiği yere kadar etrafı bir bordür ile sınırlanan ulama çinilerle kaplıdır (**Resim 16,17**). Kobalt mavisi, turkuaz, yeşil, kırmızı ve siyahın kullanıldığı çiniler devrinin en kaliteli örneklerindedir. Desende hatayiler, lale, zambak ve sümbül ve kullanılarak çok canlı bir etki yakalanmıştır.

Burada kullanılan çinilerin deseni Kütahya Valisi Ahmet Fuat Paşa tarafından 1907 yılında yaptırılan Hükümet Konağı Mescidi'nin duvarlarında da aynen kullanılmıştır (**Resim15**). Çinilerin Hafız Mehmed Emin Efendi tarafından yapıldığı bilinmektedir.

Bu desenin seramiklerdeki uygulamaları erken örneklerde daha başarılıdır. Formların hamur rengi daha beyaz, renkler daha net, işçilik daha özenlidir (**Resim 18, 18A, 19, 19A, 20, 20A, 21, 22, 23, 24, 24A**). Erken örneklerle sonradan yapılan örnekler arasındaki fark Konya Müzesinden Kütahya Çini Müzesi'ne gelen bir tabakla (**Resim 18, 18A**). Rıfat Çini Koleksiyonundaki bir tabak karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılmaktadır (**Resim 25**). Aynı desen kullanılmasına rağmen resim 18'deki tabakta renkler daha canlı ve fırça hakimiyetinin daha iyi olduğu görülür. Resim 25'deki

tabağın acemi biri tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Aynı desenin uzun süre kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu desen vazo, sürahi aşurelik gibi formlarda da sevilerek uygulanmıştır. Yapılan örneklerde genellikle renklendirme de aynen taklit etmeye çalışılmıştır. Siyah, aşı kırmızı, yeşil, turkuaz, kobalt mavisi kullanılan renklerdir. İznik'te görülen kobalt mavisi üzerine bir ton koyusu ile yapılan noktalamalar Kütahya seramiklerinde de çok karakteristiktir.

Bazı desenlerde küçük farklılıklar görülmektedir. Bu genellikle taklit edilen desenin ana motiflerini alarak kalan boşlukların değişik çiçeklerle doldurması şeklinde görülür. Tabak örneğinde hatayi motifleri değiştirilmeden kullanılırken ara boşluklara zambak, karanfil ve sümbül çiçekleri eklenmiştir. **(Resim 26)**

Bu desenin değişik formlara kolaylıkla adapte edildiği görülür. **(Resim 27)** Bazı örneklerde eklettik yapı, daha çok kendini gösterir. Aynı form üzerinde hem 18.yüzyıl Kütahya Seramiklerine has küçük yaprak ve çiçekleri, sarı rengi hem de klasik 16.yüzyılda yapılan noktalı boyama tekniği ile yapılmış çiçekleri görmek mümkündür **(Resim 28, 29)**. Bazı örneklerde örneğin karanfil ve lale gibi çiçekler iki renk boyanarak farklı bir etki yakalanmaya çalışılmıştır. **(Resim 26, 30)**.

Daha geç dönemde üretilen örneklerde boya akmaları, kirli hamur rengi, özensiz işçilik dikkat çeker **(Resim 31, 31A, 32, 33)**.

İznik çini desenleri etkili ilginç bir örnek Kütahya Müzesi'nde bulunmaktadır **(Resim 34)**. Bu tabağın deseni çizilirken Rüstem Paşa Cami (1561) çinilerinde kullanılan bir ulama desenden yararlanıldığı anlaşılmaktadır. **(Resim 35)**. Aynı desenin çizimi Usul-i Mimari-i Osmani adlı eserde de verilmiştir. **(Resim 36)**. Hasan Özkurt adlı kişinin 1926-1930 yılları arasında bu eserden yararlanarak desen çizdiği daha önce belirtilmişti.²⁴

²⁴ Bkz. (23), ŞAHİN.

Yine Rüstem Paşa Cami çinilerinden **(Resim 37, 38)** yararlanılarak çizildiğini düşündüğümüz bir tabakta Kütahya Çini Müzesi'ndedir **(Resim 39)**. Selvi dekorlu İznik çinilerinden etkilenecek yapılan bir kompozisyonda Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonundadır. **(Resim 40, 41)**. Ayrıca Eyüp Sultan Türbesi'nde ve dünyada birçok müzede bulunan bir örnekten esinlenerek yapılan kompozisyonda ilginç örneklerdendir. **(Resim 42, 43, 43A)**.

3.1.1.2. İznik Seramik Desenleri İle Bağlantılı Örnekler

Bu dönemde üretilen seramik desenlerinin çoğu İznik seramiklerinde kullanılan desenlerden esinlenerek hazırlanmıştır. Vazo, sürahi, aşurelik, küçük şişeler, meyva kaseleri ve tabaklar en çok kullanılan formlardır. Renklerde siyah, aşı kırmızı, yeşil, kobalt, turkuaz, kahverengi ve bazen sarı görülür.

İznik'te yapılan örneklere benzeyen bir çok örnek tespit etmekteyiz. **(Resim 44/45, 46/47, 48/49, 50, 50A, 51, 51A/52, 53/54)**. Fakat Kütahya'da yapılan örneklerde desen çiziminden ya da uygulamadan kaynaklanan deformasyonlar görülmektedir. İşçilik genellikle kötüdür. Taklit edilen örnekteki ana motifi alarak kalan kısımları eklektik bir biçimde doldurma bu örneklerde de karşımıza çıkmaktadır.

Hemen benzerlik kurulamasa da bazı desenlerin belli bölümlerinin İznik'te yapılan örneklerden alındığı anlaşılır **(Resim 55/56)**. Bu benzerliği desen çizimlerini karşılaştırdığımızda daha da iyi algılamaktayız. **(Çizim 1-2)**.²⁵ Aynı şekilde **57 ve 58** numaralı resimler çizimleri ile karşılaştırıldığında benzerlikler yine karşımıza çıkmaktadır. **(Çizim 3-4)**.

Rumiye benzeyen motifleriyle dikkat çeken bir meyva kasesinin deseni Baba Nakkaş tarzında çalışılan bir tabaktan kopya izlenimi vermektedir.

²⁵ Bkz, (18) TURAN BAKIR, 17, Çizimler verilen anahtar doğrultusunda yapılmıştır.

(Resim 59,59A/60) Yaprakların içinin değişik desenlerle dolgulandığı İznik tabak Kütahyalı çinicilere ilham vermiş olmalıdır. **(Resim 61, 62) (Çizim 5-6)**

Bir başka grupta yarı stilize lale, karanfil, zambak gibi çiçeklerin, hakim olduğu kompozisyonların bazılarında tabak, vazo, sürahi gibi formlarda dipten çıkarak belli bir prensip gözetmeden dallarla uzayan örnekler yapılmıştır **(Resim 63, 64, 64A, 65, 66)** Aynı tarzda simetrik kompozisyonlar da görülmektedir **(Resim 67, 68)** Bu gruptaki motifler tek tek incelendiğinde özellikle garip bir şekilde stilize edilen laleler, bir çok örnekte benzer şekilde kullanılmıştır **(Çizim 7)**

Diğer bir grupta ise vazo, sürahi, şişe, gibi formlarda hatayi, penç ve yapraklar kullanılarak kompozisyon oluşturulmuştur. **(Resim 69, 70, 71, 72)** Kompozisyonda ana motifin hatayiler olduğu görülmektedir. Dipten çıkan hatayı kalın saplarla yukarı doğru devam eden çiçek ve yapraklara öncülük eder. 72 numaralı resimde, sürahideki rumilerin, hatayilerle beraber aynı sap üzerinde düzenlendiği ilginç bir örnek karşımıza çıkar.

Kartuşlar yardımıyla bölümlere ayrılan vazo ve sürahilerin bazı alanlarda zeminlerinin boyanmasıyla değişik bir etki yakalanmaya çalışılmıştır **(Resim 73, 73A, 74)** Bu gruba dahil edebileceğimiz bir sürahide, formu bölümlere ayırma işi, uzun geniş yapraklarla yapılmaya çalışılmıştır. **(Resim 75, 75A)**

Tabaklarda tekrarlanan diğer bir kompozisyon ise merkezden dışa doğru büyüyerek gelişen yaprağa benzeyen formlarla oluşturulan desenlerdir **(Resim 76, 77, 77A, 77B, 78)** Bunlardan bir tanesi ortasında yazı yer alan desendir. Bu örneğin birden fazla benzerine rastlanırken bazı örneklerin de bunlara benzerlikleri dikkat çeker **(Resim 79, 80, 80A)**

Atatürk'e hediye edildiği için Atatürk vazosu ve deseni olarak anılan özenle işlenmiş ve tasarım açısından daha başarılı olan bir vazosu bulunmaktadır.²⁶ **(Resim 81)**

3.1.1.2.1. Üzüm Bezemeli Örnekler

İznik seramiklerinde Çin'den gelen tabakların taklit edilmesiyle oluşan üzümlü kompozisyonlar Kütahya seramiklerinde de uygulanmıştır. Kullanılan renkler her zamanki gibi siyah, kobalt mavisi, turkuaz, yeşil, sarı ve diğer örneklerle göre daha çok kullanılan mangan morudur.

Bilindiği gibi İznik'te yapılan örneklerde üzüm salkımları ve yaprakları tabağın ortasında resmedilmiştir **(Resim 82)**. Tabağın ortası ile kenarı arasındaki boşluğa çiçek buketleri yapılmıştır. Bordürde ise genellikle kaya dalga denilen motifler kullanılmıştır.

Kütahya'da yapılan örneklerde genellikle ortada manzara, yazı ve başka tarzda bir desen için boşluk bırakıldığı görülmektedir. Üzüm salkımları ve yaprakları bu boşluk ile tabağın kenarı arasında kalın bir bordür şeklinde resmedilmiştir. En dıştaki ince bordürler zencerek ve tepelik motifleriyle süslenmiştir **(Resim 83, 84, 85, 86)**.

Kütahya Müzesi'nde bulunan²⁷ merkezi kompozisyon şemalı bir örnekte tabak ortadaki pençten çıkan uzun ince yapraklarla beraber aynı yönde ilerleyen üzüm salkımları ve çok stilize yapraklarla düzenlenmiştir. **(Resim 87)**

Üzüm salkımları ve yapraklarının iri hatayı ve pençlerle beraber kullanıldığı örnekler de vardır **(Resim 88, 88A)**. Bu örnekte kullanılan desende beğenilen taraflar alınarak küçük değişikliklerle, aynı renkler kullanılarak bir kaseye uygulanmıştır **(Resim 89)**. Üzüm salkımlarının

²⁶ Atatürk vazosu ile ilgili yazılı bir kaynak bulunamamıştır. Ancak Faruk Şahin ile yapılan görüşmede bu konu hakkında sözlü bilgi alınmıştır.

saplarının gösterilmeden bordürde kullanıldığı örneklerde dikkat çeker. **(Resim 53, 90)**

3.1.1.2.2. Balık Pulu Fonlu Bezemeliler

19. ve 20. Yüzyılın ilk yarısında Kütahya'da en çok tercih edilen desenlerden birinin de balık pulu fonlu bezemeler olduğunu gördük. Balık pulu fonlu seramiklerle ilk olarak yine 16.yüzyıl İznik örneklerinde karşılaşmaktayız. Bu dönemde şamişi ve kırmızılı sır altı grubunda balık pulu desenlerini görürüz. **(Resim 91, 92, 93)**

Kütahya'da yapılan bu bezemelerin diğer örneklerle karşılaştırıldığında çok özenle yapıldıkları dikkat çeker. Vazo, sürahi, tabak, kandil, küçük kavanozlar en çok kullanılan formlardır. Kullanılan renkler her zamanki gibi siyah, kobalt mavisi, turkuaz, yeşil, aşı kırmızı, sarı ve mangan morudur.

Bu grupta da İznik'te yapılan kompozisyonlarla benzerlikler gösteren örnekler görmekteyiz. **(Resim 94/95)** Resim 94 teki Kütahya örneğinde İznik tabaktaki dört adet nar çiçeği yerine, zemini boş bırakılan dört adet yuvarlık madalyon içine natüralist tarzda çiçekler resmedilmiştir. Ortasındaki deliğin süs havuzlarının ortasına koymak için açıldığı düşünülebilir. Bu tür imalat Kütahya'da halen devam etmektedir.

İznik'te yaklaşık 1545'de yapılmış Şam işi grubuna dahil bir tabakta yer alan kompozisyondan Kütahya'da yararlanıldığı anlaşılıyor. **(Resim 96)** Ancak İznik'te yapılan örnekteki rumiler büyük bir olasılıkla uygulama zorluğu ve zaman alacağı endişesiyle kompozisyondan çıkarılmış olmalıdır.

Kütahya tabakta madalyonun birinin içinde yazı vardır. Madalyonların arasında ve ortada bu grupta neredeyse karakteristik hale gelen penç motifi yer alır. **(Resim 97)** Bu kompozisyonun küçük değişikliklerle tekrarlandığı güzel bir örnek görülmektedir. **(Resim 98)**

Kütahya Müzesi'nde (**Resim 99**) ve Rifat Çini koleksiyonunda (**Resim 100**) bulunan iki kavanozda kullanılan kompozisyonun benzeri İznik'te yapılan yaklaşık 1575 tarihli bir tabakta da görülmektedir (**Resim 101**). Bursa Şehzade Mustafa Türbesi (1552) bordüründeki rumili şemse kompozisyonun deseni Kütahya'da imal edilen iki kavanozda olduğu gibi kullanılmıştır. (**Resim 102**) (**Çizim 8**)

Rüstem Paşa Camisi'nden alınan bir ulama desenden, oluşturulan kompozisyonda (**Resim 34**) kullanılan hatayinin balık pullu gruptaki örneklerde de kullanıldığını görmekteyiz (**Resim 103, 104, 104A**). Her iki form üzerinde yer alan üç madalyonun aynı desen ve renkler kullanılarak yapılması aynı kalıbın ikisinde de kullanılmış olduğunu akla getirmektedir. Balık pulu ile doldurulan zeminde hemen hemen tüm örneklerde kullanılan pençler yer alır. Bu grupta değerlendirilebilecek kapaklı bir sürahide dört adet zemini boyanmayan madalyonların içinde Kütahya'ya has stilize çiçekler görülmektedir. (**Resim 105**)

Kütahyalı ustaların dik mal dedikleri vazo, sürahi gibi örneklerde karakteristik hale gelen kompozisyonlarda formun genellikle iki tarafına zemini boyanmadan bırakılan madalyonlar yapılmıştır. Bu madalyonlardan birinin içinde yazı, diğerinde ise negatif (çift tahrir) olarak yapılan karakteristik bir hatayı motifi görülür. Madalyonlar arasına daha önce de belirtildiği gibi penç motifleri işlenmiş, kalan boşluklar balık pulu motifi ile doldurulmuştur (**Resim 106, 106A, 107, 108, 109, 109A, 110**). Aynı tarz kompozisyondan iki madalyonun arası zemini boyanmadan bırakılan uzun ince bir motif vasıtasıyla bölünmesi bu gruptaki ilginç örneklerdendir. (**Resim 111**)

3.1.2. 18. Yüzyıl Kütahya Seramiği ile Bağlantılı Örnekler

18. Yüzyıl Kütahya seramiği kompozisyon, form ve renklendirme ile çok dikkat çeken bir üsluptur. 18.yüzyılda yapılan form ve kompozisyonlara, konunun kapsamı ve tarihçe bölümünde değinilmiştir.

Konumuz olan dönemde 18.yüzyılda yapılan üretimden etkilendiğini düşündüğümüz örneklerde tabak, şekerlik, sūrahi, şişe, kavanoz, matara en çok rastlanan formlardır. Kullanılan renkler siyah, kobalt mavisi, turkuaz, yeşil, aşı kırmızı, mangan moru ve sarıdır.

18. Yüzyılda küçük naif çiçekler ve noktalamalarla yapılan renklendirmeler 19. ve 20. yüzyılın ilk yarısında yapılan kompozisyonlarda da dikkat çeker (**Resim 112, 113, 114, 114A**).Ancak bu örneklerde iri çizilen pençler, büyük yapraklar dönemin estetik anlayışını yansıtmaktadır.

Sadberk Hanım Müzesi'ndeki bir fincan tabağında gördüğümüz selviye benzeyen üç motifin arasında resmedilen küçük çiçek ve yapraklardan oluşan kompozisyon ayrı tarzda fakat daha büyük olarak bir kavanozda karşımıza çıkmaktadır (**Resim 115, 115A/116**).Fakat bu örnekte 18.yüzyılda yapılan örnekteki gibi canlı ve coşkulu bir etki yoktur.

Stilize çiçek ve yaprakların şemseye benzeyen madalyonlar oluşturduğu öbekler halindeki kompozisyonlar daha sonrada çinicilere ilham vermiş olmalıdır (**Resim 117**).Ancak verilen örnekte görüldüğü gibi işçilik çok özensizdir. Motifler deforme edilmiştir (**Resim 118**).

Sarı rengin çok kullanıldığı ve form olarak da 18. yüzyılda benzerlerinin yapıldığını bildiğimiz iki örnekte bu grupta yer almaktadır (**Resim 119, 120, 120A**).Kompozisyonda kullanılan penç motiflerinin iki örnekte de birbirine benzemesi dikkat çeker.

3.1.3. Özgün Kütahya Tipleri

19. ve 20. Yüzyılda yapılan üretimde bütün etkilenmelerin sonucunda Kütahya'ya has diyebileceğimiz bir tarzda da üretim yapılmıştır. Bu gruptaki kompozisyonlarda da değişik etkiler aranmalıdır. Ancak hemen hemen tüm örneklerde görüldüğü gibi Kütahyalı ustalar yaptıkları kompozisyonlara kendi yorumlarını katarak dönemin estetik anlayışını seramiklere yansıtmışlardır. Diğer gruplarla karşılaştırıldığında üretimine en çok rastlanan özgün Kütahya tipleridir.

Öncelikle geometrik geçmeli kompozisyonlar olmak üzere, ve bu grubun etkisiyle oluştuğunu düşündüğümüz kıvrık dal geçmeli kompozisyonlar incelenecektir. Bu dönemde yazının ana unsur olduğu örnekler vardır. Genellikle dönemin dokuma sanatından etkilenecek yapılan kompozisyonlar Kütahya'da dönem karakteri taşıyan diğer örnekler başlığı altında incelenecektir.

3.1.3.1. Geometrik Geçmeli Kompozisyonlar

Geometrik geçmeli kompozisyonların Türk Süsleme Sanatlarında çok eski bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. Her tür materyalde bu tür bezemeler severek kullanılmıştır. Geometrik geçmeli kompozisyonlar altın çağını Selçuklular döneminde yaşadığı önce tuğla ve taş işçiliğinde daha sonra mozaik çini tekniği ile çok güzel örnekler verilmiştir.

Kütahya'da bu dönemde üretilen diğer gruplarla karşılaştırıldığında balık pulu fonlu bezemelerden sonra işçilikleri en iyi yapılan örnekler geometrik bezemelilerdir. Bunun sebeplerinden biri kompozisyonların düz çizgilerden meydana gelmesi olabilir. Isının ayarlanmaması nedeniyle görülen renk akmalarına bu grupta da rastlamaktayız. Siyah, kobalt mavisi, turkuaz, yeşil, aşı kırmızı en çok kullanılan renklerdir. Bazı örneklerde sarı ve mangan moruna rastlanır.

Hafız Mehmed Emin Efendi'nin yaptığı, torunu Hakkı Çinicioğlu tarafından Kütahya Çini Müzesi'ne bağışlanan sehpa bu gruptaki en güzel örneklerden biridir²⁷ (**Resim 121, 122, 122A, 122B**). Kobalt mavisi ve turkuaz rengin ağırlıklı olarak kullanıldığı örnekte kompozisyon bir bordürle çevrenmektedir. Zemini genellikle kobalt mavisi ile boyanan geometrik bölümlerin bazıları da turkuaz ile boyanmıştır.

Yer yer kırılan sehpanın kenarında geometrik geçmeli bir kompozisyon yer almaktadır (**Resim 122B**). Geometrik bölümlerin arasına küçük çiçekler resmedilmiş ortadaki boşluk bir yazı ile değerlendirilmiştir.

Selçuklu ve Osmanlılar'da yapılan uygulamanın aksine kompozisyonların genellikle formun sınırları içinde bitirildiği görülmektedir (**Resim 123, 124, 125, 126**). Kompozisyonun bitirilmeden sonsuza uzatıldığı örneklerde vardır. (**Resim 127, 128**). Geçmelerle oluşturulan geometrik bölümlerin içine stilize çiçek ve çiçek buketleri yerleştirilmesi Kütahya'ya has bir kompozisyon anlayışıdır.

3.1.3.2. Kıvrık Dal Geçmeli Kompozisyonlar

Geometrik geçmeli kompozisyonlar ile hatayi üslubunun izlerini bulduğumuz Kütahya'ya has izlenimi veren bir gruptur. Değişik formlar bu tarz süslemelerde tercih edilmiştir. Siyah, kobalt mavisi, turkuaz, yeşil, aşı kırmızı, mangan moru ve sarı en çok kullanılan renklerdir. Bazı örneklerde formların kenarında bu tarz süslemeye rastlamaktayız (**Resim 129, 130**) Sadberk Hanım Müzesi'ndeki bu iki örnekte de aynı desen belki de aynı kalıp kullanılmıştır. Resim 129'de görülen örnekte bordürü tamamlamak için desenin uzatılarak deforme edildiği görülmektedir. Bu tür müdahalelere imkan veren bir desen olması da bu tarzın tercih edilmesindeki nedenlerden biri olabilir.

²⁷ Abdullah KILIÇ, Zaman Gazetesi, 23.03.2000, 14.

Kıvrık dalların birbirine geçirilmesiyle yapılan kompozisyonlarda oluşan bölümler değişik renklerle boyanarak farklı bir etki yakalanmaya çalışılmıştır **(Resim 131, 132, 133)**. 131 ve 132 resimde görülen örneklerde oluşan bölümlere birbirine benzeyen, iki ucunda küçük yapraklar olan basit pençler yerleştirilmiştir.

Resim 133'de görülen formdaki kompozisyonun kapak ile bütünlük sağlayarak devam etmesi dikkat çekicidir. Tamamen kıvrık dallarla oluşturulan bir kompozisyonda dalların bitme noktaları daha çok rumiye benzeyen motiflerle tamamlanmıştır. Kompozisyonda oluşan küçük noktalar aşu kırmızı ile boyanmıştır. **(Resim 134)**

Rumiye benzeyen ancak içinde natüralist üslubu da barındıran örnekler sanatçının hayal gücünün yansımalarıdır **(Resim 135, 136, 137, 137A, 138)**. Resim 137'de görülen örnek özenli işçiliği, kompozisyonu ve 43 santimetrelik boyu ile dikkat çeker.

136, 137, 138 nolu resimlerdeki örnekler Bursa Yeşil Cami'deki taş işçiliğinde kullanılan örneklerle benzerdir **(Çizim 9,10)**. Bu çizimlerin Kütahyalı ustaların yararlandığını bildiğimiz Usul-i Mimar-i Osmani adlı eserde bulunması bu tesbiti güçlendirmektedir.

Bu grupta karakteristik hale gelen kompozisyonlardan biri de kıvrık dallarla oluşturulan kompozisyonun penç, karanfil ve rumi tepeliklere benzeyen motiflerle bezenmesidir. **(Resim 139, 140, 141, 142, 142A)** Kompozisyon gereği oluşan bölümler bantlar halinde farklı renklere boyanması değişik bir görünüm arz etmektedir. Resim 142'de görülen tabakta kıvrık dallarla adeta düğümler yapılarak oluşturulan kompozisyonda turkuaza boyanmış bölümlere stilize kuşlar resmedilmiştir. Ortada geometrik bir desen yer alır. Tabağın arkasında kıvrık dallarla düğümler oluşturan buketler görülmektedir **(Resim 142A)**. Buketlerin ucu Kütahya'ya has stilize bir çiçekle bitmektedir. Gerek kompozisyon gerekse özenli işçiliği ile dikkat çeken bir örnektir.

3.1.3.3. Yazılı Kompozisyonlar

İncelenen dönemde karakteristik hale gelen yazılı örnekler gerek ticari amaçla gerekse bu dönemde meydana gelen olayların etkisiyle üretilmişlerdir. Yazıların istifleri ve işçilikleri genellikle iyi değildir. İbarelerin okunmasında zorluk çekilmektedir. Sülüs hattı ile yazılan kompozisyonların tercih edildiği görülür. Yazılara daha çok kompozisyon içinde oluşturulan madalyonlarda yer verilmiştir. Genellikle Osmanlıca ibareler görülmektedir.

Yazılı kompozisyonlarda en çok rastlanan ibare “Yadigâr-ı Kütahya”dır. Kütahya’ya gelen kişilerin hatıra olarak seramik satın alması günümüzde de geçerlidir. O dönemde de gerek Kütahya’ya gelen kişiler için gerekse yurt içindeki değişik yerlere satılan seramiklerin ticari şanslarını arttırmak amacıyla böyle bir ibare tercih edilmiş olmalıdır (**Resim 84, 85, 97, 106, 107, 108, 109**).Harf devriminden (1928) hemen sonra yapıldığı anlaşılan Latince harflerle “Kütahya Yadikarı” yazılı tabakta Yadigar kelimesinin G harfi yerine K ile yazılması harfleri yeni öğrenen biri tarafından yapıldığını göstermektedir. (**Resim 110**)

En çok rastlanan diğer ibare ise “Hazır olan yemek hayırlıdır.” anlamına gelen Arapça “Ma hadaret teamu hayrun” yazılı tabaklardır* (**Resim 76, 77, 78**).Bu ibare aynı kompozisyon ve yazı istifi ile birçok değişik yerde bulunmaktadır.

“Bu da geçer yahu” “Açıldıkça açılıns baht-ı yar” gibi özlü sözlerin yer aldığı örneklere nadiren rastlanmaktadır. (**Resim 111, 143, 51**)

Yazı kompozisyonu ile dikkat çeken bir tabakta yer alan vazo motifinde kobalt zemin üzerine beyaz bırakılarak yapılan istifte “Yare geldi bir tabak nev nihal” ibaresi okunmaktadır (**resim 144**).Bu vazodan çıkan çiçeklerin arasında yer alan dört adet armudi form üzerine Farsça “Afiyet bad” (Afiyet

* Seramiklerdeki Eski Türkçe, Arapça ve Farsça İbareler M.S.Ü. Hat Anasanat Dalı Başkanı Yrd. Doç. Hüseyin Gündüz tarafından çevrilmiştir.

olsun) yazılmıştır. Aynı yazı istifini Sadberk Hanım Müzesi'ndeki bir sūrahinin boyun kısmında da görmekteyiz **(Resim 145)**. Bu sūrahinin gövdesini saran kobalt mavisi zeminli bir kuşak üzerinde "Yay kaşlı güzelin elinden su içilmez mi?" anlamına gelen "İçilmez mi elinden su getirmiş bir keman ebru" anlamına gelen ibareyi görmekteyiz.

Nasihat içeren bir sözün yer aldığı sūrahide gövdeyi tamamen kaplayan turkuaz zeminin üzerinde "Kesb kar et, malı cem et. Ey birader sakla tek kalırsa düşmana kalsın, dosta muhtaç olma tek" ibaresi içerdiği anlam ile ilginç bir örnektir. **(Resim 146)**

Üzerindeki tarihten 1921 yılında sipariş verilerek yaptırıldığı belli olan bir tabakta ortada resim anlayışı ile yapılmış manzaranın etrafına "Harekat-ı Milliye'den Nazmi'ye hatıram Kütahya 1337 Fuad Nedim" yazılmıştır. **(Resim 83)** Yine sipariş verilerek yaptırılmış olabilecek bir kavanoz üzerinde "kayısı reçeli" yuvarlık bir madalyon içersine siyah renk ile yazılmıştır. **(Resim 147)** 20.yüzyılın ilk yarısının sonlarına tarihlendirdiğimiz bir çorba kasesinde sipariş verilerek yaptırıldığı üzerindeki "H.K.İ" harfleriyle oluşturulan bir amblemden anlaşılmaktadır **(Resim 148)**. Formun kapağına aplike edilen bir çiçek ve kaseinin yüksek ayaklı olması, kulplarının biçimi Avrupa porselenlerine benzetilmeye çalışıldığını gösterir.

İncelenen dönemde yaşanan olayların üretimi etkilediğini daha önce belirtmiştik. Bu konudaki ipuçlarını yazılı kompozisyonlarda görmekteyiz. 31.Ağustos 1876-27. Nisan 1909 tarihleri arasında saltanat süren II. Abdülhamid anısına üretilen bir tabağın kenarlarında perde motiflerini işlenmiştir **(Resim 149)**. Üst yarıda güneş ışınlarına benzeyen oklarla oluşturulan madalyonun ortasında padişahın tuğrası ve hemen altında zemini turkuaz boyalı bir hilal içinde "Padişahım çok yaşa" ibaresi okunmaktadır. Hilalin altına Osmanlı devletinin arması işlenmiştir. Tabağın arkasında laleye benzeyen üç buket ve nadir olarak görülen "Kütahyalı Hilmi" yazılı damga bulunmaktadır. **(Resim 149A)**

II. Abdülhamid'ten sonra tahta geçen V. Mehmet Reşad'ın 27 nisan 1909 – 3.Temmuz 1918 tarihleri arasında saltanat sürdüğü bilinmektedir. Anısına üretilen tabakta, bordüründe kıvrık dallarla oluşturulan bir desen yer almakta ve onun çevresinde aşağıya doğru sarkan perdeler görülmektedir **(Resim 130)** Tabağın ortasında en üstte padişahın tuğrası onun altında "Padişahım çok yaşa" ibaresi en altta Osmanlı Devleti Arması yer alır. Resim 149'da ve 130'daki armalar karşılaştırıldığında sembollerin aynen korunduğu fakat Mehmed Reşad döneminde yapılan armada Türk bayrağının daha vurgulu yapıldığı görülmektedir.

24 Temmuz 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet'in anısına yapıldığı anlaşılan çini sehpanın ortasında "Yaşasın meşrutiyet sene 1324" ibareleri yer almaktadır **(Resim 122A)**.1324 yılı II. Meşrutiyetin ilan edildiği yıldır. II. Meşrutiyet döneminde bu olayın coşkusuyla halk arasında slogan haline gelen kelimelerden "Adalet" "Hürriyet", "Musavat" "Eşitlik" seramiklere aktarılmıştır **(Resim 136, 150, 151)**

1876-1924 yılları arasında yaşayan Ziya Gökalp'ın ölümü üzerine imal edildiğini sandığımız bir tabakta rumiye benzeyen kalın bir bordür deseninin ortasında nadir görülen kufi hattı ile "Büyük Türk Ziya Gökalp irtihali 28 teşrini evvel" ibaresi okunmaktadır. Ziya Gökalp ismi güzel bir istif ile tabağın ortasına yerleştirilmiştir **(Resim 152)**

Dini içerikli yazıların yer aldığı örneklerde Talik hattıyla hazırlanan ve üzerindeki simgelerden bir Mevlevi dergahı için yapıldığı anlaşılan askı süsü güzel örneklerden biridir. Mevlevi kavuğu biçimindeki madalyonların içine İslâm dininin halifelerinin ismi "Allah, Muhammed" ismi ile beraber "Ebubekir, Ömer, Osman, Ali" olmak üzere işlenmiştir. Askı süsünü bir bant halinde ikiye bölen turkuaz boyalı kuşak üzerinde "Kıl kerem ya Hazreti Sultan Mevlana her zaman tacu hayalim kulhuvallahü ehad" ibaresi okunmaktadır **(Resim 153, 153A, 153B, 153C)**.Yine dini bir yapı için üretildiği anlaşılan bir kandil üzerinde "geceleri aydınlatan bir kandil ve mehtap gibi" anlamına gelen "Kesrac ve bedrin fil leyli" ibaresi iki kez tekrar edilmiştir **(154, 154A, 154B)**

“Ey habibim halimi gözet.” Anlamına gelen “Ya habibi unzur bi hali” ibaresinin yer aldığı kandil Sadberk Hanım Müzesi’ndedir. **(Resim 155)**

Yazının resme dönüştüğü daha çok tekke yazısı olarak anılan türden istifler az bulunan örneklerdir. Özenli işçiliği ile dikkat çeken bir tabakta kompozisyonu oluşturan dalların ortada birleştiği yerde ibrik formunda “Maşallah” yazısı görülmektedir. **(Resim 68)**

“Yedi uyurlar, Ashab-ı Kehf” olarak bilinen mağara arkadaşları adına Kur’an-ı Kerim’de bir sure vardır. Müslümanlarca kutsal kabul edilirler. Bu kişilerin anısına yapıldığı anlaşılan bir tabakta ortada yer alan Mühr-ü Süleyman motifinin içinde köpekleri “Kıtmir” ve etrafında yedi uyurlar’ın isimleri “Yemlihâ, Mekseline, Meslinâ, Mernûş, Debernûş, Sâzenûş, Kefeşatayyuş” sülûs hattıyla kobalt mavisi zemin üzerinde beyaz bırakılarak uygulanmıştır. **(Resim 156)**

3.1.3.4. Kütahya’da Dönem Karakteri Taşıyan Diğer Örnekler

Kütahya’da bu dönemde üretilen seramiklerden önemli bir grup ise daha çok mahalli karakter gösteren mamüllerdir. Tam olarak bir kompozisyon endişesi taşımadan sadece seramik yüzeyinin çeşitli renk ve desenlerle doldurulması amaçlanmıştır. Üretilen kompozisyonların geleneksel dokuma sanatından etkilendiği görülür.

Tabak, kase, vazo, sūrahi, şişe, kandil, tepsi gibi formlar kullanılmıştır. Renklerde yine siyah, kobalt mavisi, turkuaz, yeşil, aşı kırmızı, sarı, mangan moru görmekteyiz.

Bu grupta çok rastlanan bir kompozisyon biçiminde, formun üzerinde zemini boyanarak oluşturulan paftaların içi rumi ve rumiye benzeyen motiflerle süslenir. Kalan kısımlar Kütahya’da “tek kalem” denilen, bir örnek ve kalıptan yararlanmadan direk formun üzerine fırçayla çizilen küçük çiçek ve yapraklardan oluşan desenle tamamlanır. Tek kalem denilen süslemenin

örneklerini Kütahya'da kadınların giydiği kıyafetlerde de görmekteyiz (**Çizim 11-12**). Zemini boyanarak oluşturulan bölümler bazen formun ortasında bazende kenarlarda yer alabilir (**Resim 157, 158**). Bir sürahide iki kompozisyonun dönüşümlü olarak yer aldığını görmekteyiz. (**Resim 159**) Resim 158'deki tepsinin ortasında yer alan buketin naturalist tarzda yapılması dikkat çeker. Formun arkası da mangan moru ile boyanarak ebruli bir hava verilmeye çalışılmıştır. (**Resim 158 A**)

Aynı zamanda özensiz, üst üste ve yan yana getirilen çiçeklerle bezenen basit kompozisyonlu örnekler vardır (**Resim 160, 161**). Beğenilen bir desenden alınan bir yaprakta olsa Kütahyalı ustalar için kompozisyon oluşturmanın çok kolay olduğu izlenimini elde ediyoruz. (**Resim 162**). Ne yazık ki bu yaklaşım zaman zaman motiflerin tanınmaz hale gelmesine neden olmuştur. (**Resim 163, 164**)

20.Yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru yapılan kompozisyonlarda daha sonra giderek çoğalan, paftaların küçük karelere bölünerek yapıldığı kompozisyonlar görülmektedir. (**Resim 165**)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

14. yüzyıldan bu yana Anadolu'daki önemli bir çini-seramik üretim merkezi olan Kütahya'nın yapılan kazılarda 15.-16. yüzyılda İznik'e paralel ve bu merkezdeki üretimi destekleyen tarzda imalat gerçekleştirdiği bilinmektedir. 17.yüzyılda ise Kütahya'daki üretim faaliyeti konusunda elimizde net bilgiler bulunmamaktadır. 18.yüzyılda Kütahya'nın dünyadaki ilgili çevrelerce tanınmasını sağlayan bir grup seramik üretilmiştir. Bu grup naif kompozisyonları ile dikkat çeker. 19.yüzyılın ilk yarısında ise üretimde durgunluk yaşandığı bilinmektedir.

Kütahya Valisi Giritli Fuat Paşa 1905 yılında çinicilikle ilgili merkeze gönderdiği raporda üç asır evvel üç yüzden fazla imalathanenin olduğu Kütahya'da 1795 yılında atölyelerin sayısının yüze indiğini Hacı Minasyan ve Hafız Mehmet Emin atölyelerinin ise kapanmak üzere olduğunu bildirmiştir. Ancak kapanma tehlikesini atlatan atölyeler 1908 yılından itibaren gelişen I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın da etkisiyle yeniden faaliyete geçmiştir. Bu döneme damgasını vuran kişi Hafız Mehmet Emin Efendi'dir. Yeniliklere açık ve bu sanatı çok seven Mehmet Emin Efendi 1922 yılında Yunan işgal kuvvetlerince öldürülünceye kadar çini ve seramik imalatını devam ettirmiş böylece bu sanatın Cumhuriyet dönemine taşınmasında büyük bir görev üstlenmiştir.

Bu dönemde estetik bir kaygı taşınarak üretildiğini düşündüğümüz seramiklerde teknik olanaksızlıklar sonucunda kaba formlu, özensiz örnekler de görülmektedir. Üretilen seramikler genellikle kalitesiz hamurları, sır çatlakları ve renklerin birbirine karışması ile dikkat çeker. Maliyetin yükseleceği endişesi ile kaliteli hammadde araştırmasının yapılmaması, yakın çevreden çıkan hammaddelerin yabancı atıklardan temizlenmeden kullanılması gibi etkenler üretim kalitesini düşürmüş olmalıdır.

Tasarım ilkeleri ve kompozisyon bağlamında ele aldığımız seramiklerde belli kompozisyon ilkelerinden yararlandığını söylemek de

oldukça güçtür. Bu dönemde daha çok kopya etmek ve birkaç iyi örneğin en çok beğenilen taraflarını alan eklektik bir desen anlayışı hakimdir. Kopya edilen çalışmaların bazılarında özellikle İznik çini ve seramiklerinden, bazılarında ise 18.yüzyıl Kütahya seramiklerinden etkilenildiği görülür. Bunlarla birlikte kompozisyonlarda özgün Kütahya tipleri olarak adlandırdığımız bir grup seramik de üretilmiştir.

İznik bağlantılı Kütahya seramikleri **İznik Çini desenleri ile bağlantılı** ve **İznik Seramik desenleri ile bağlantılı** örnekler olarak iki başlık altında gruplandırılmıştır.

Kütahya'da imal edilen seramiklerden İznik çini desenleri ile bağlantı kurduğumuz örneklerin tamamına yakını, ilk kez Bursa Şehzade Mustafa Türbesi'nde kullanılan, ulama çini deseninin benzerleridir (**Resim 17**). Bu türbedeki çinilerin deseni aynı zamanda Kütahya Valisi Ahmet Fuat Paşa tarafından 1907 yılında yaptırılan Kütahya hükümet Konağı Mescidi'nin duvarlarında kullanılmıştır (**Resim15**). 19.yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirebileceğimiz seramiklerde ise özenli işçiliği ile daha başarılı uygulama örnekleri görülür. (**Resim 18**)

İznik çini desenleri ile bağlantılı diğer örnekler Rüstem Paşa Cami çinilerinde kullanılan ulama ve rumili kompozisyon (**Resim 34, 39**) Eyüp Sultan Türbesi çinilerinde kullanılan bahar dallı ulama kompozisyon (**Resim 42, 43 43A**) ve 16.yüzyıl İznik çinilerinde sıklıkla rastlanan selvi ağaçlı kompozisyonlardır.

Seramik desenleri ile bağlantı kurduğumuz örneklerden bazılarında kompozisyonlar aslına uygun kopya edilmeye çalışılmıştır. Ancak özensiz işçilik ve renk akmaları ile dikkat çekerler. (**Resim 53/54**)

Diğer bir grupta ise 16.yüzyıl İznik seramiklerinin sadece belli desen ve motiflerinden esinlenerek yapılan örnekler yer alır. (**Resim 61/62**)

Diğer taraftan herhangi bir örneğe bağlanamayan ancak İznik seramik ve çinilerinde kullanılan natüralist hatayı ve penç gibi stilize çiçeklerin kullanıldığı örnekleri tespit etmekteyiz. **(Resim 66)**

Üzüm bezemeli kompozisyonlar olarak ele aldığımız örnekler genellikle rumilerle beraber, tabağın kenarında kalın bir bordür oluşturacak şekilde kullanılmıştır. **(Resim 83)**

İznik'te 16.yüzyılın ikinci yarısından itibaren çok yaygın bir şekilde kullanılan **balık pulu fonlu bezemeli örnekler** Kütahya'da da kullanılmıştır. Örneklerden bazılarının İznik'te yapılan seramiklerle benzerliği dikkat çeker. **(Resim 94/95)** Aynı grupta vazo, sūrahi gibi formların bir tarafında madalyon içerisine yazı kompozisyonu diğer tarafında bir hatayı resmedilmesi karakteristiktir. **(Resim 106, 106A)**

18.yüzyılda küçük naif çiçek ve yapraklar noktalama tarzında boyanarak oluşturulan seramiklerden etkilenilerek üretilen grup **18.yüzyıl Kütahya seramikleri ile bağlantılı örnekler** olarak isimlendirilmiştir. **(Resim 114)**

Özgün Kütahya Tipleri olarak isimlendirdiğimiz grup dört başlık altında incelenmiştir.

Bunlardan birincisi **geometrik geçmeli kompozisyonlardır**. Bu seramiklerde çizgilerle oluşturulan bölümlerin içine yerleştirilen stilize çiçekler karakteristiktir.

Kıvrık dal geçmeli kompozisyonlar grubundaki bazı örnekler Bursa Yeşil Cami taş işçiliğinde kullanılan kompozisyonlardan etkilenilerek üretilmiş olmalıdır (Çizim 9-10, Resim 137). Kıvrık dallarla oluşturulan desenlerin penç, karafil ve rumi tepeliklere benzeyen motiflerle bitirilmiş örneklerine sık rastlamaktayız.

Özgün Kütahya tiplerinde ele aldığımız bir başka grupta yazılı kompozisyonlu seramiklerdir. Bunlarda en çok rastlanan ibare Kütahya hatırası anlamına gelen “Yadigar-ı Kütahya” dır.

Son olarak **Kütahya’da dönem karakteri taşıyan diğer örnekler** olarak adlandırdığımız gruptan farklı desende ancak az sayıda rastladığımız seramiklerden söz etmekteyiz.**(Resim 159)**

Sonuç olarak 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısında devletin siyasal ve sosyo-ekonomik açıdan yaşadığı sıkıntılar Kütahya’da seramik üretimini etkilemiştir. Böylece sözü geçen döneme tarihlenen seramiklerin teknik ve estetik açıdan çok da başarılı olduğu söylenemez.

Kompozisyonların bir çoğunda 16.yüzyıl İznik ve 18.yüzyıl Kütahya seramiklerinden etkilenilmiş, bunun yanında kendine has ancak eklektik bir desen anlayışı döneme hakim olmuştur. Bazı örneklerin maliyetin düşünülebilme kaygısı ile özensiz üretildiği kompozisyonlarının yerel atölyelerde usta-çırak ilişkisi ile eğitimsiz kişilerce uygulandığı anlaşılmaktadır.

Her şeye rağmen bu dönemde Kütahya’da çini ve seramik üretiminin sürdürülmesi bu sanatın günümüzde de yaşatılmasını sağlamıştır. Böylece Kütahya önemli bir seramik merkezi olma özelliğini günümüzde de korumaktadır.

KAYNAKLAR

AKALIN, Ş-H.YILMAZ BİLGİ, 1997 **Yadigar-ı Kütahya** Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayını : 2 İstanbul.

ARLI, Hakan **Kütahya'lı Mehmed Emin Usta ve Eserlerinin Üslubu** 1989 (İst. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul.

ASLANAPA, O., 1949 **Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri**, İstanbul.

ASLANAPA, O., 1981-1982 **"Kütahya Keramikleri" Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılına Armağan Kütahya**, İstanbul.

ATASOY, N., RABY, J. (1989) İznik Seramikleri, Alexandria Press London.

BAKIR TURAN, Sitare (1999) İznik Çinileri ve Gülbenkyan Koleksiyonu, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara

CARSWELL, J., - DOWSETT, C.J.F., 1972 **Kütahya Tiles and Pottery Form the Armenian Cathedral of St. James, Jerusalem**, 2 Vols., Oxford.

CARSWELL, John, (1998) İznik Pottery, British Museum Press, London.

ÇİNİ Rifat, **Türk Çiniciliğinde Kütahya**, 1991 İstanbul.

DEMİRSAR B., **"Anadolu Türk Sanatında Çini ve Seramik"**, 1993 Kültürlerin Keşiştiği Ülke: Türkiye, (Ed.by. M. SÖZEN) İstanbul, 243-249.

ERDEM, T., **"Kütahya Çiniciliği Sorunları ve Gelişme İmkanları"**, 1985 Türkiye Sanatın Bugünü Yarını, Ankara, 415-423.

İZZET, H., **"Osmanlı Kapkacak Seramiği ve Teknik Özellikleri"**, 1973 VII. Türk Tarih Kongresi ve Kognreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 760-768.

MAILLARD, E., Bogas Efendi, Montani, 1873, **Usul-i Mimari-i Osmani**.

ÖNEY, G., **Türk Çini Sanatı**, 1976 İstanbul.

ÖNEY, Gönül (1988), **İslam Mimarisinde Çini**, Ada Yayınları, İstanbul.

ÖZÜDOĞRU CENGİZ, Ş., **“17-18.yy’larda İznik ve Kütahya Seramiklerinde İnsan Figürü”**, Eskişehir 2.Müzecilik Semineri. Arkeoloji ve Etnografya Müzeciliği, 25-26 Ocak 1991.

ŞAHİN F., **“Kütahya Çini Seramik Sanatı ve Tarihinin Yeni Buluntular Açısından Değerlendirilmesi”**, 1981 Sanat Tarihi Yıllığı (1979-1980), IX-X, İstanbul, 259-306.

ŞAHİN F., **“Kütahya’da Çinili Eserler”**, Atatürk’ün Doğumunun 100.Yılına Armağan Kütahya, İstanbul, 1981-82, 111-170.

ŞAHİN, F., **“Kütahya Seramik Teknolojisi ve Çini Fırınları Hakkında Görüşler”** 1982 Sanat Tarihi Yıllığı (1981), XI, İstanbul, 133-164.

ŞAHİN, F., **“Kükürt Camii ve Çinileri Üzerine”**, 1982 Arkeoloji ve Sanat, 14/15 İstanbul, 16-18.

ŞAHİN, F., **“Kütahya Seramikleri 19.yy. Sonu 20.yy Başı”**, 1986 Antika, 17, İstanbul, 27-29.

ŞAHİN, F., **“Kütahya’da Eski Bir Keramik Fırını Üzerine Notlar”**, 1987 Antika, 27, İstanbul, 36-41.

ŞAHİN, F., **“Cumhuriyet Dönemi Kütahya Çini ve Keramik Sanatı”**, 1988 Sanat Tarihi Yıllığı, XII, İstanbul, 131-151.

UNUTMAZ, İ., **“Günümüzde Kütahya Çini Ustaları”**, 1987 Antika, 28, İstanbul, 34-36.

UZUNÇARŞILI, İ.H., **1932 Kütahya Şehri**, İstanbul.

YETKİN, Ş., **“Kütahya Dışındaki Kütahya Çinileri İle Süslü Eserler”**, 1981-82 Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılına Armağan, Kütahya, İstanbul, 83-110.

ASLANAPA O., **“Kütahya Seramik Sanatı”**, Yurt Ansiklopedisi C.7, s.5369.

ATALAY, Mansur, **Kütahya Çinicilik Sanayinin İncelenmesi**, 1983
“İstatistik bir yaklaşım”, Eskişehir.

BİLİK Nurettin İbrahim, **“Çinicilik”**, Ulus Gazetesi Kütahya İlavesi, 3/4/1938.

BİLİK Nurettin İbrahim, **“Türklerde Çini ve Çinicilik”**, Kütahya Vilayet Mecmuası 16/1/1928 sayı 52.

HİKMET Neriman, **“Türk Çiniciliği Can Çekişiyor”**, İstanbul Vatan Gazetesi 9/7/1941

İkdam Muhabiri, **“Kütahya'da Çini Fabrikası Sahip ve Müdürü Hafız Mehmed Emin Efendi ile Mülakat”**, İkdam Gazetesi 6/9/1906 Sayı: 4404.

İZET Hakkı, **“Kütahya Çiniciliğini Diriltmeliyiz”**, Hep Bu Toprakdan Dergisi, Eylül 1943 İstanbul sayı: 2sayfa 35-40.

KEMALİDİN (Mimar), **“Kütahya Çinileri”** İkdam, 6 eylül 1906.

KOŞAY Hamit Zübeyr, **Kütahya Çiniciliği Hakkında “Eski Sanatlarımız”**, Türk Yurdu, İstanbul 1928 sayı: 203/9.

“Kütahya Çinileri”, İkdam Gazetesi No: 8244.

“Kütahya Çinileri ve Çinicilik” Bursa Dergisi, 10 Temmuz 1325 Sayı 25-28.

NURİ, (Almanya'nın Haur Çini Mektebinden Mezun) **“Çinicilik Şirketi”**
Hakimiyeti Milliye, No: 1262 3/11/1924 Ankara.

RESİMLER

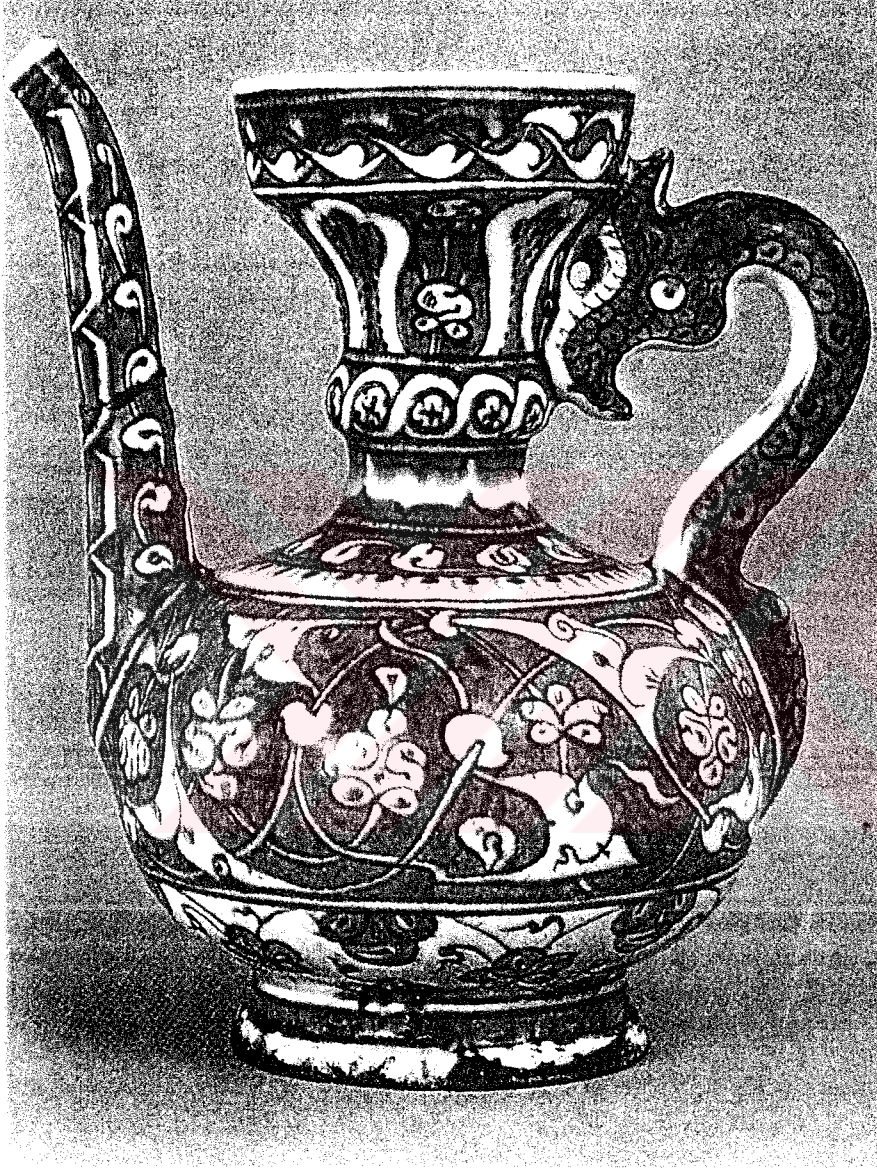
Resim 1: Milet Grubu tarzında seramik kazı buluntusu

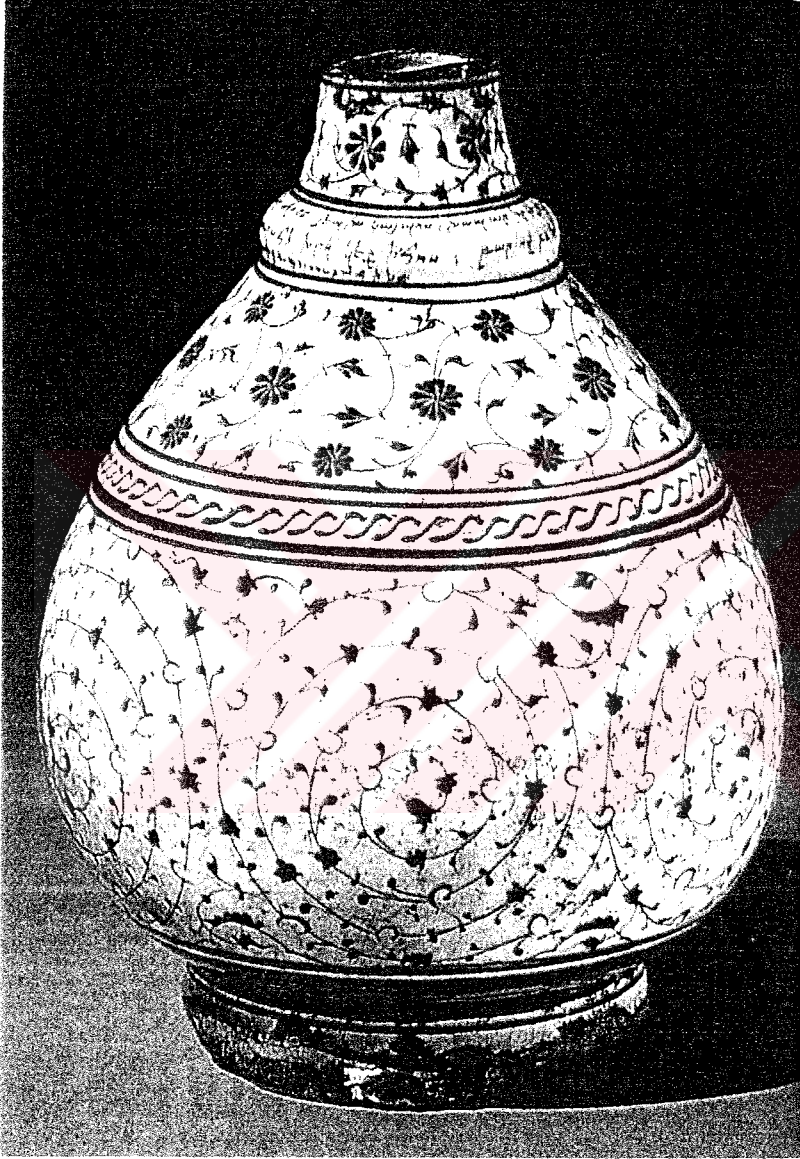
Resim 2: Haliç İşi tarzında seramik buluntu

Resim 3: Baba Nakkaş tarzında seramik kazı buluntusu

Resim 4: Kütahyalı Abraham anısına yapılan ibrik, yaklaşık 1510

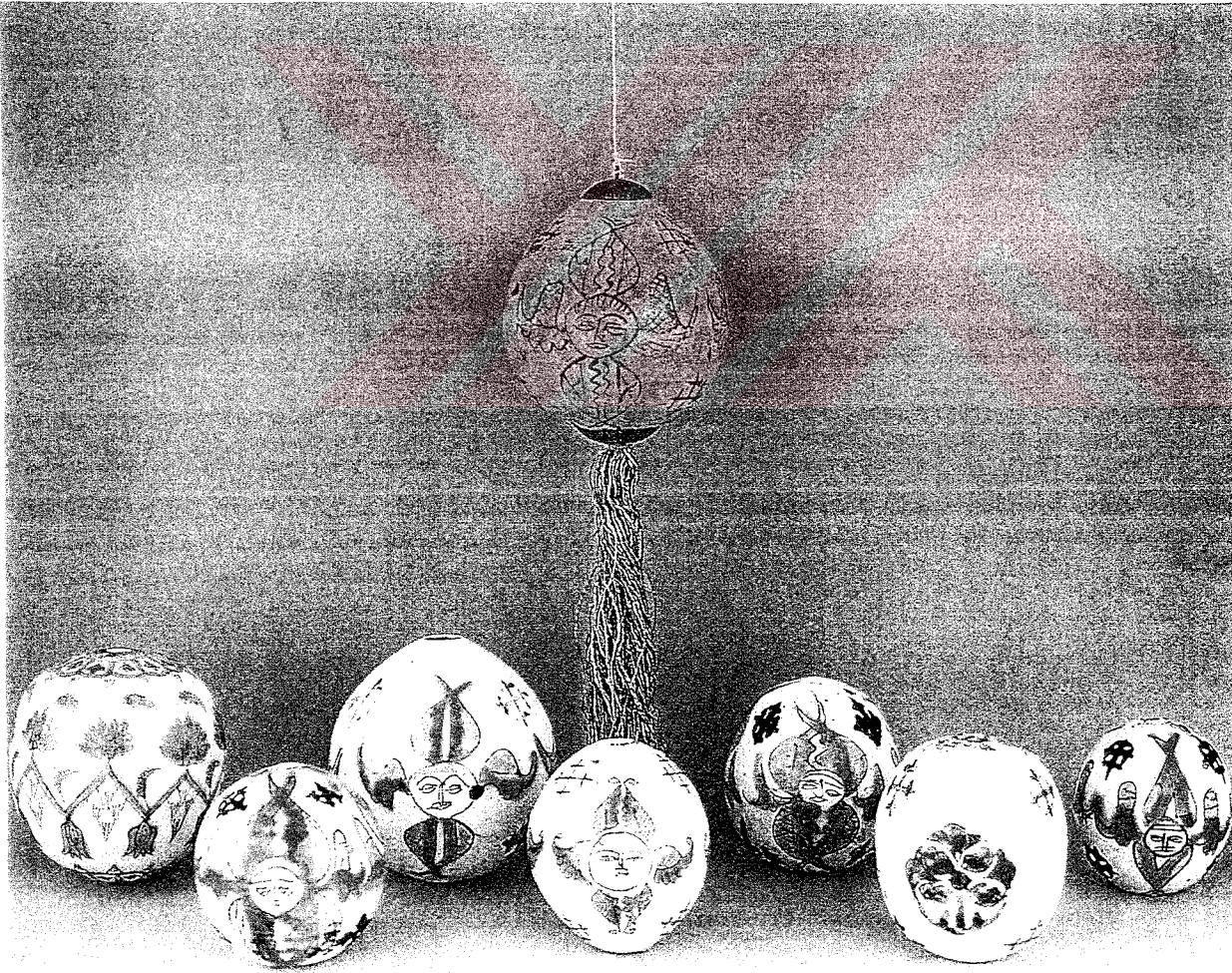
Resim 5: Piskopos Ter Mortiros'un sipariř ettiđi sűrahi, yaklařık 1529

Resim 6: Kütahya Tabaklar, 18. Yüzyıl Ortası

Resim 7: Kütahya Tabaklar, 18. yüzyıl

Resim 8: Kütahya Askı Süsleri, 18.yüzyıl

Resim 9: Hafız Mehmet Emin Efendi

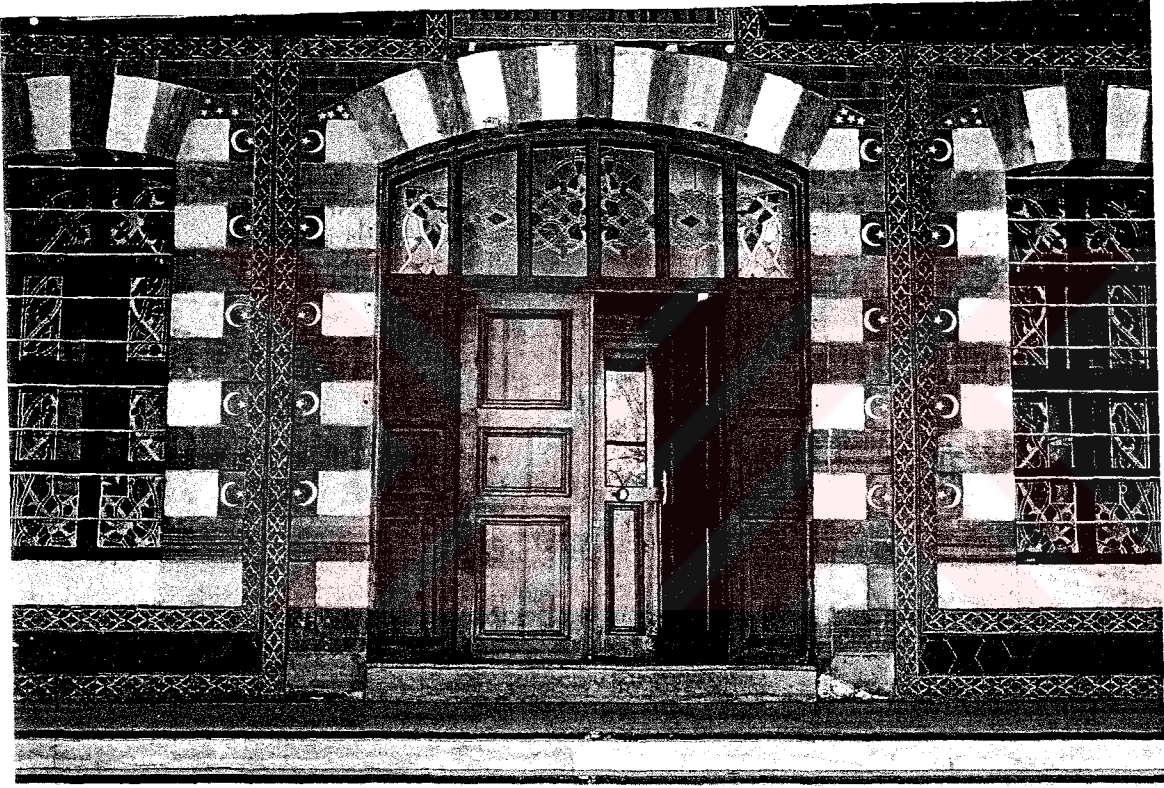
Resim 10: Hafiz Mehmet Emin Efendi'nin Kartviziti

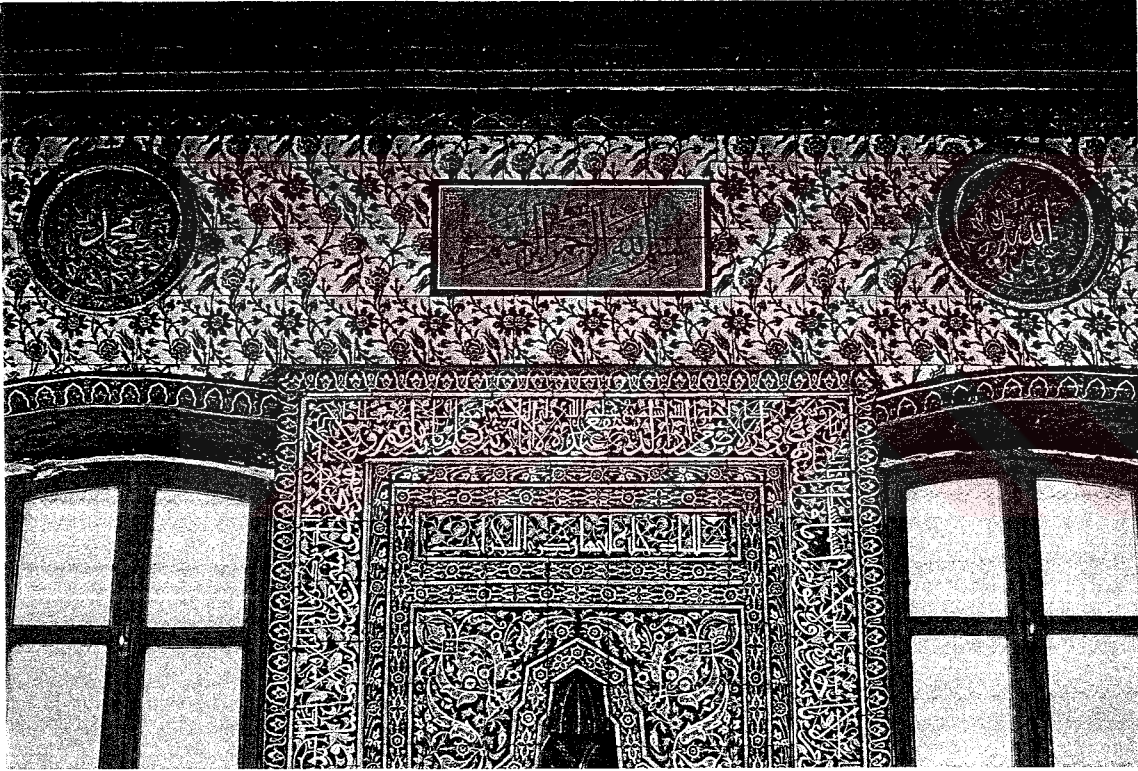
Resim 11: Hafız Mehmet Emin Efendi'nin Mührü

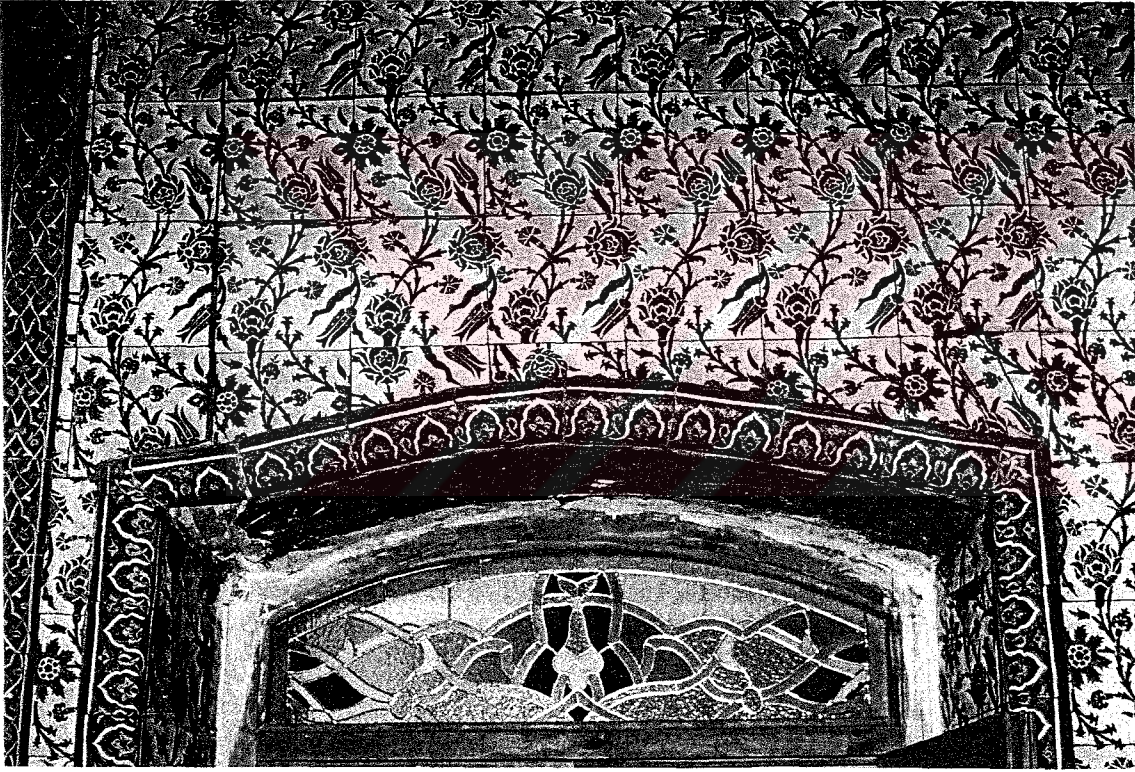
Resim 12: Kütahya Hükümet Konağı (1907)

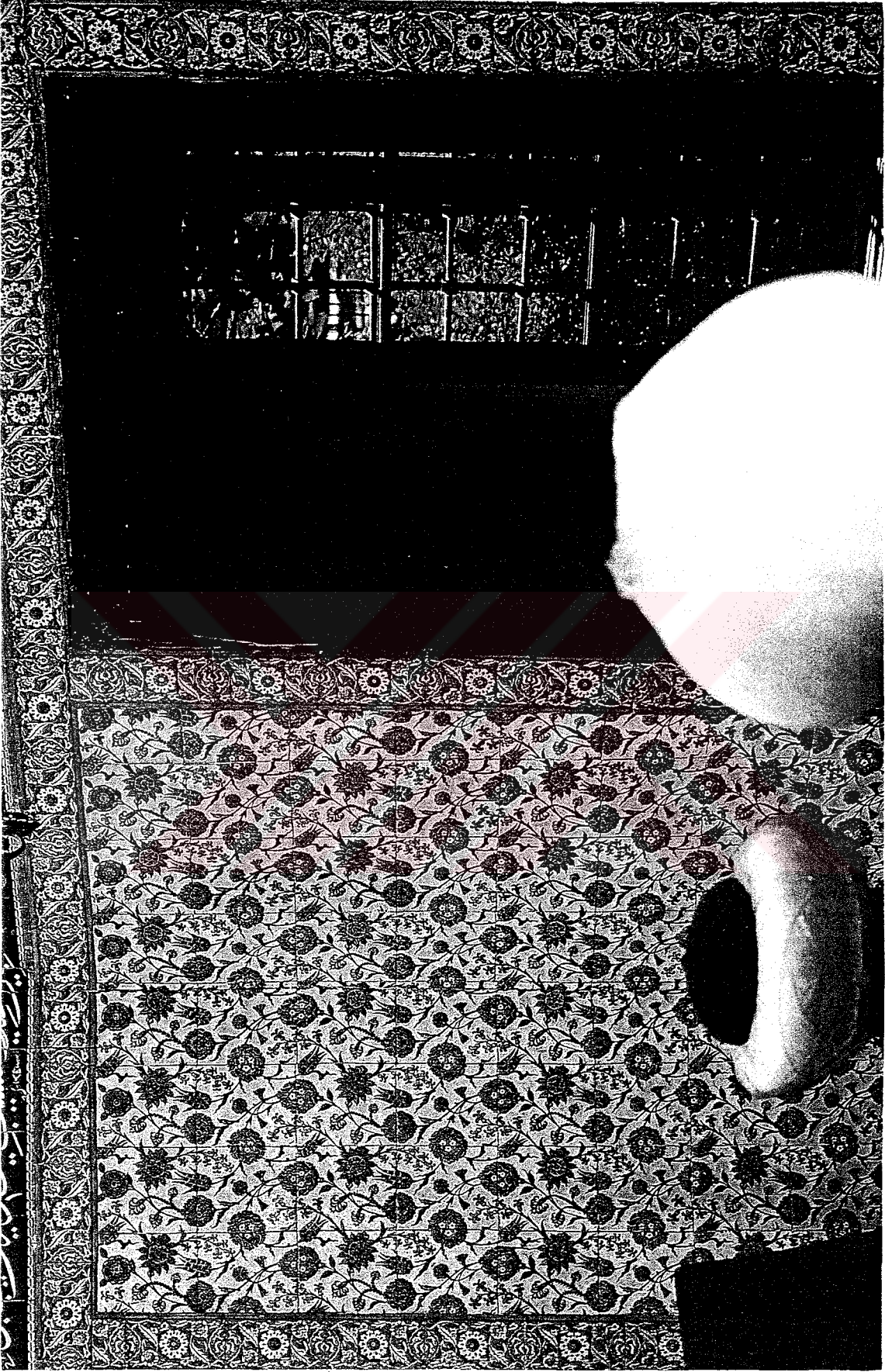
Resim 13: Kütahya Hükümet Konağı giriş kapısı

Resim 14: Kütahya Hükümet Konağı Mescidi

Resim 15: Kütahya Hükümet Konağı Mescidi

Resim 16: Bursa Şehzade Mustafa Türbesi (1552)

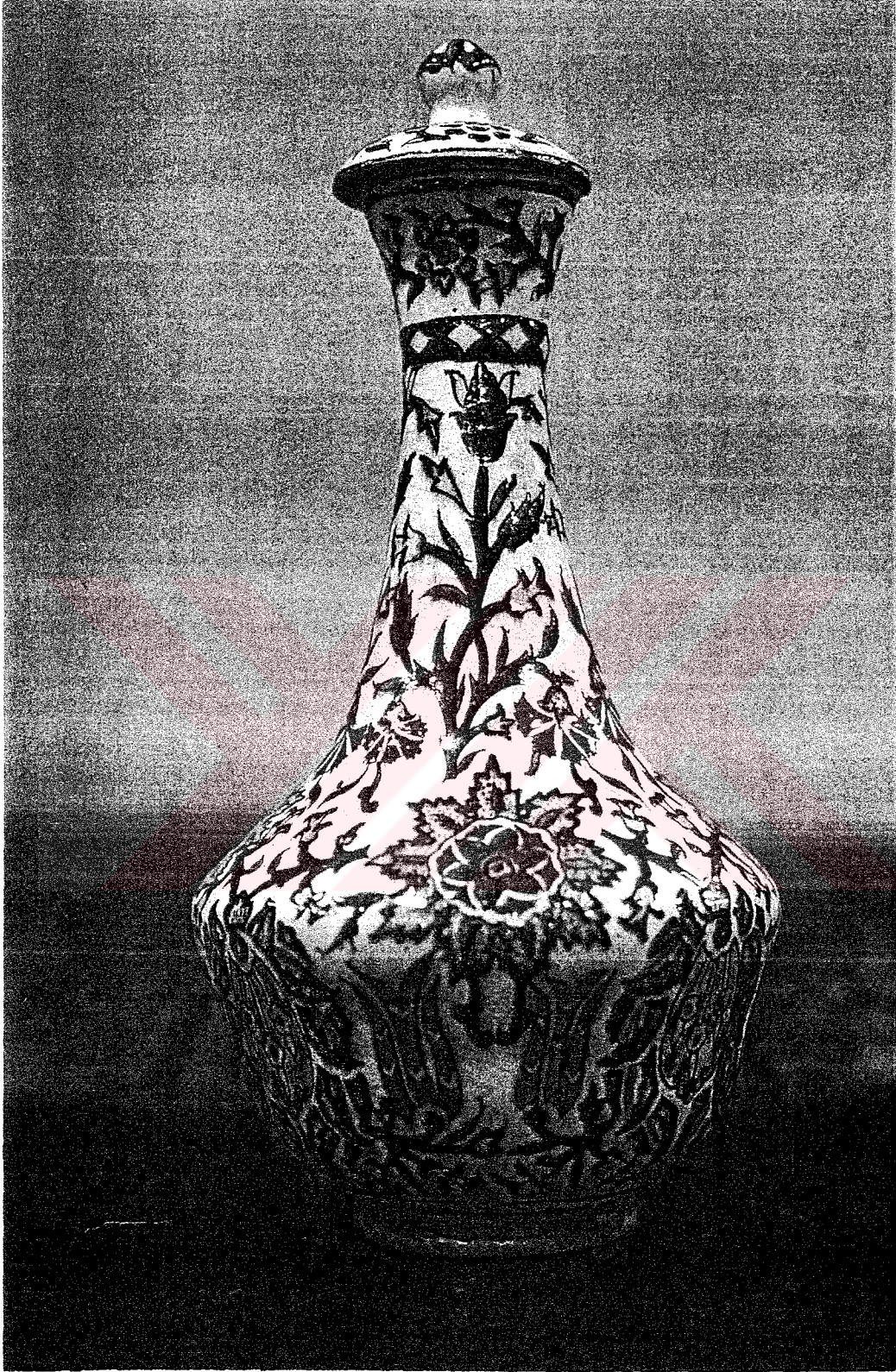
Resim 17: Bursa Şehzade Mustafa Türbesi Detay

Resim 18: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı.

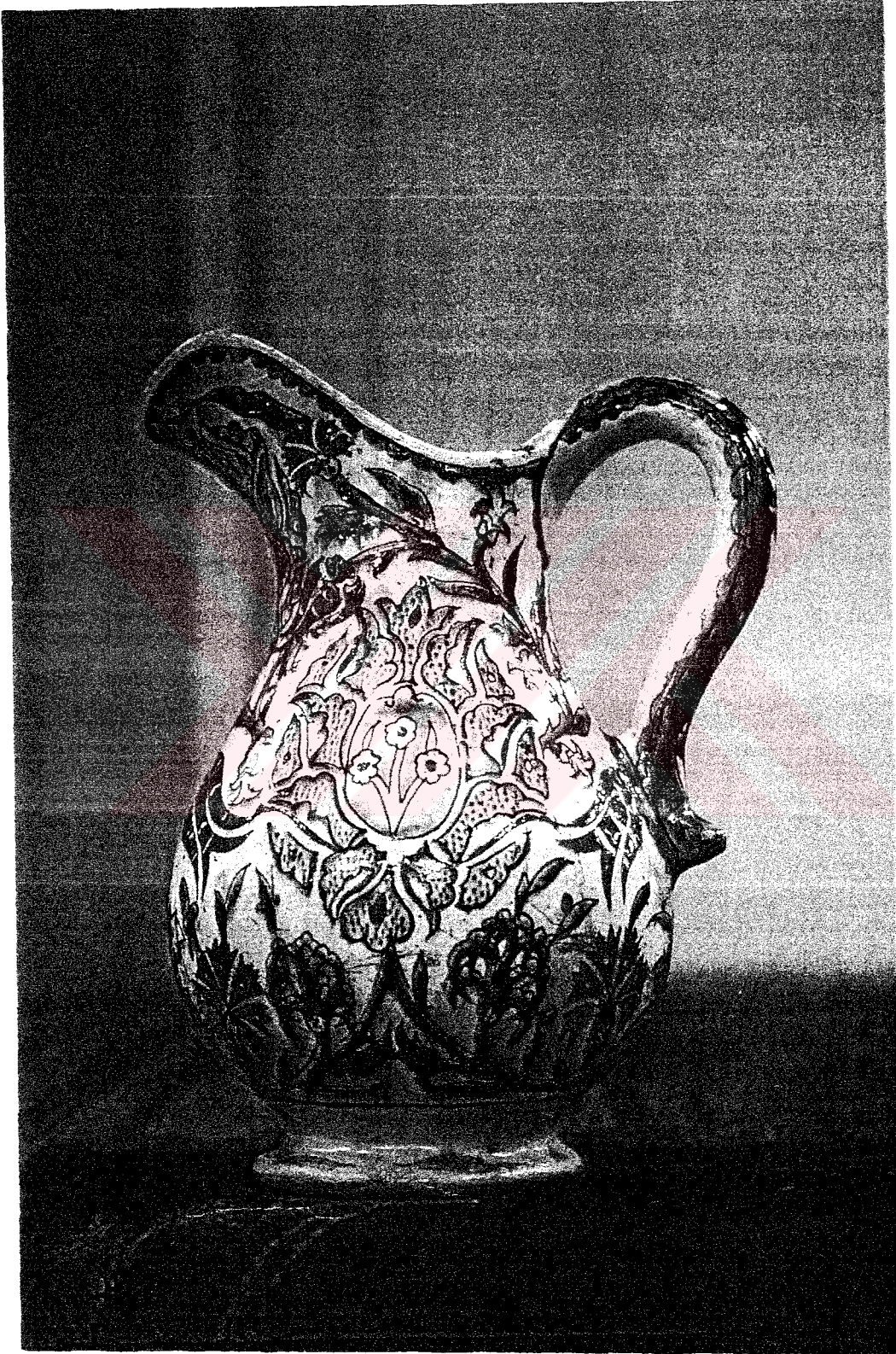
Resim 18A: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 19: Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 19A: Resim 19'da görülen formun başka açıdan görünümü

Resim 20: Kütahya Aşurelik, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20 yüzyılın ilk yarısı

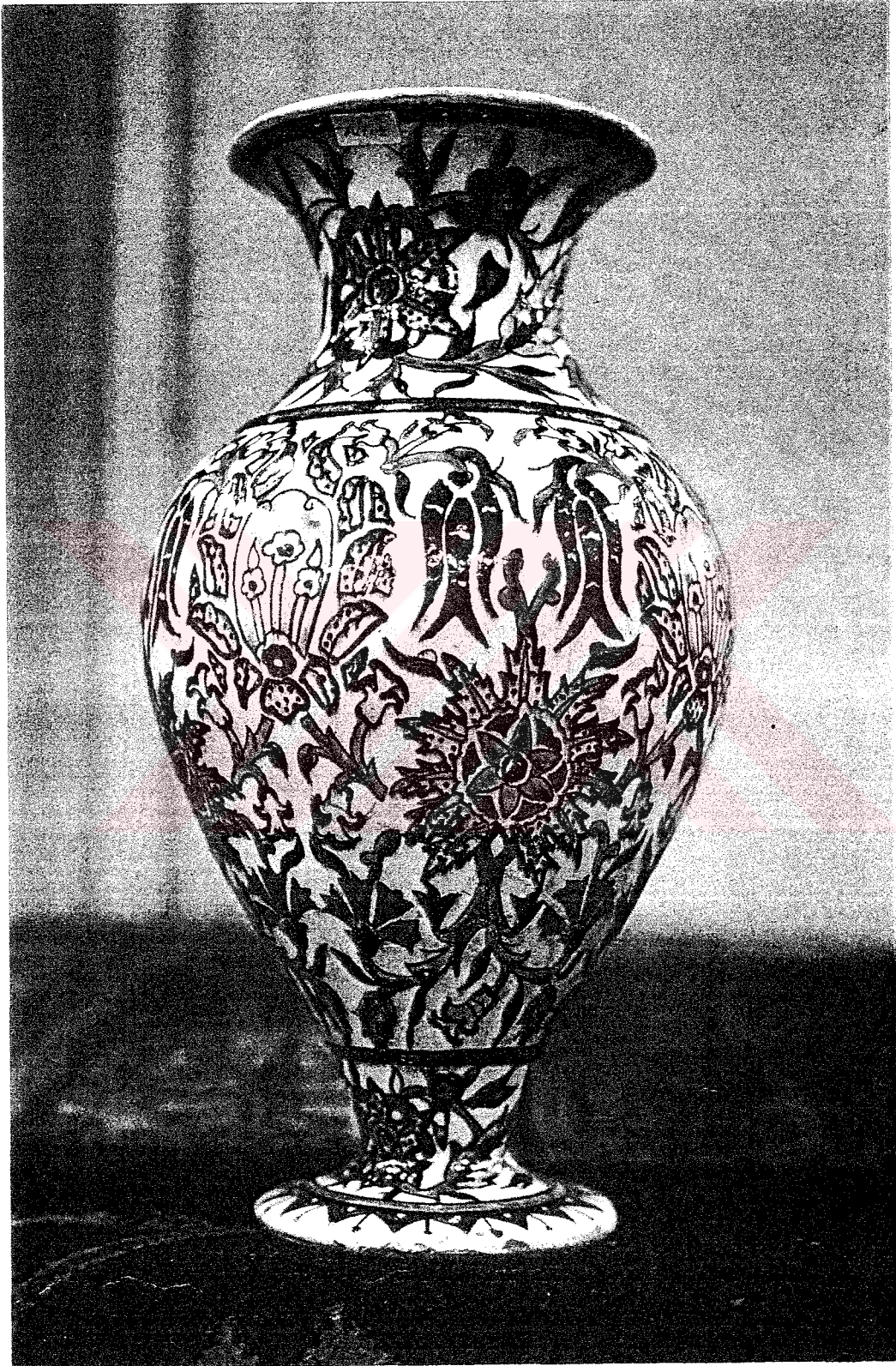
Resim 20A: Resim 20'de görülen formun başka açıdan görünümü

Resim 21: Kütahya Aşurelik, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20 yüzyılın ilk yarısı

Resim 22: Kütahya Aşurelik, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20 yüzyılın ilk yarısı

Resim 23: Kütahya Vazo, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20 yüzyılın ilk yarısı

Resim 24: Kütahya Vazo, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20 yüzyılın ilk yarısı

Resim 24A: Resim 24'ten detay

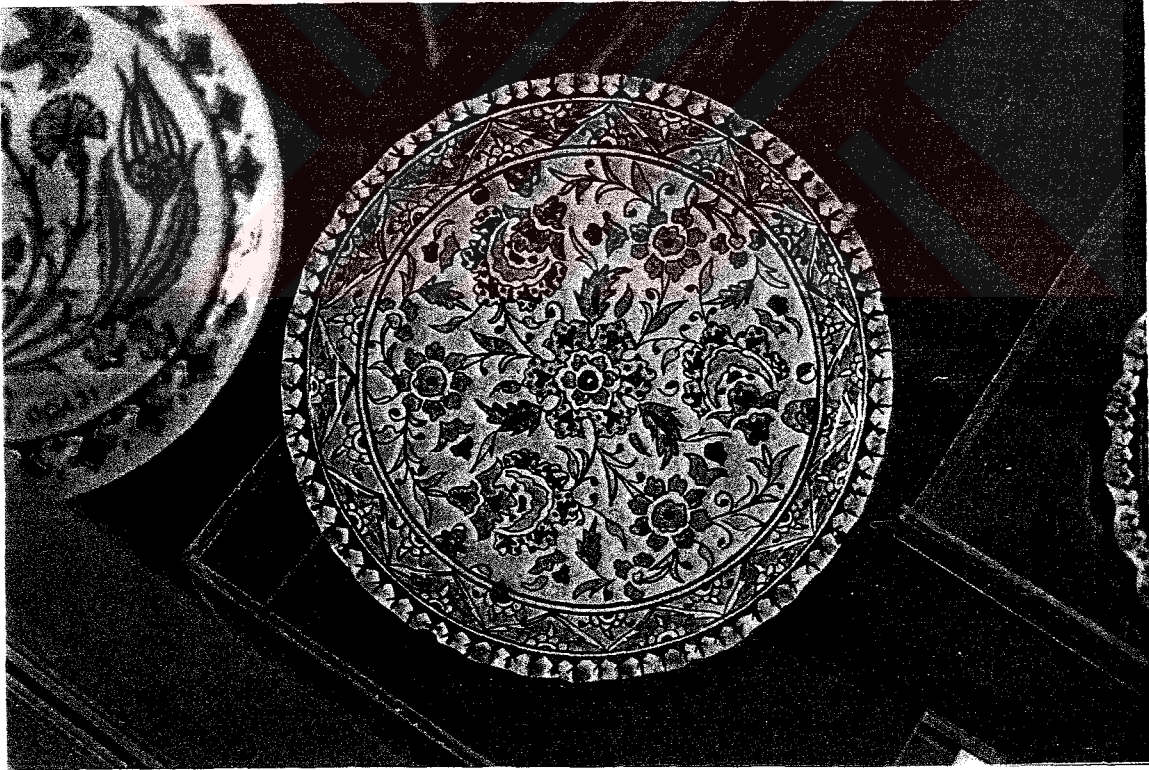
Resim 25: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20 yüzyılın ilk yarısı

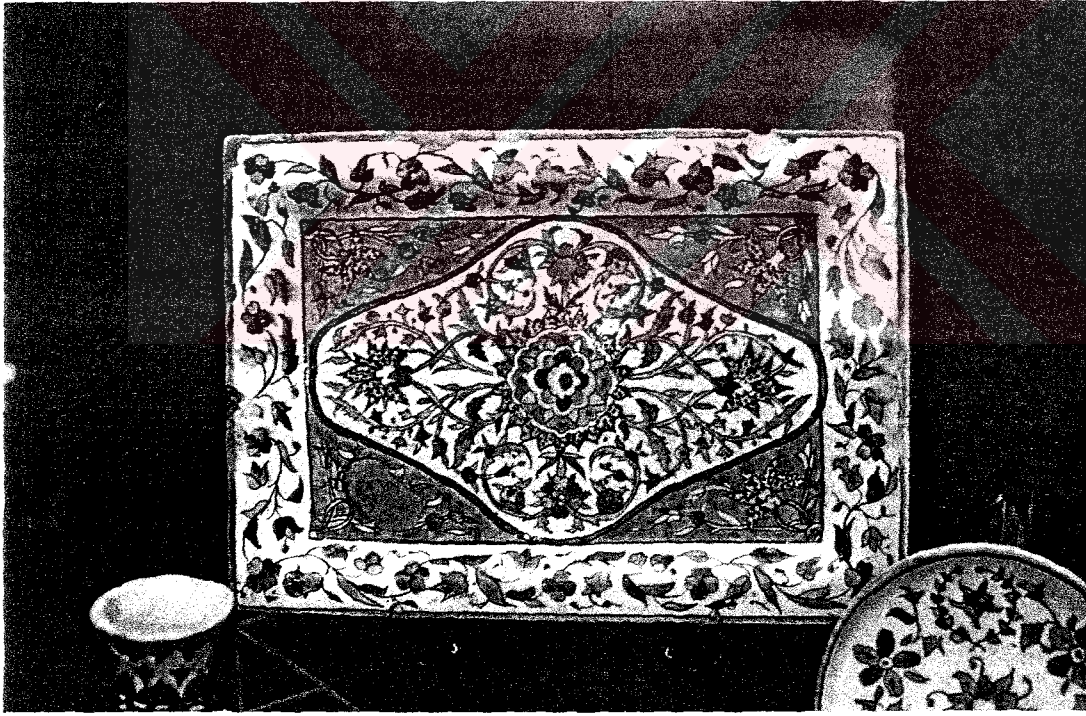
Resim 26: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20 yüzyılın ilk yarısı

Resim 27:Kütahya Kayık Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 28:Kütahya Kayık Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 29: Kütahya Tepsisi, 20. yüzyıl başı, 20. yüzyılın ilk yarısı

Resim 30: Kütahya Sürahi, 19. yüzyılın ikinci yarısı, 20. yüzyılın ilk yarısı

Resim 31: Kütahya Kavanoz, 19. yüzyılın ikinci yarısı, 20. yüzyılın ilk yarısı

Resim 31A: Kütahya Kavanoz, 19. yüzyılın ikinci yarısı, 20. yüzyılın ilk yarısı

Resim 32: Kütahya Vazo, 19. Yüzyılın ikinci yarısı, 20. yüzyılın ilk yarısı

Resim 33: Kütahya Sürahi, 19. Yüzyılın ikinci yarısı, 20. yüzyılın ilk yarısı

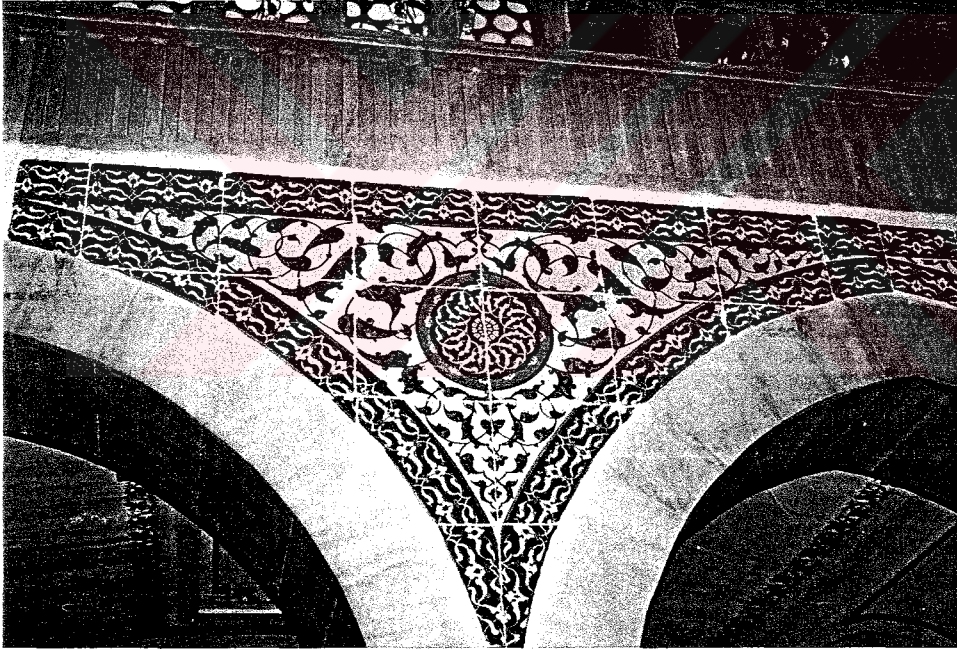
Resim 34: Kütahya Tabak, 19. Yüzyılın ikinci yarısı, 20. yüzyılın ilk yarısı

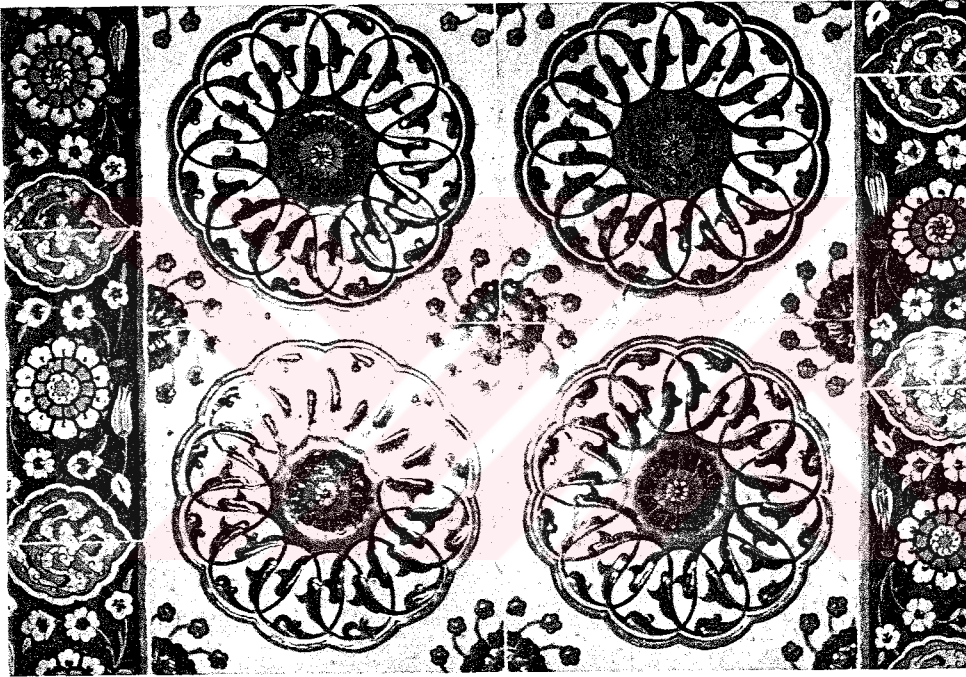
Resim 35: Rüstem Paşa Cami Çini Pano (1561)

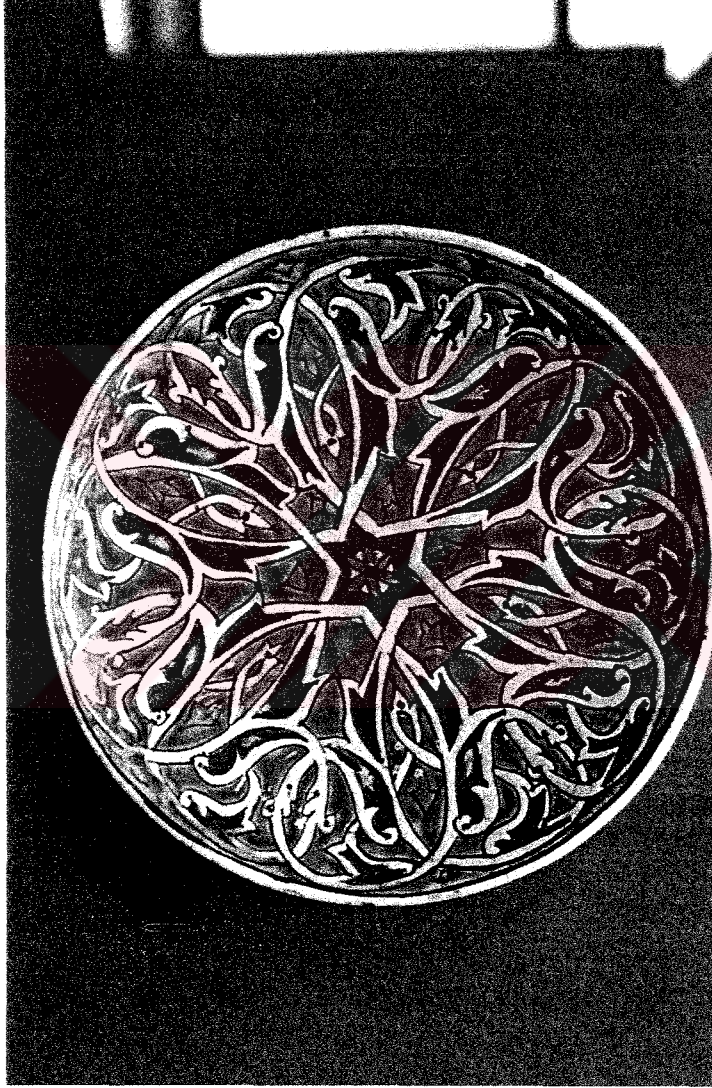
Resim 36: Resim 35 deki Ulama Çini Deseninin Çizimi

Resim 37: Rüstem Paşa Cami Çini Pano, (1561)

Resim 38: Rüstem Paşa Cami Çini Pano, (1561)

Resim 39: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 40: Eyüp Sultan Türbesi Çini Pano

Resim 41:Kütahya Kayık Tabak 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

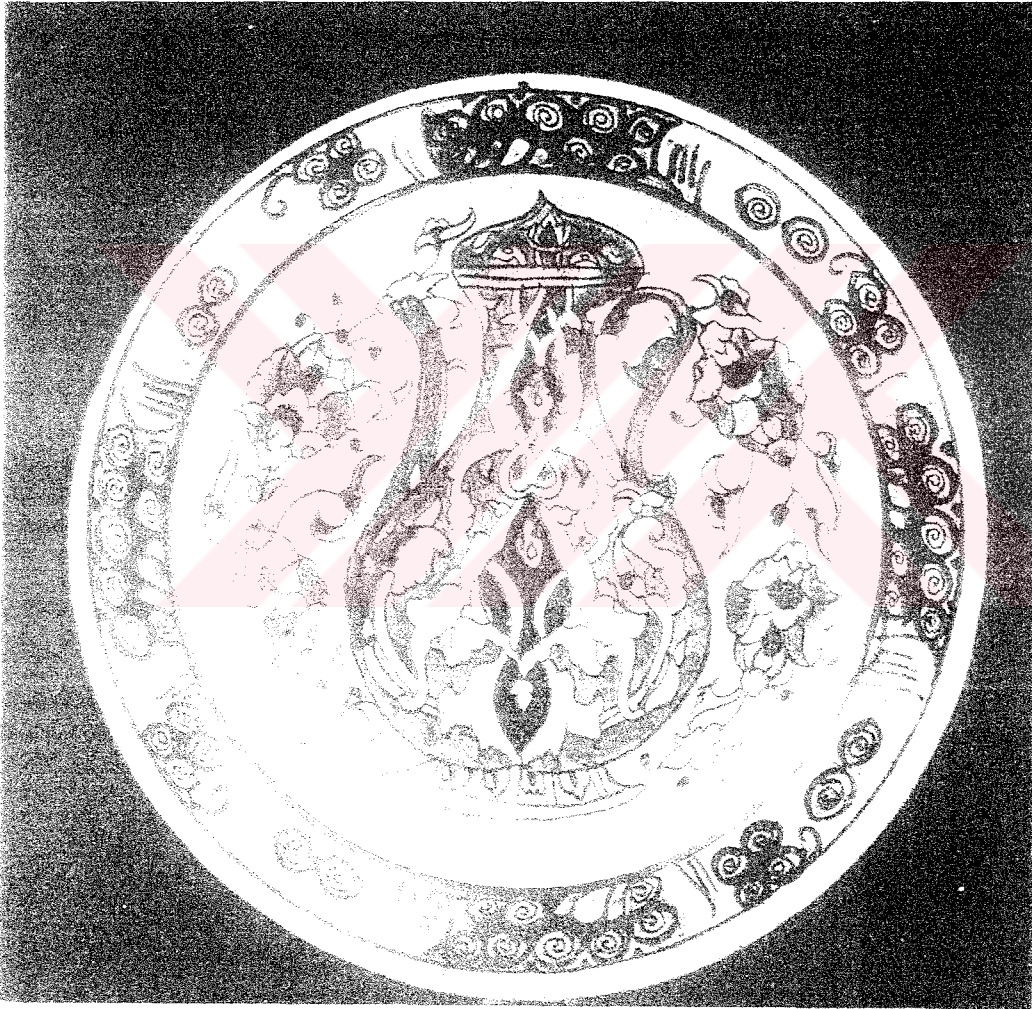
Resim 42: İznik Çini Pano, yaklaşık 1580

Resim 43: Kütahya Kavanoz, 19.yüzyılın sonu

Resim 43A: Resim 43'ten Detay

Resim 44: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın sonu

Resim 45: İznik Tabak, yaklaşık 1590-1600

Resim 46: Kütahya Tabak, 19. Yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

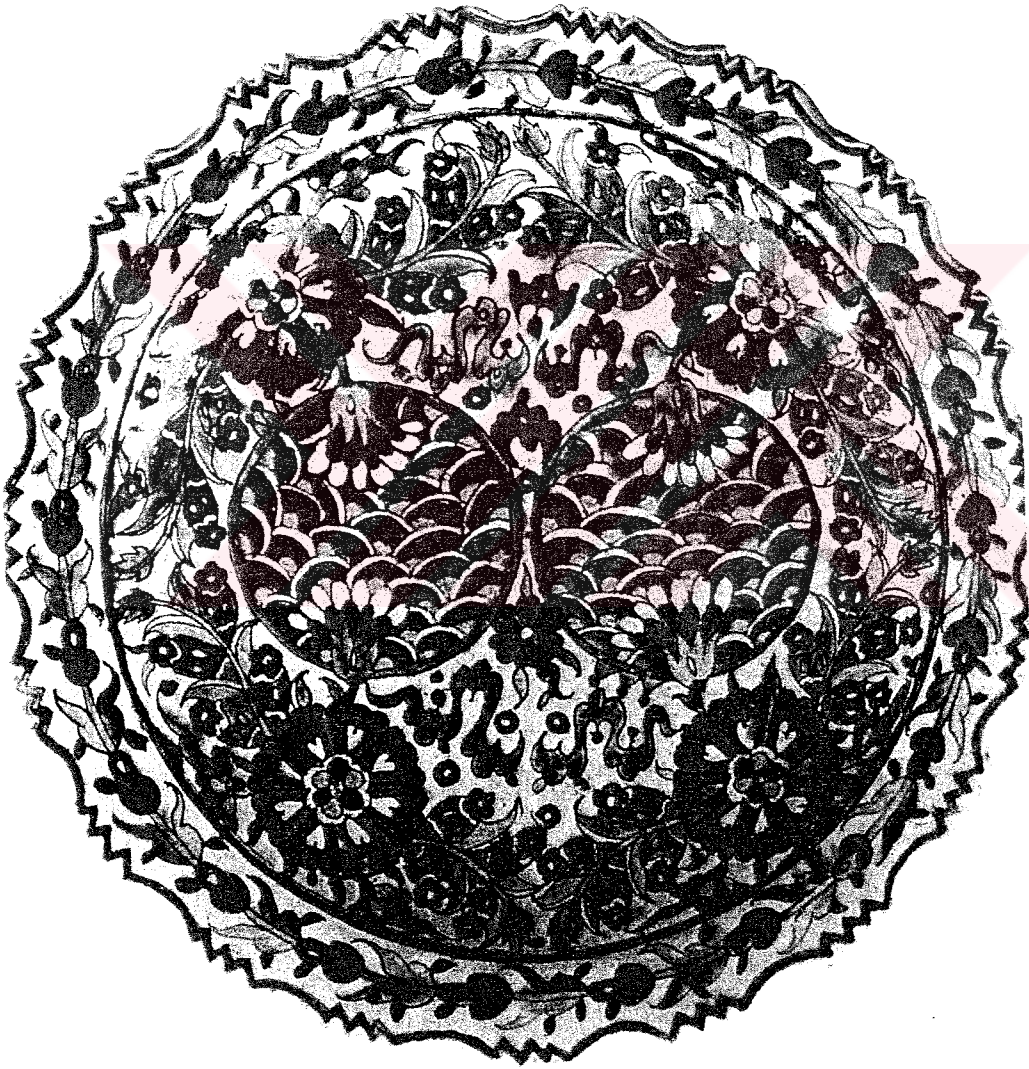
Resim 47: İznik Tabak, yaklaşık 1575-1580

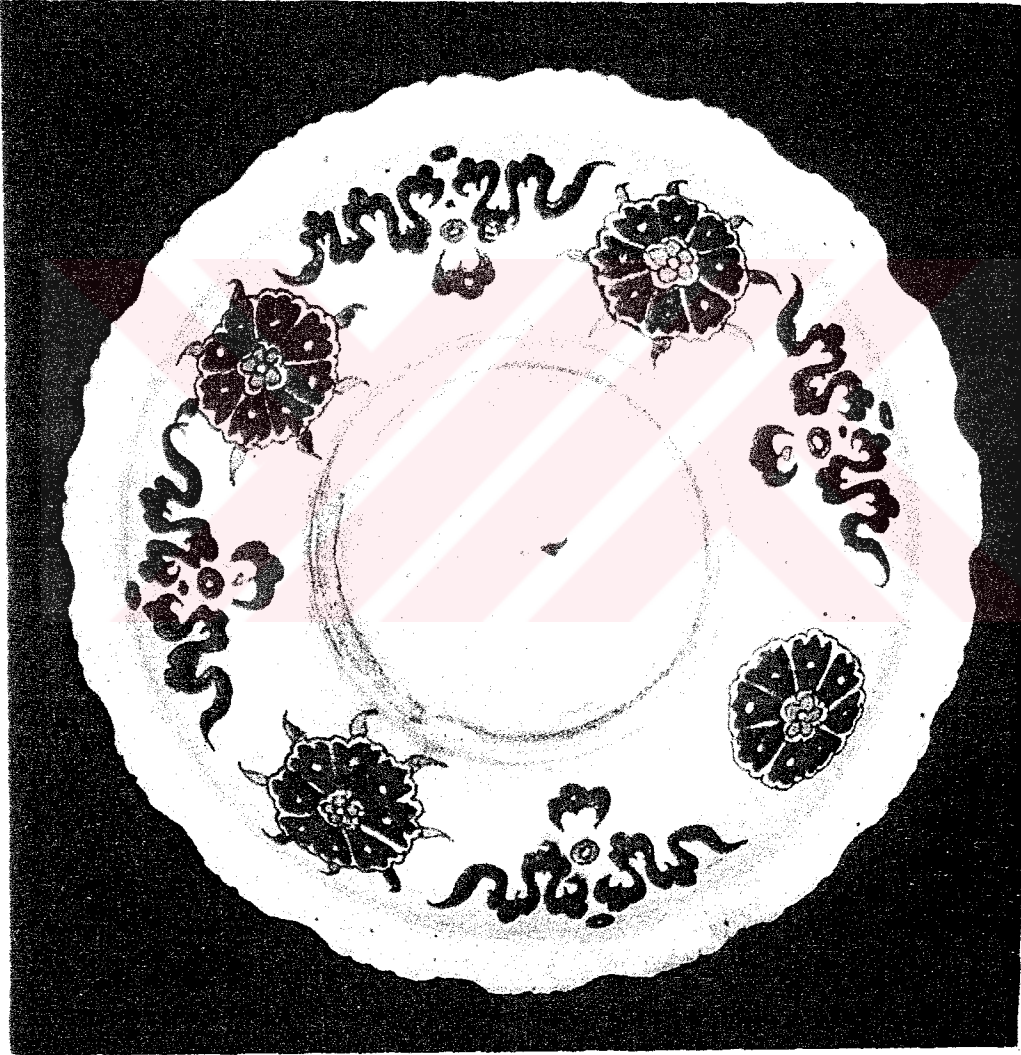
Resim 48: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 49: İznik Tabak, yaklaşık 1560

Resim 50: Kütahya Tabak, 19. yüzyılın sonu

Resim 50A: Resim 50'deki tabağın arka yüzü

Resim 51: Kütahya Vazo, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

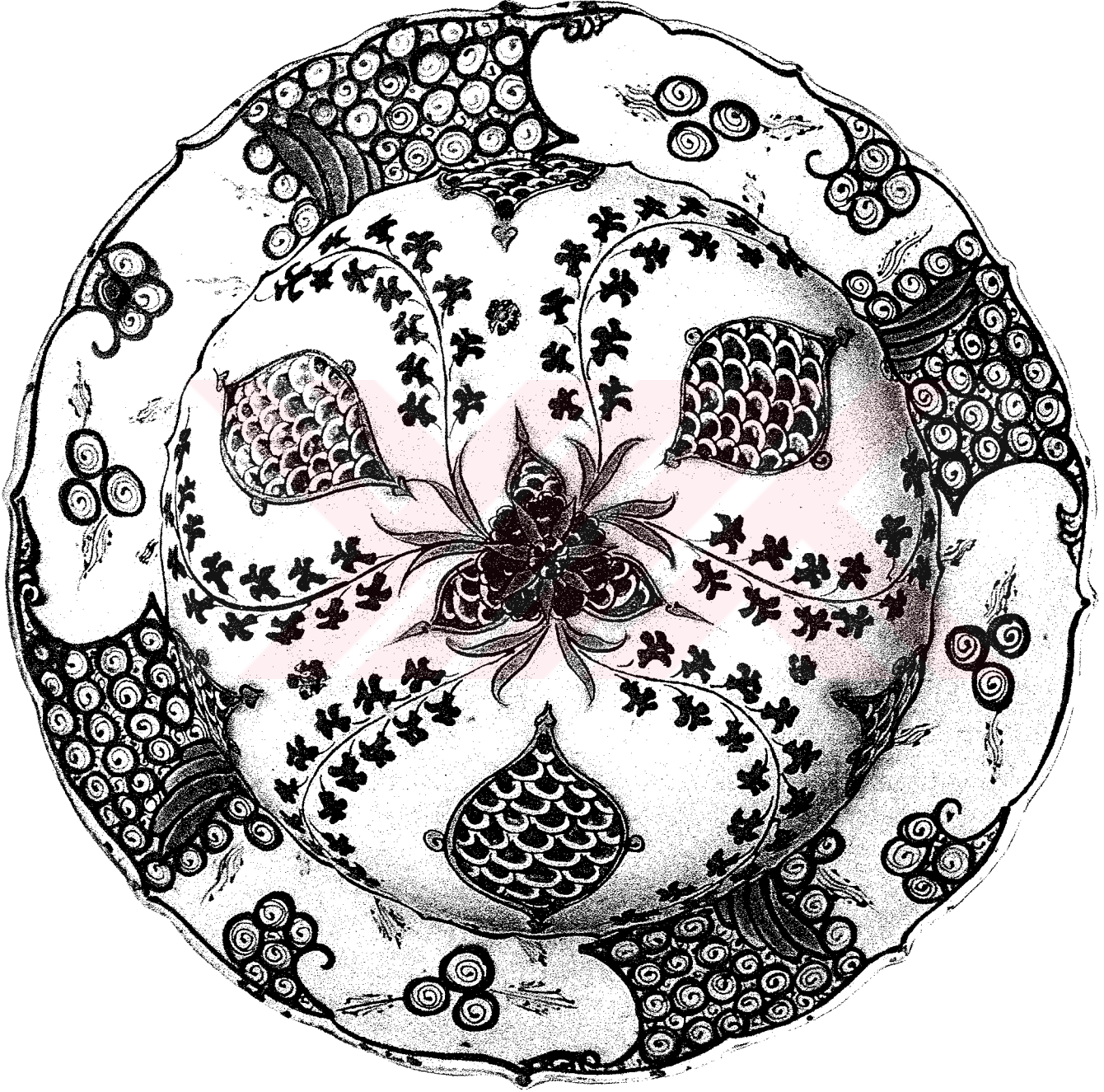
Resim 51A: 51'inci resimdeki vazonunun başka açıdan görünümü

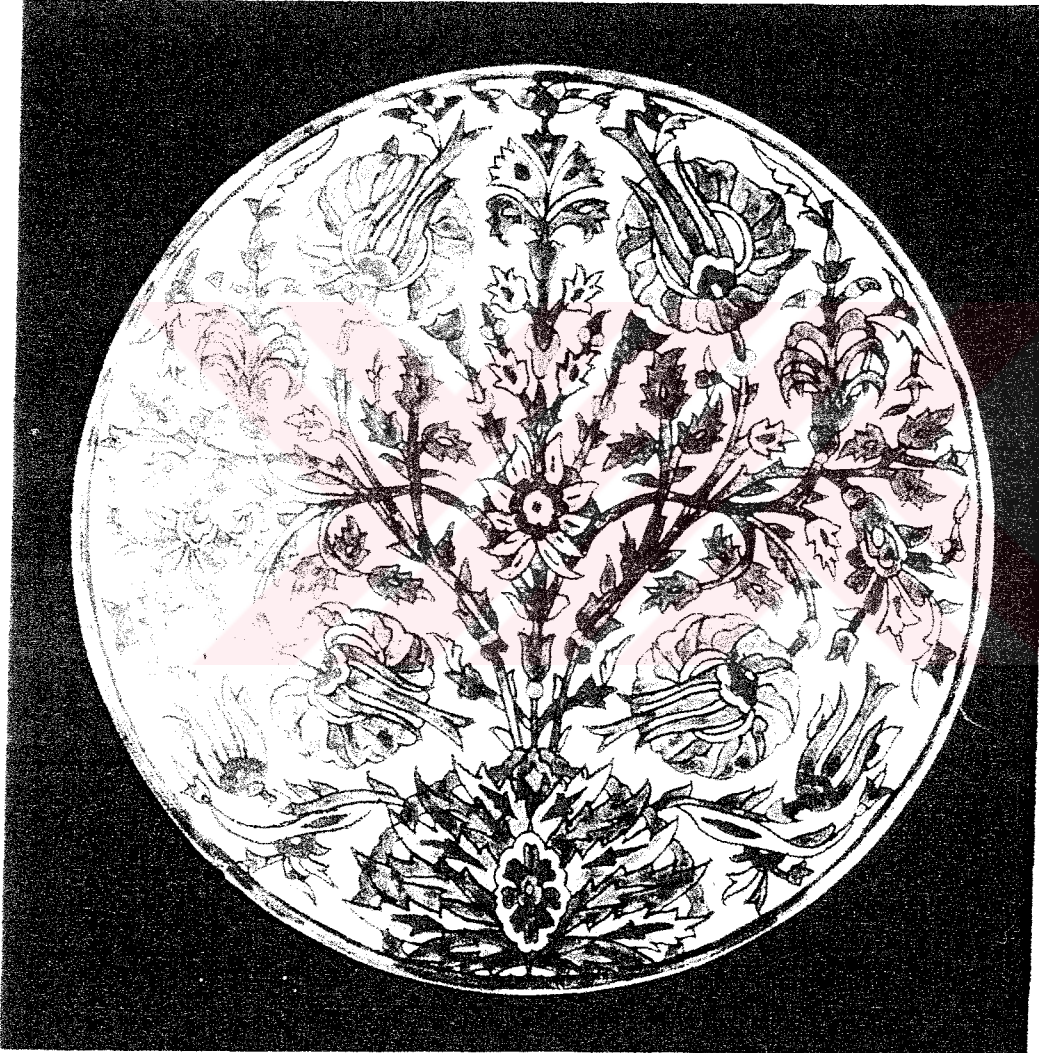
Resim 52: İznik Tabak, yaklaşık 1545-50

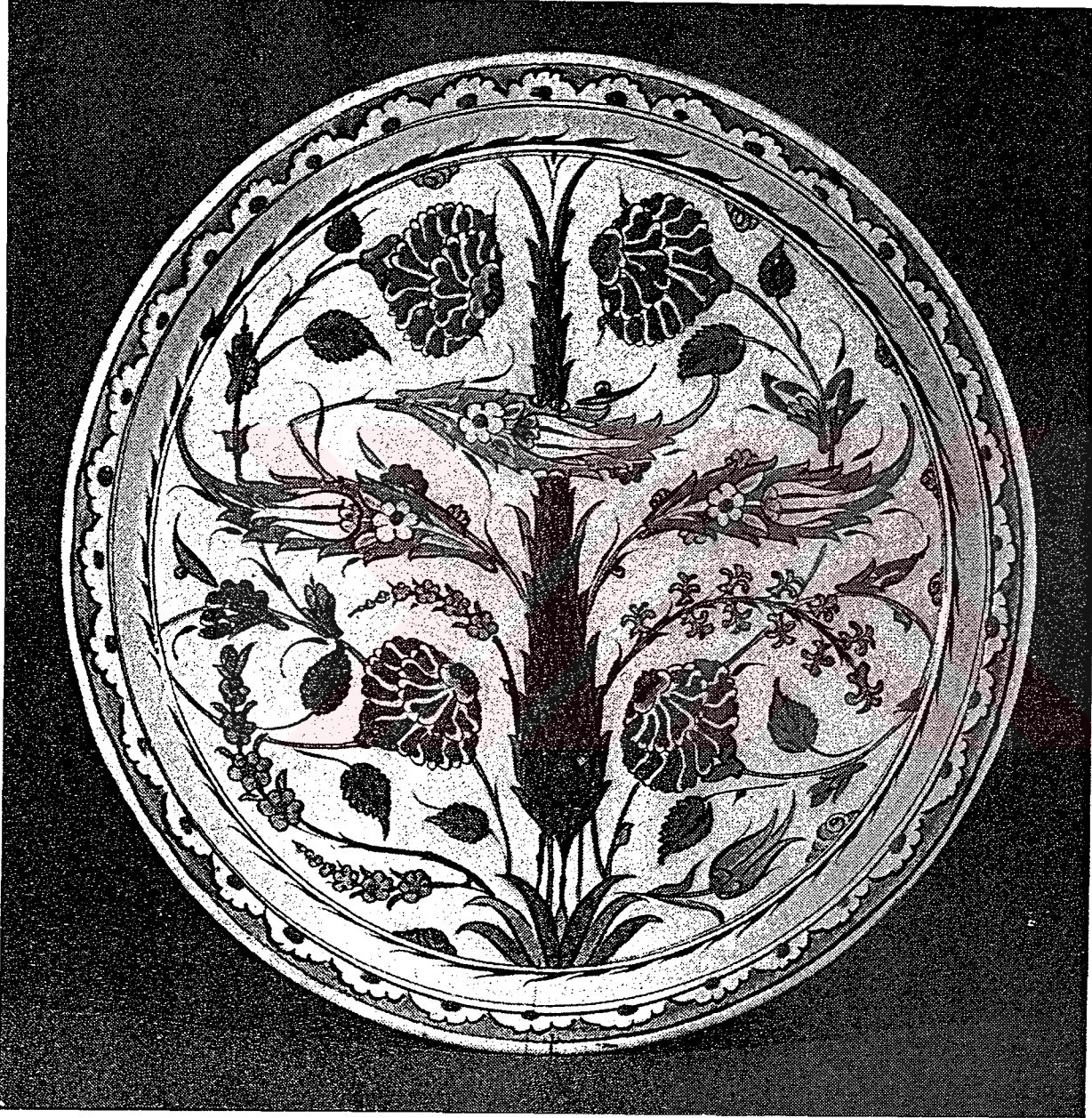
Resim 53: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın sonu

Resim 54: İznik Tabak, yaklaşık 1565

Resim 55: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın sonu

Resim 56: İznik Tabak, yaklaşık 1575-80

Resim 57: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 58: İznik Tabak, yaklaşık 1560

Resim 59: Kütahya Meyva Kasesi, 19.yüzyılın ikinci yarısı

Resim 59A: Resim 59'da görülen meyva kasesinin yandan görünüşü

Resim 60: İznik Tabak, yaklaşık 1500

Resim 61: İznik Tabak, yaklaşık 1560

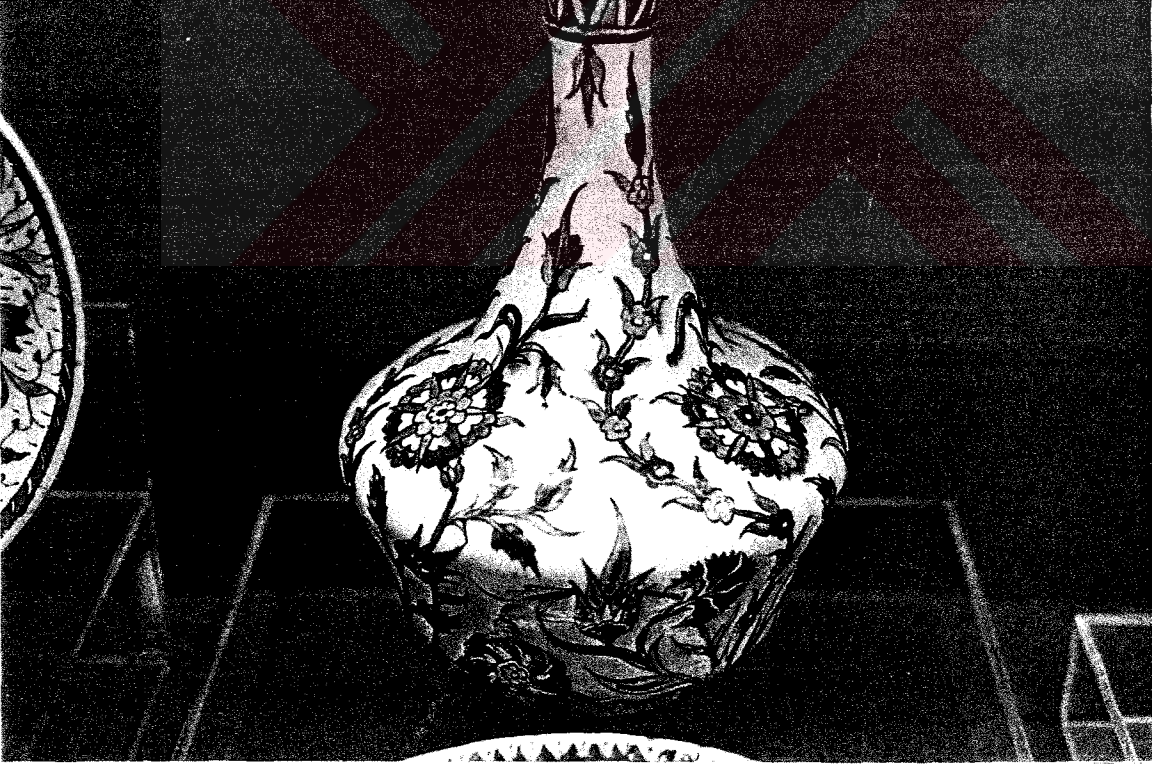
Resim 62: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın sonu

Resim 63: Kütahya Şişe, 19.yüzyılın sonu

Resim 64: Kütahya Şişe, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 64A: Resim 64'deki Şişenin başka açıdan görünümü

Resim 65: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın sonu

Resim 66: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın sonu

Resim 67: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 68: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

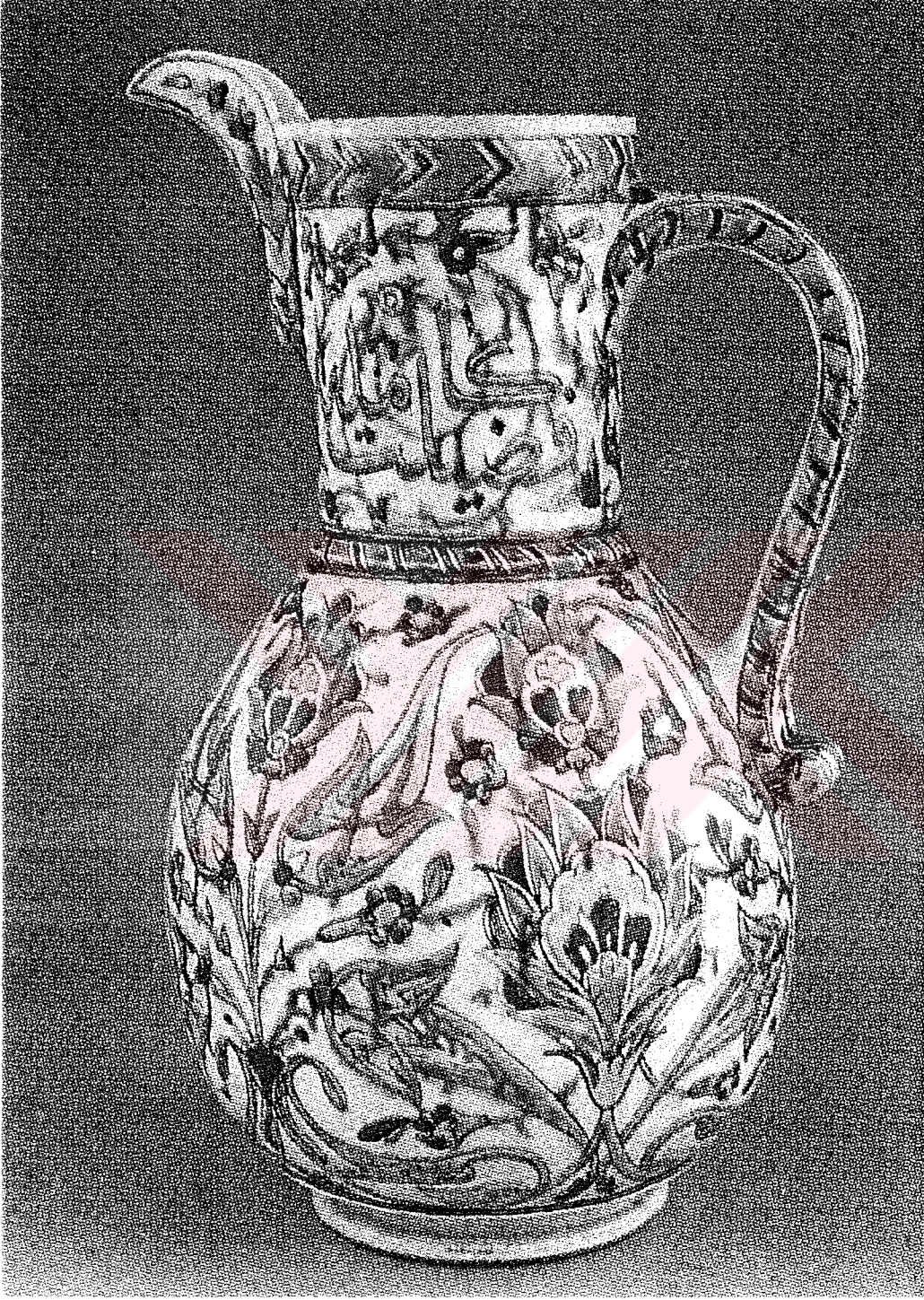
Resim 69: Kütahya Şişe, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 70: Kütahya Vazo, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 71: Kütahya Karafaki Şişe, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilkyarısı

Resim 72: Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl

Resim 73: Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı,

Resim 73A: Resim 73'de görülen sürahinin yandan görünüşü

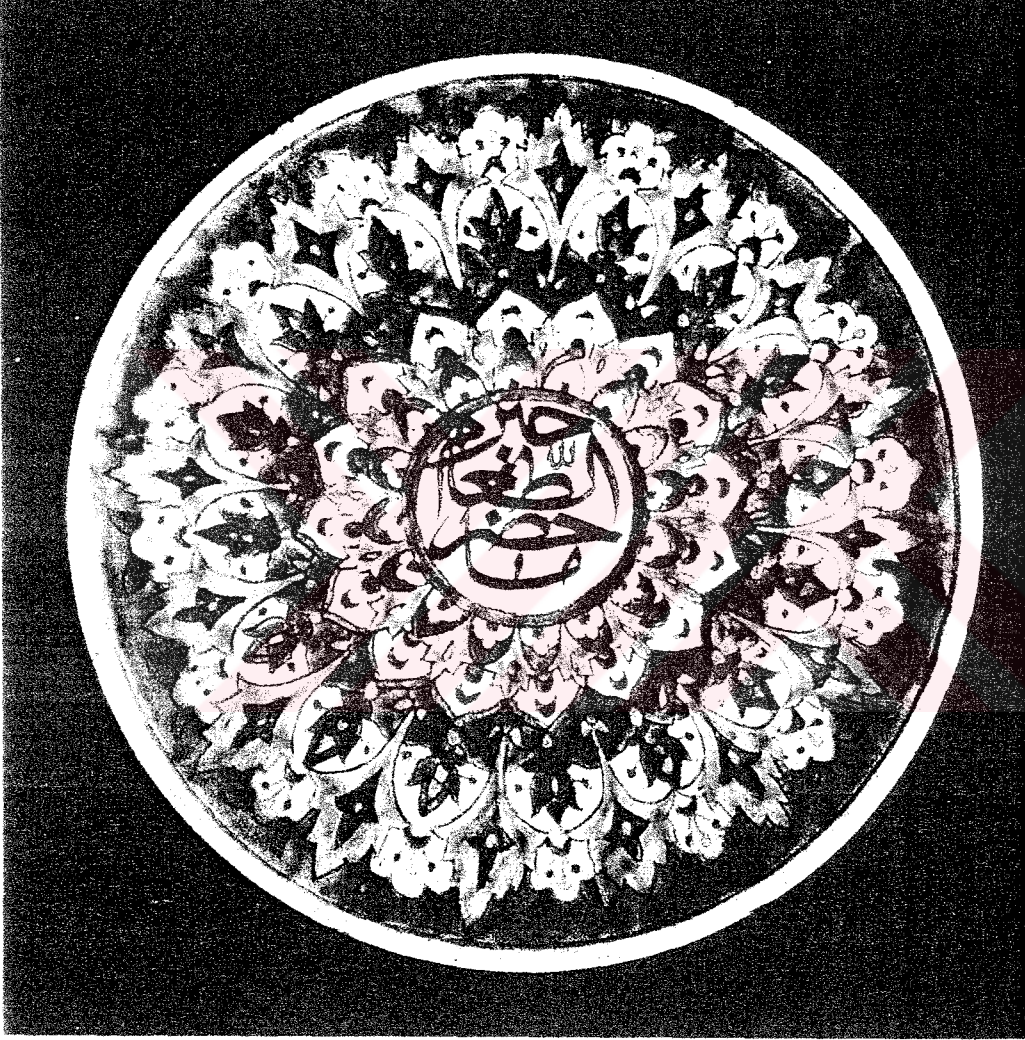
Resim 74: Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

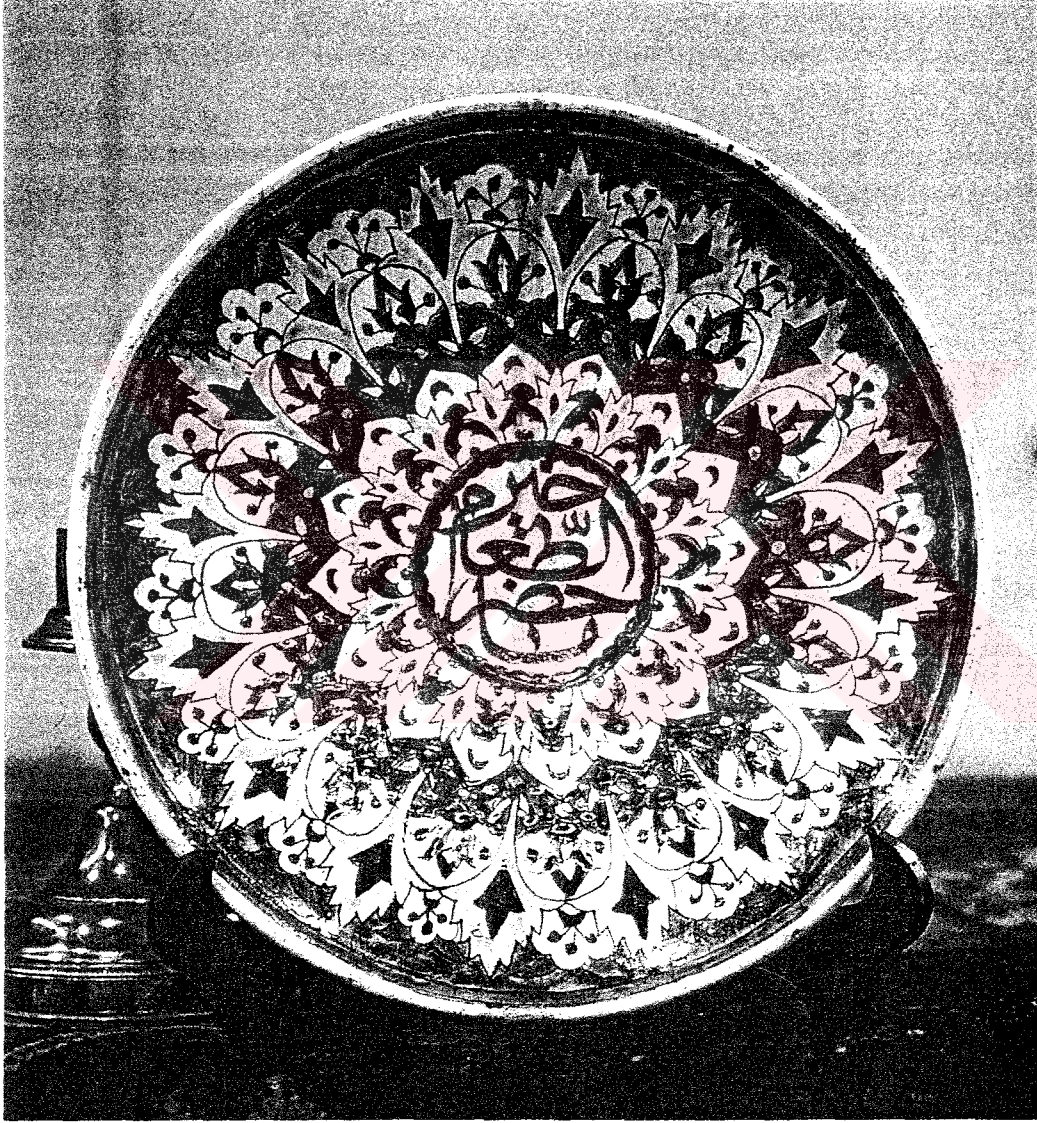
Resim 75: Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

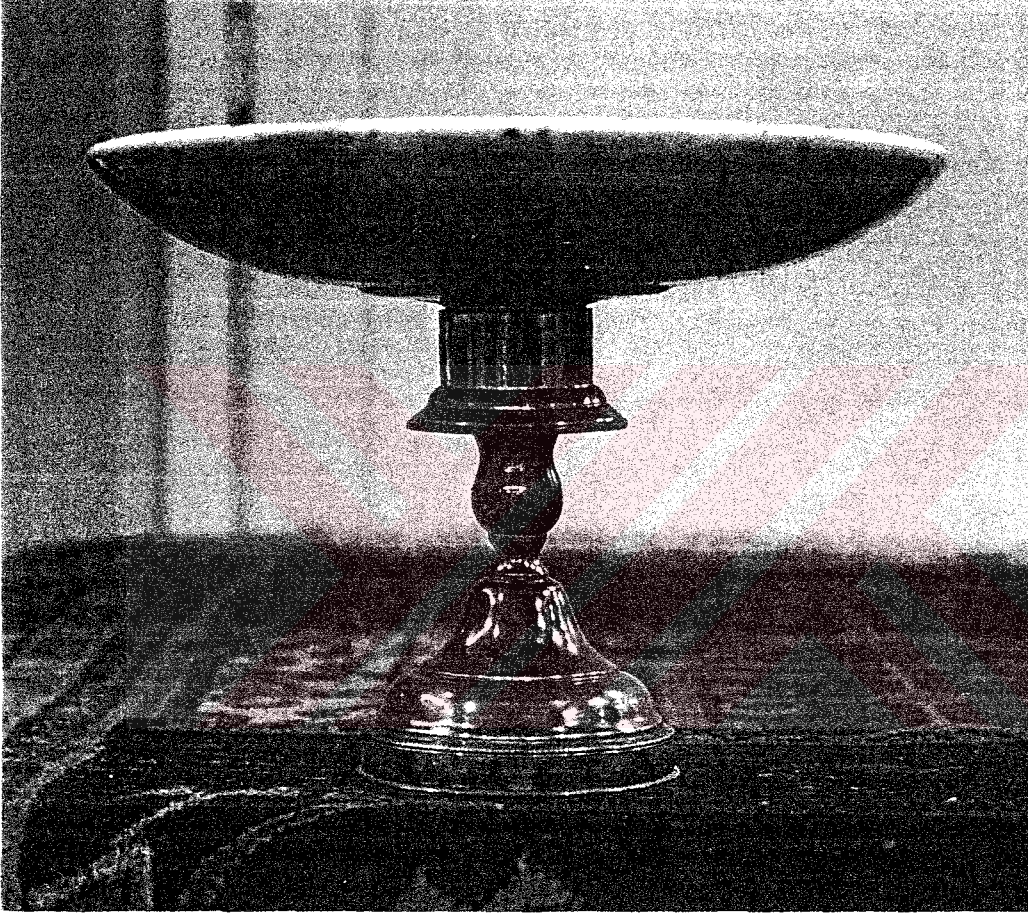
Resim 75A: Resim 75'de görülen Sürahinin yandan görünüşü

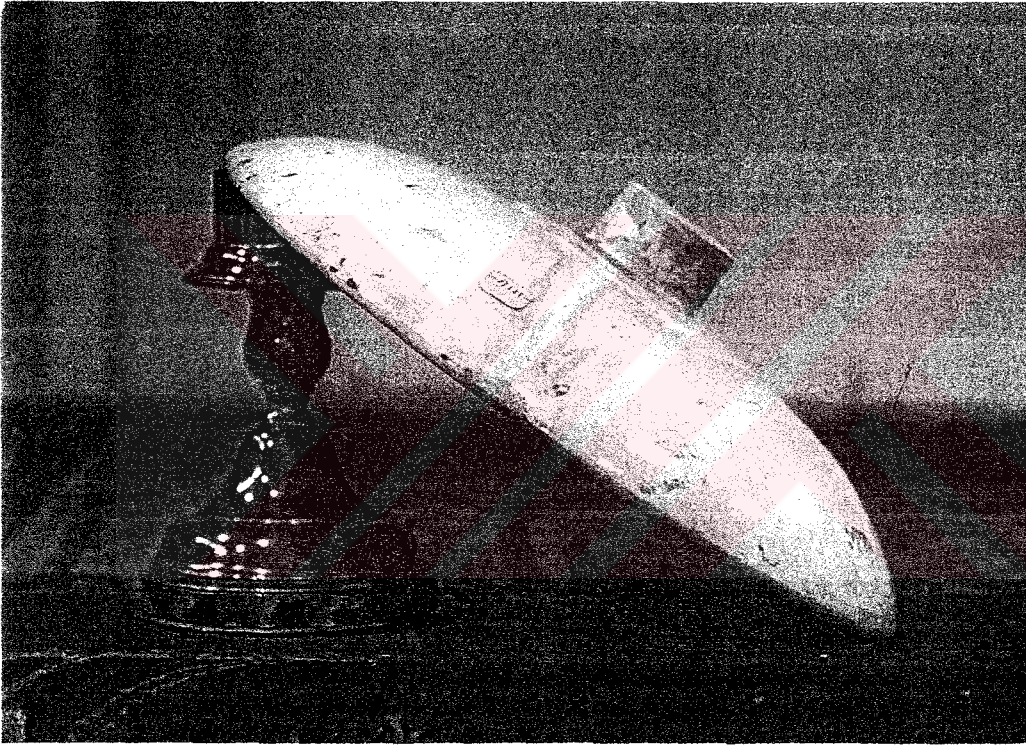
Resim 76: Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı

Resim 77: Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı

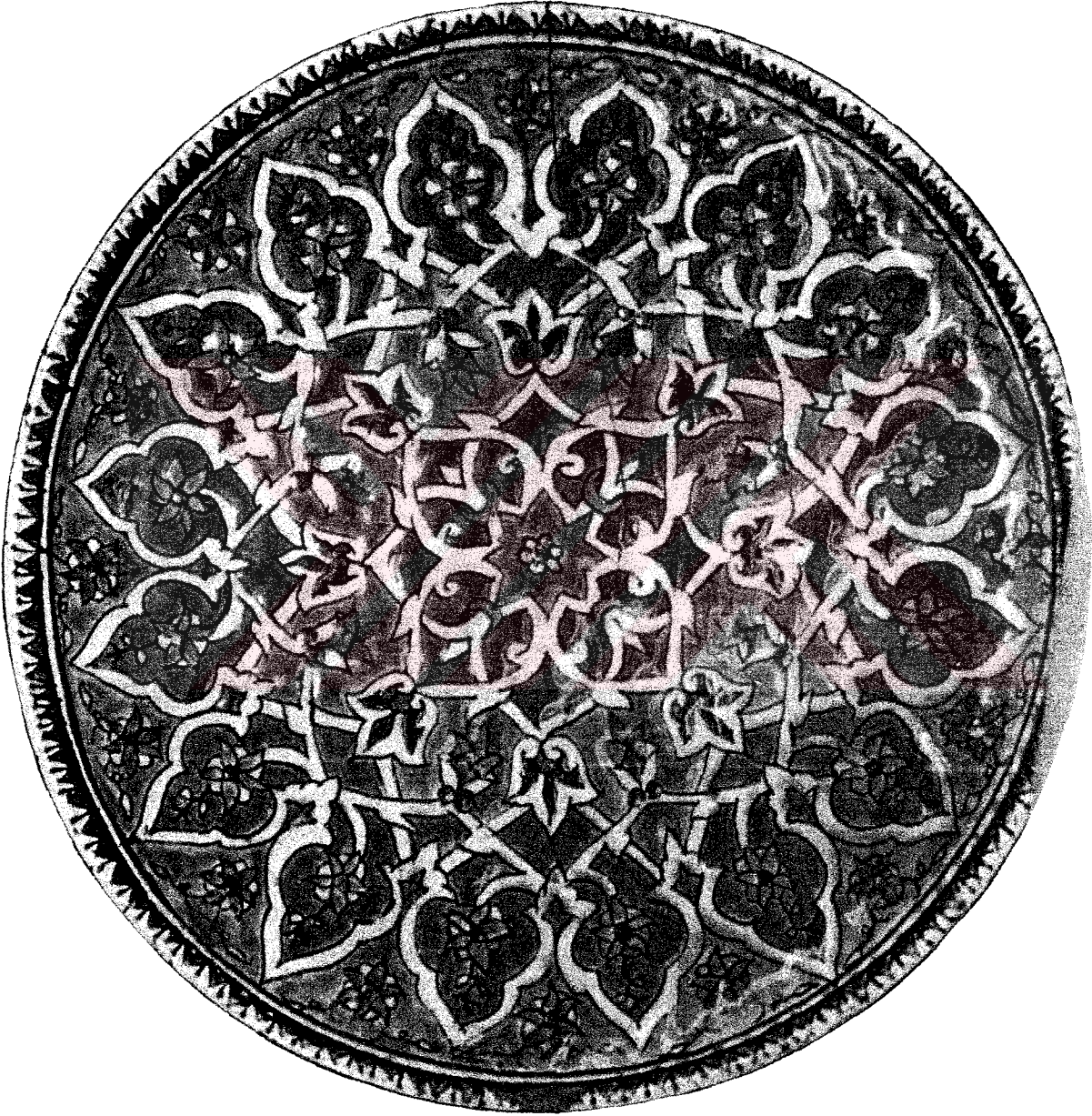
Resim 77A: Resim 77'deki tabağın yandan görünüşü

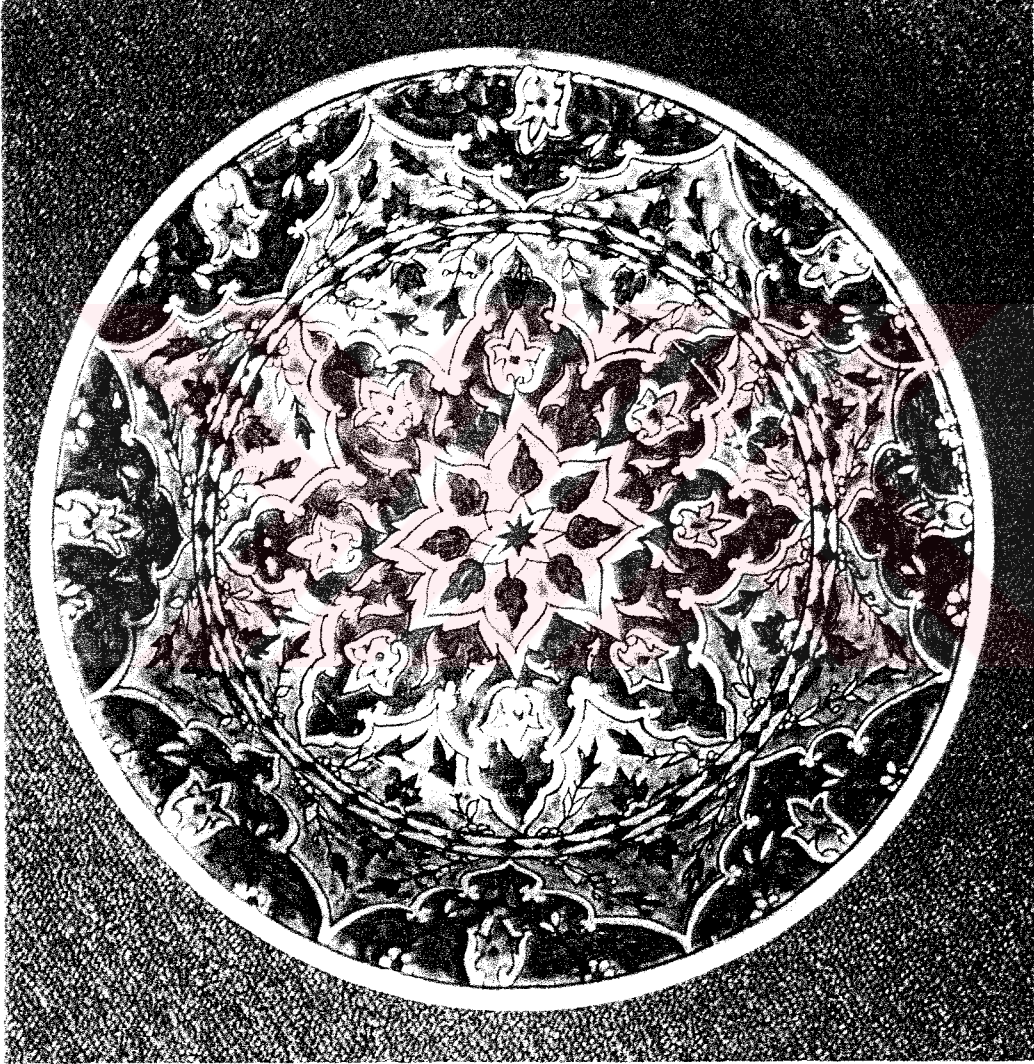
Resim 77B: Resim 77'deki tabağın yandan görünüşü

Resim 78: Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı

Resim 79: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 80: Kütahya Kase, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

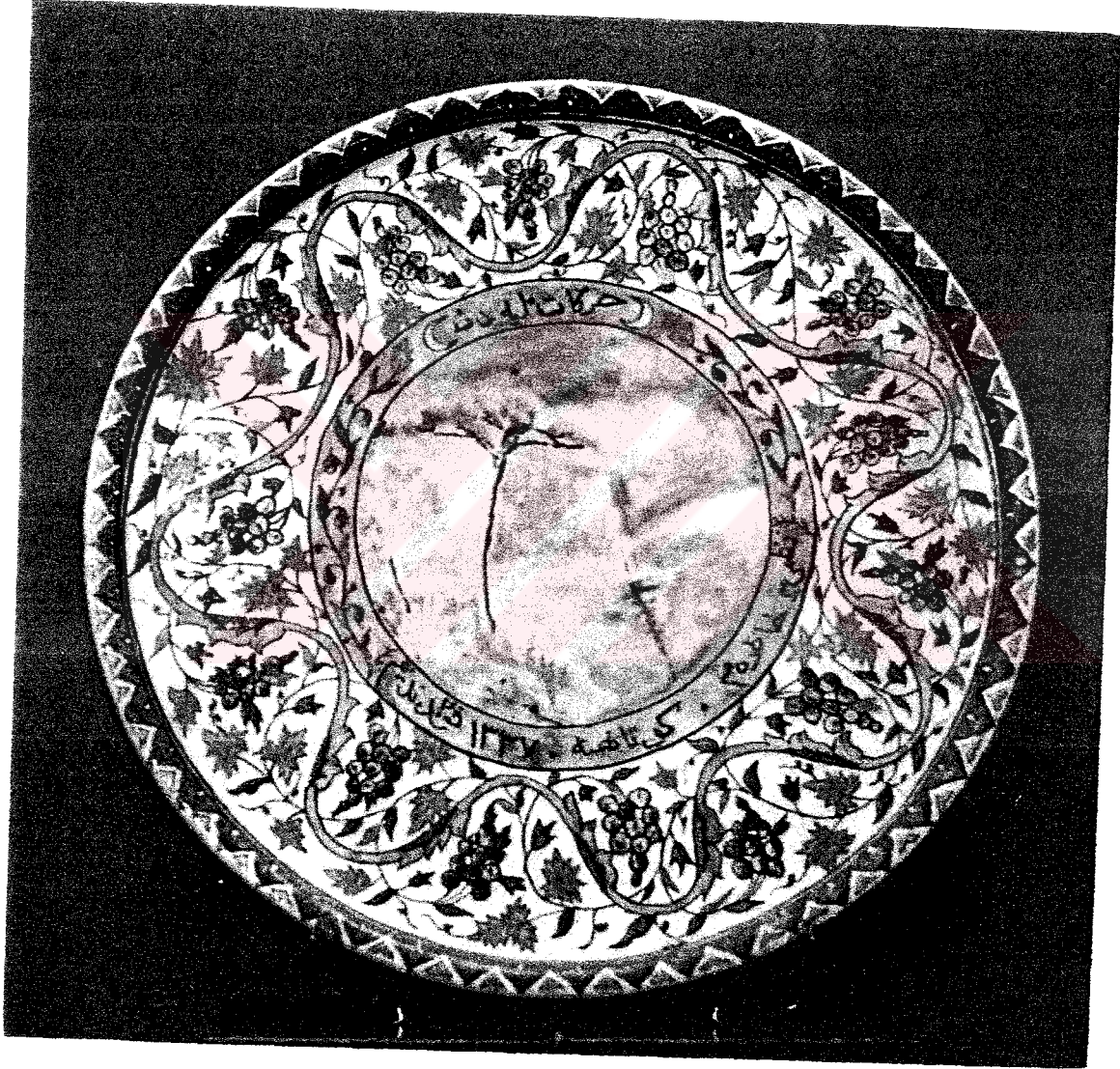
Resim 80A: Resim 80'deki kaseenin yandan görünüşü

Resim 81: Kütahya Vazo, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 82: İznik Tabak, yaklaşık 1525-30

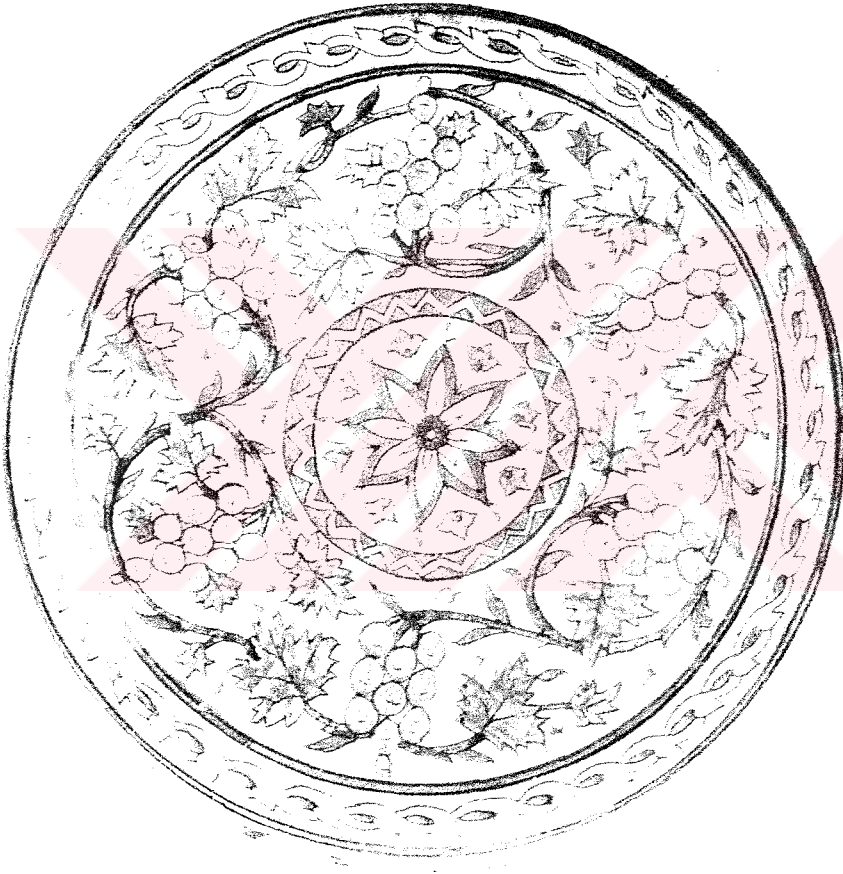
Resim 83: Kütahya Tabak, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 84: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı

Resim 85: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı

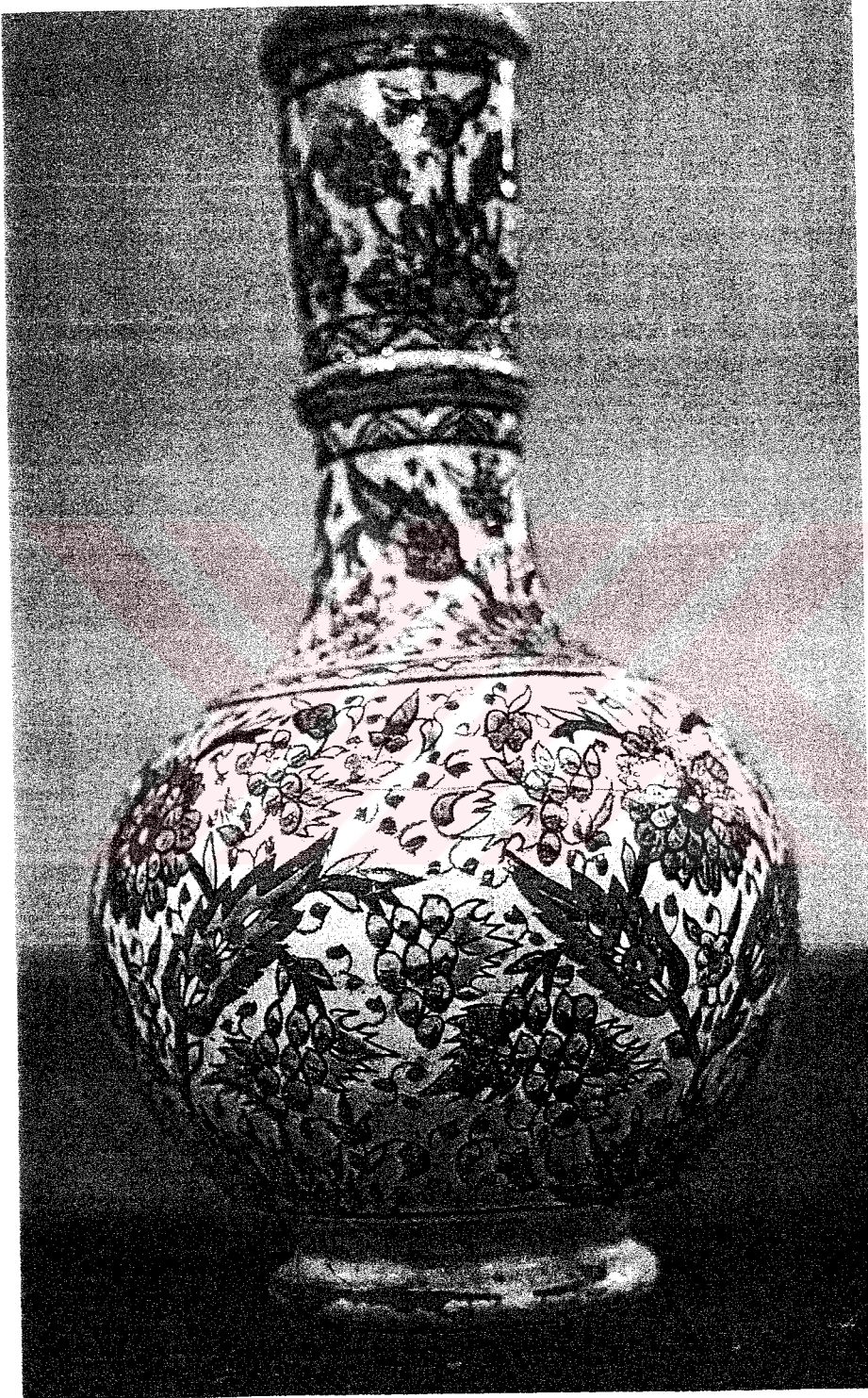
Resim 86: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı

Resim 87: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

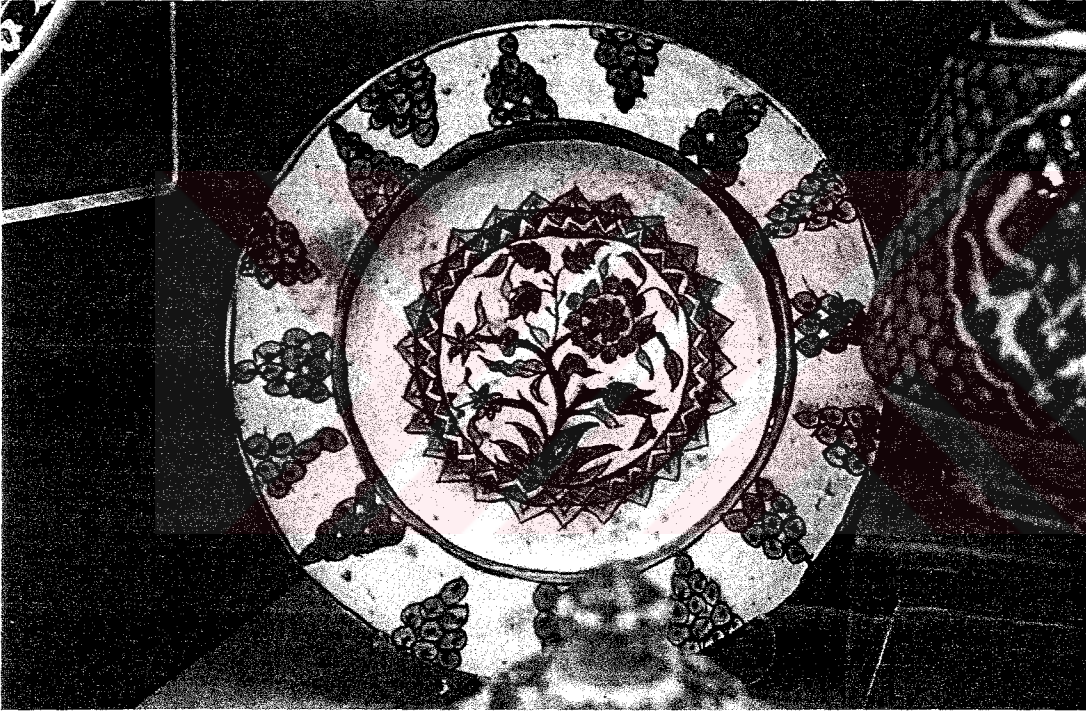
Resim 88: Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 88A: Resim 88'deki sürahinin başka açıdan görünümü

Resim 89: Kütahya Kase, 19.yüzyılın sonu

Resim 90: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

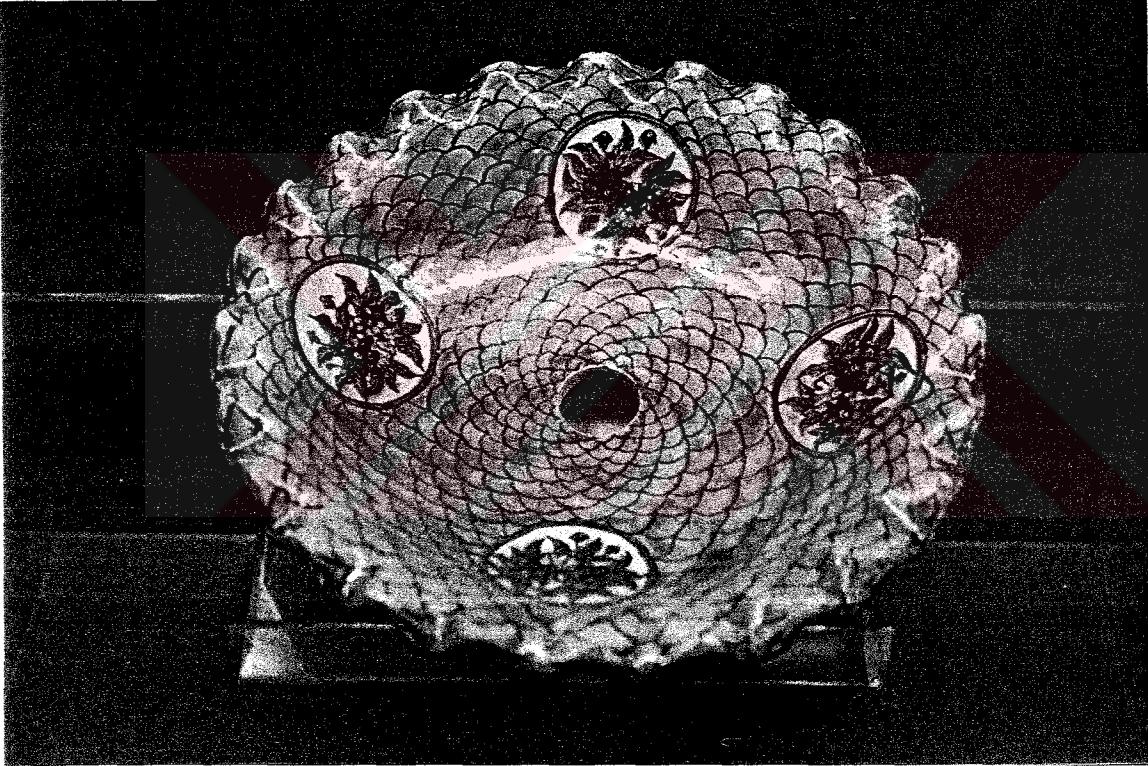
Resim 91: İznik Uzun Sürahi, yaklaşık 1545

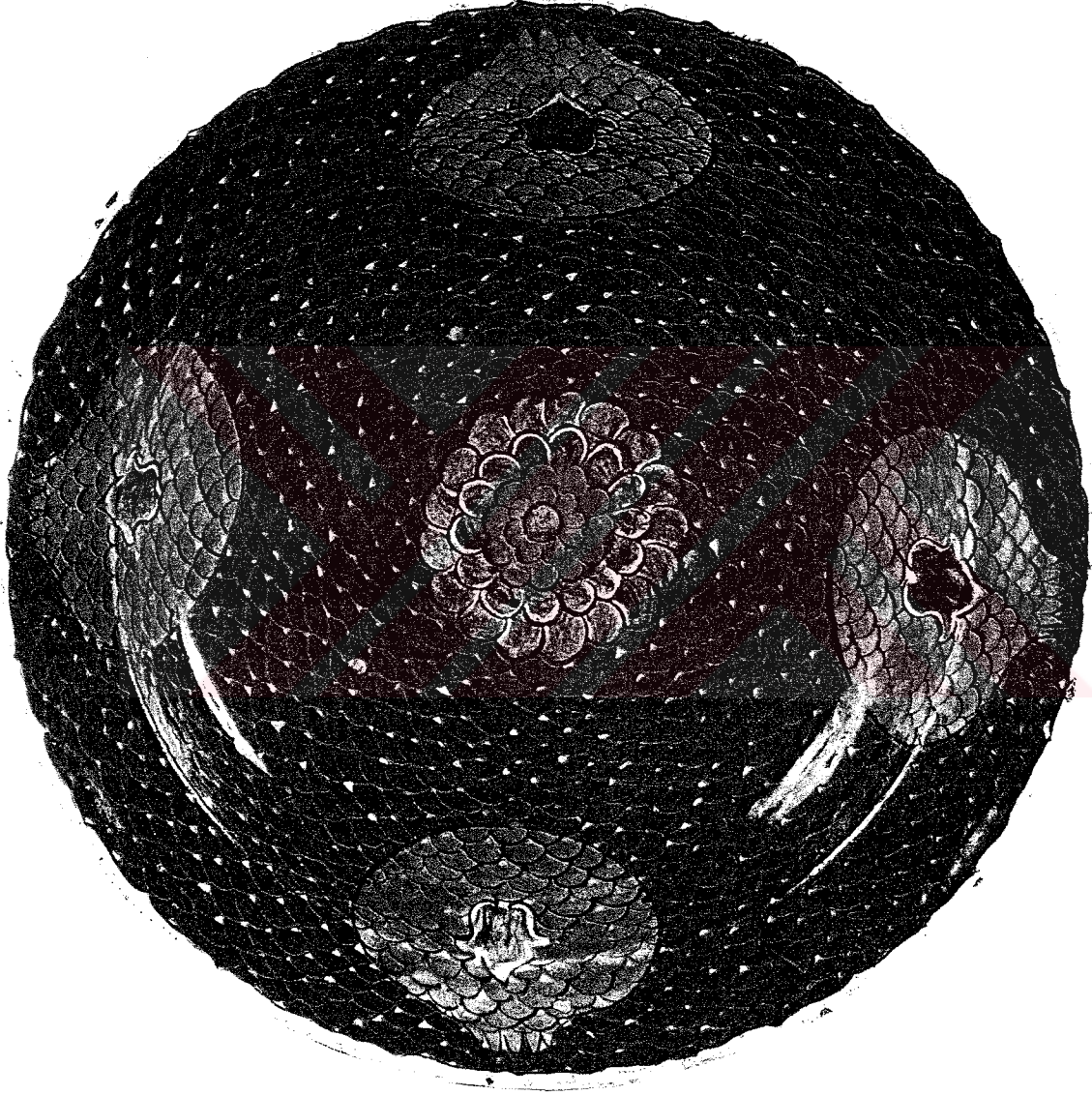
Resim 92: İznik Uzun Sürahi, yaklaşık 1545

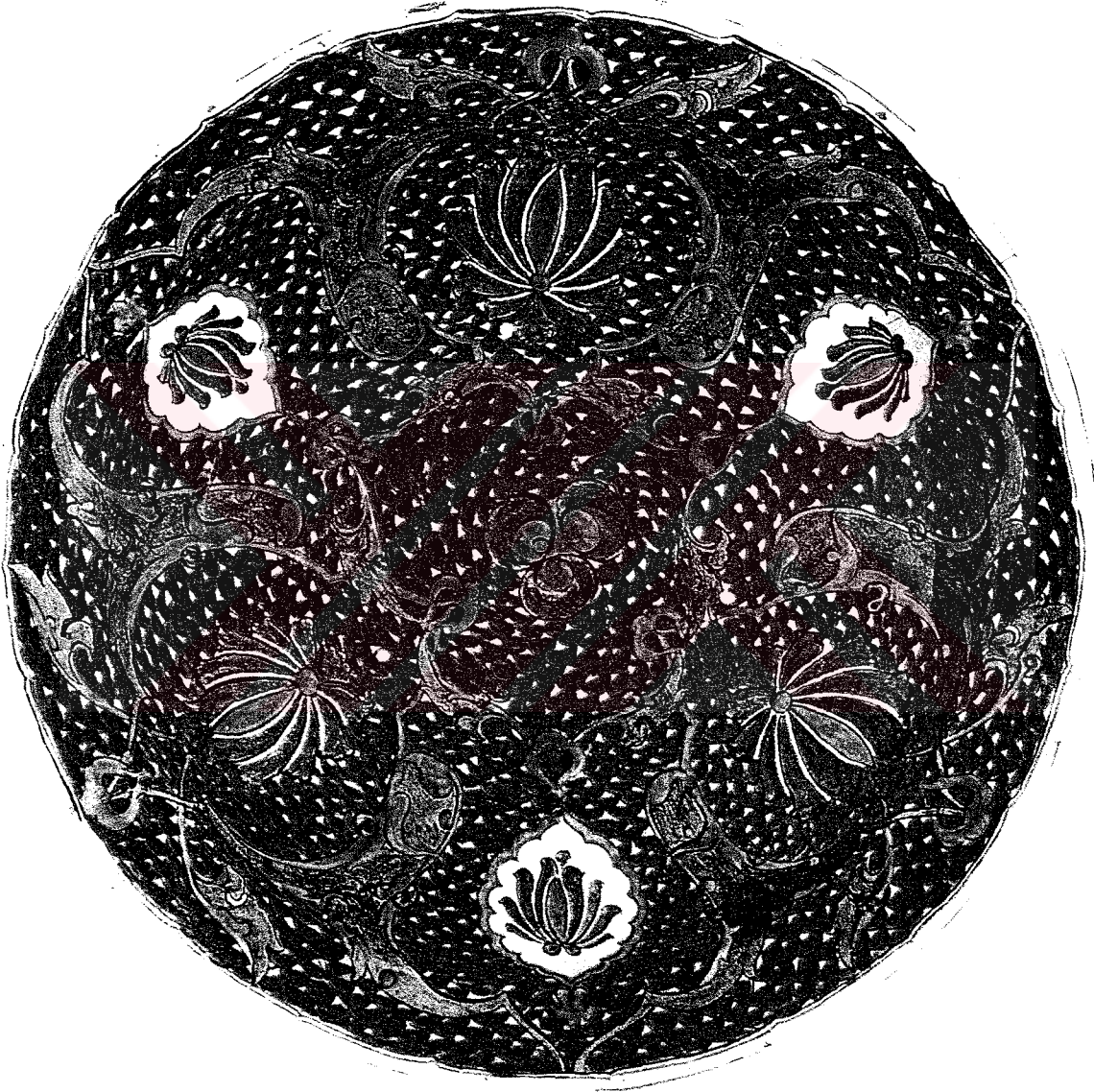
Resim 93: İznik Maşrapa, yaklaşık 1585

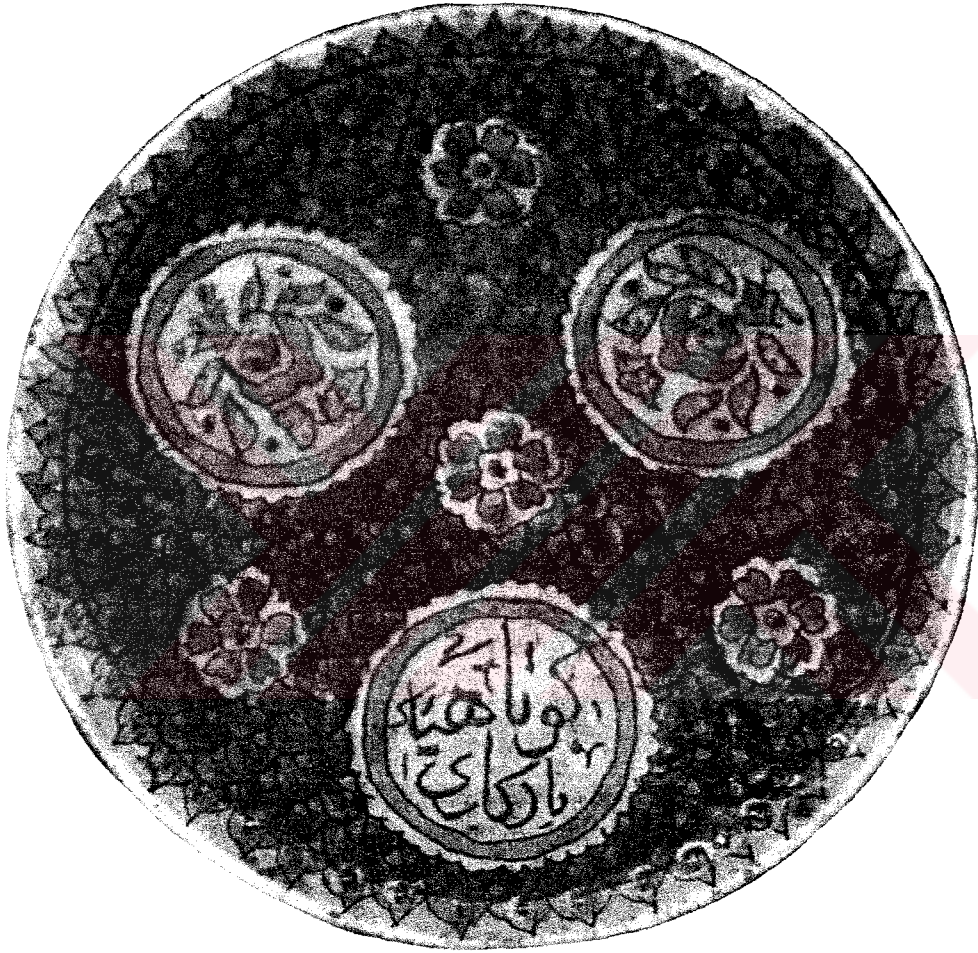
Resim 94: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

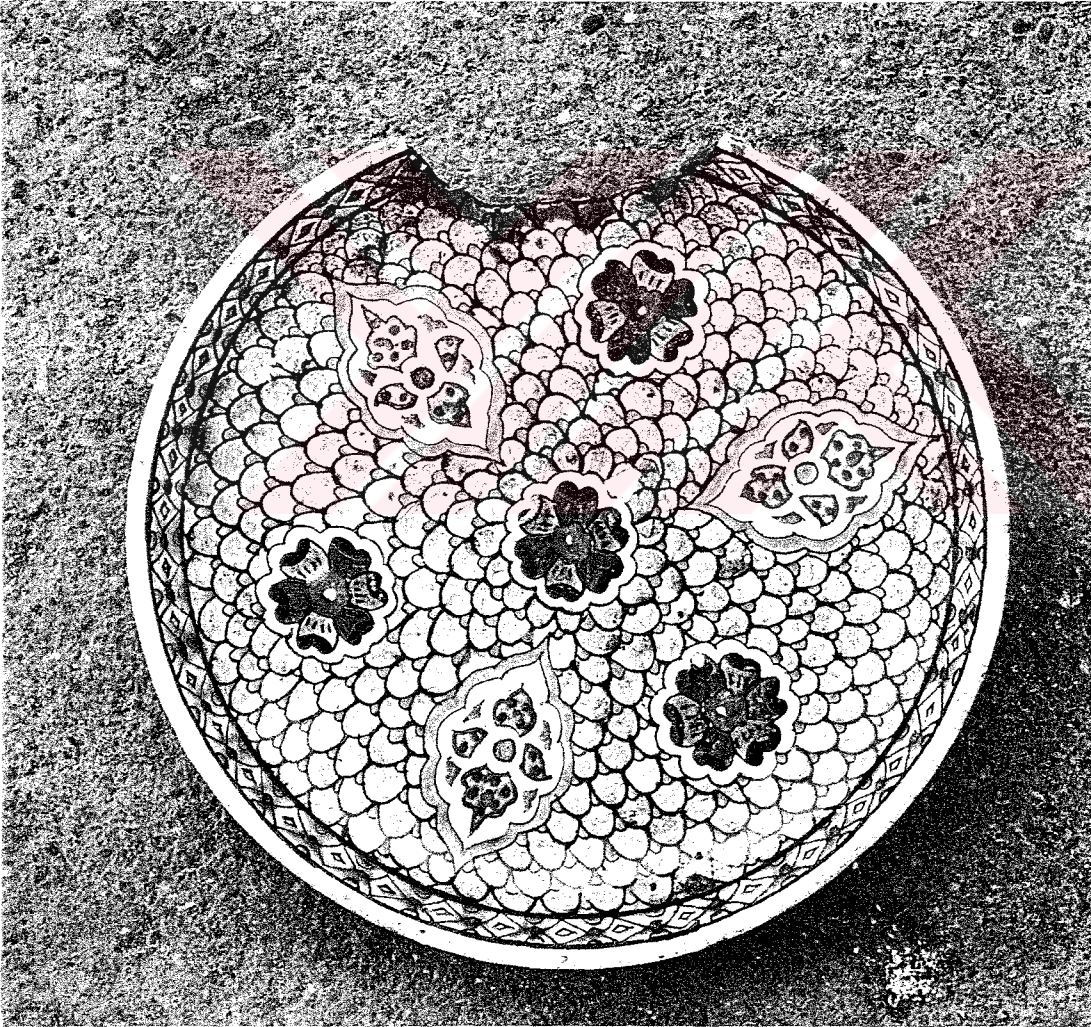
Resim 95: İznik Tabak, yaklaşık 1545

Resim 96: İznik Tabak, yaklaşık 1545

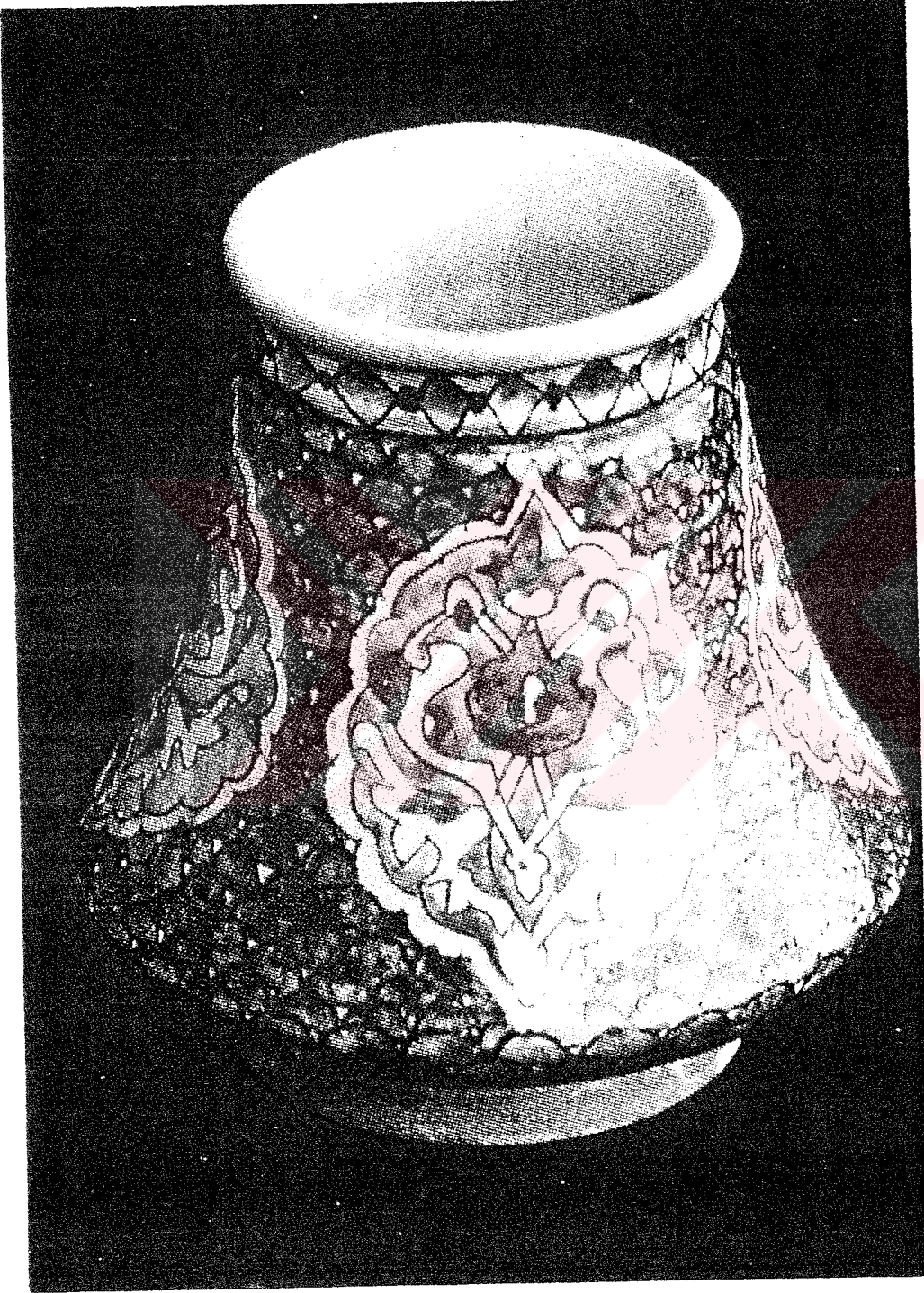
Resim 97: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 98: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 99: Kütahya Kavanoz, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

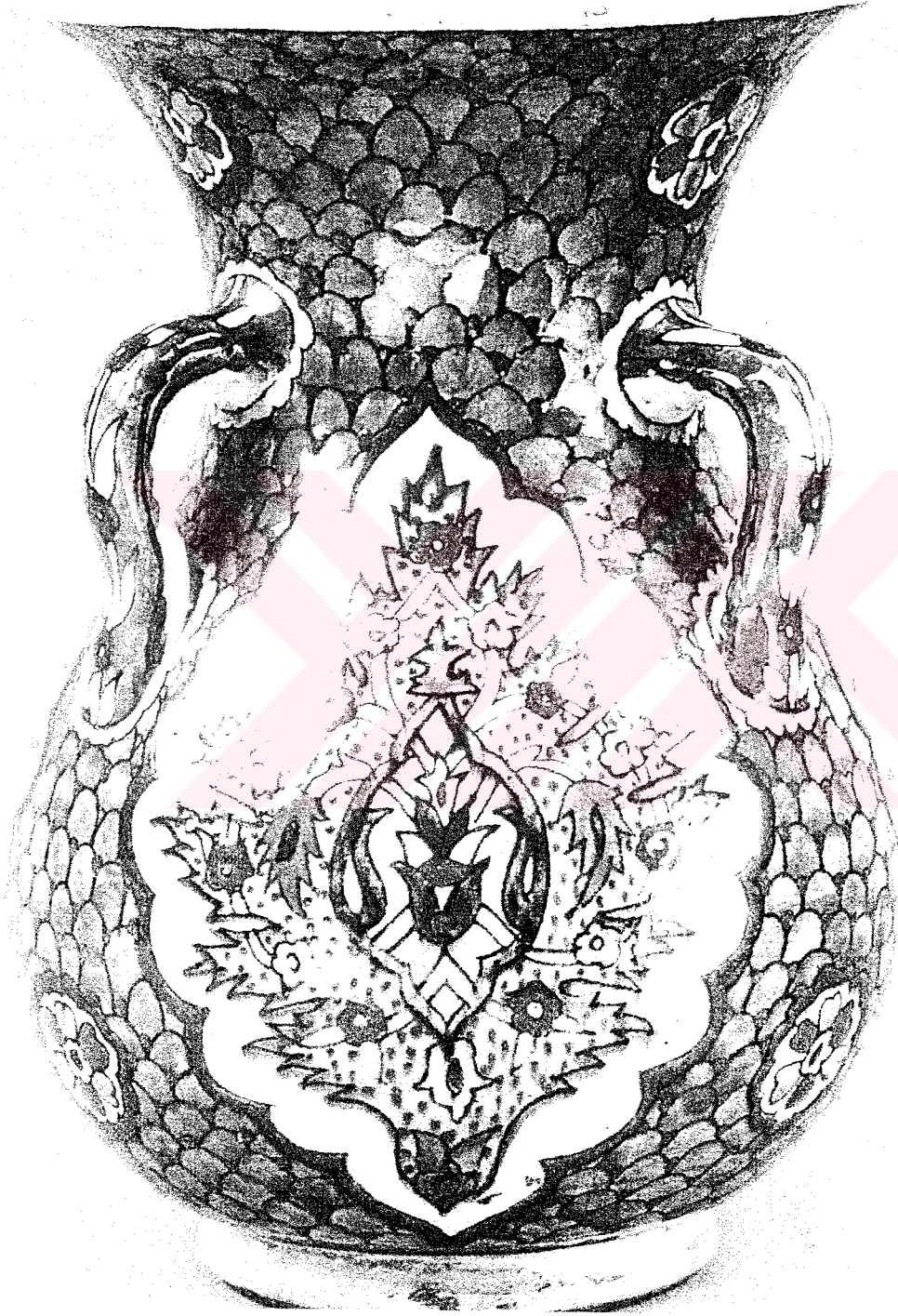
Resim 100: Kütahya Kavanoz, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 101: İznik Tabak, yaklaşık 1575

Resim 102: Bursa Şehzade Mustafa Türbesi bordür çinisi, 1552

Resim 103: Kütahya Kandil, 19.yüzyılın ikinci yarısı

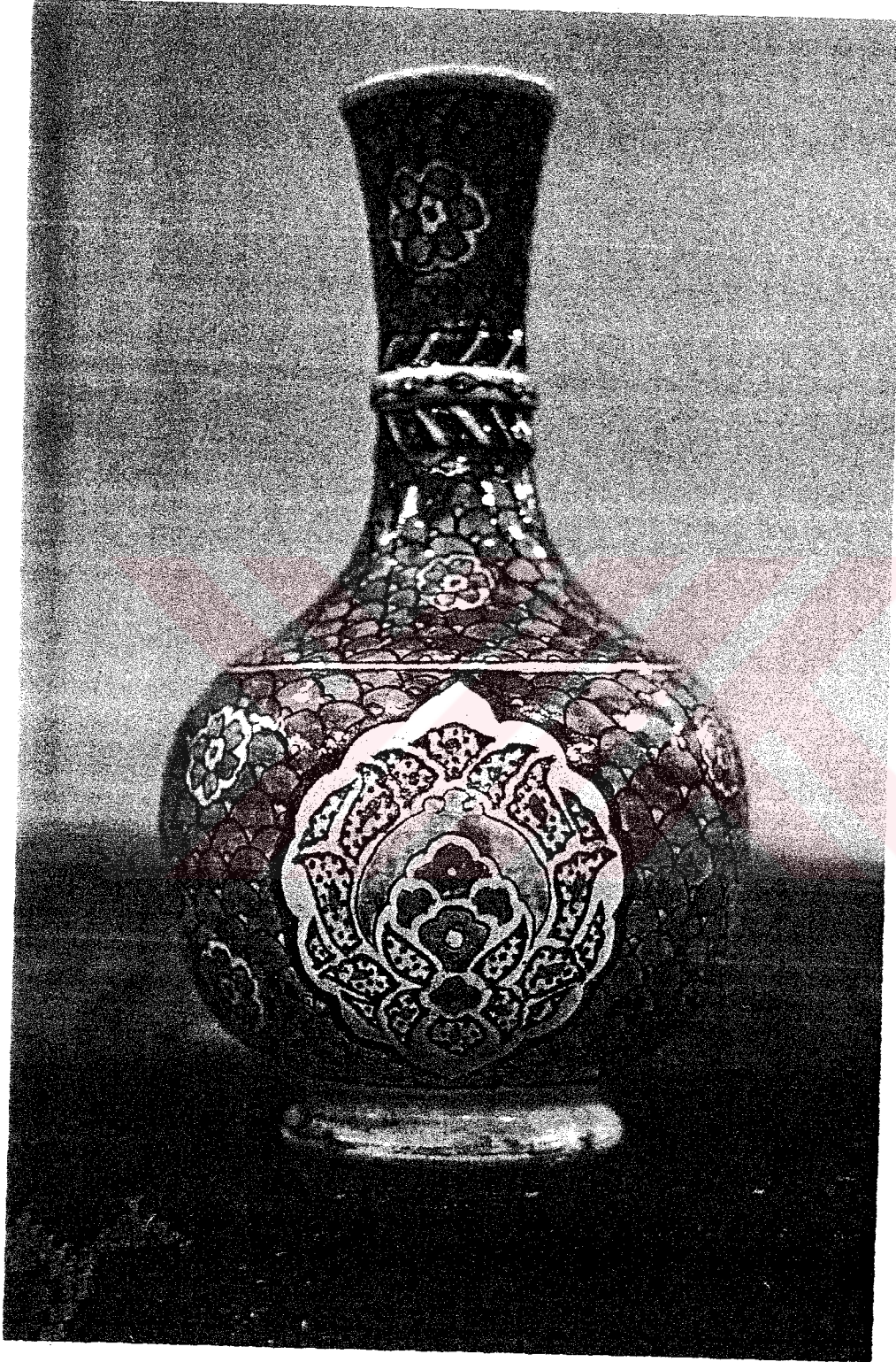
Resim 104:Kütahya Vazo, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 104A: Resim 104'deki yazonun başka açıdan görünümü

Resim 105: Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

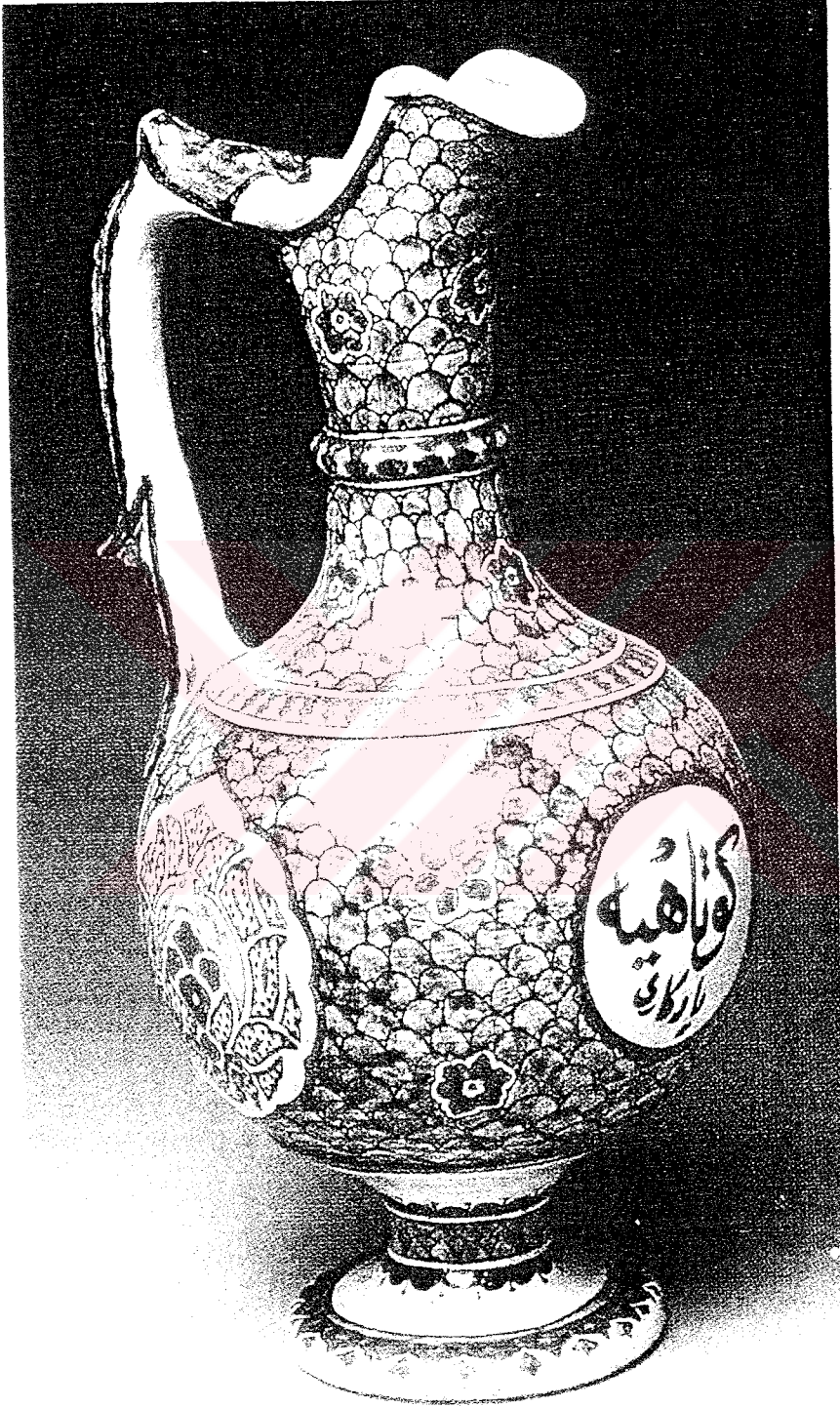
Resim 106: Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

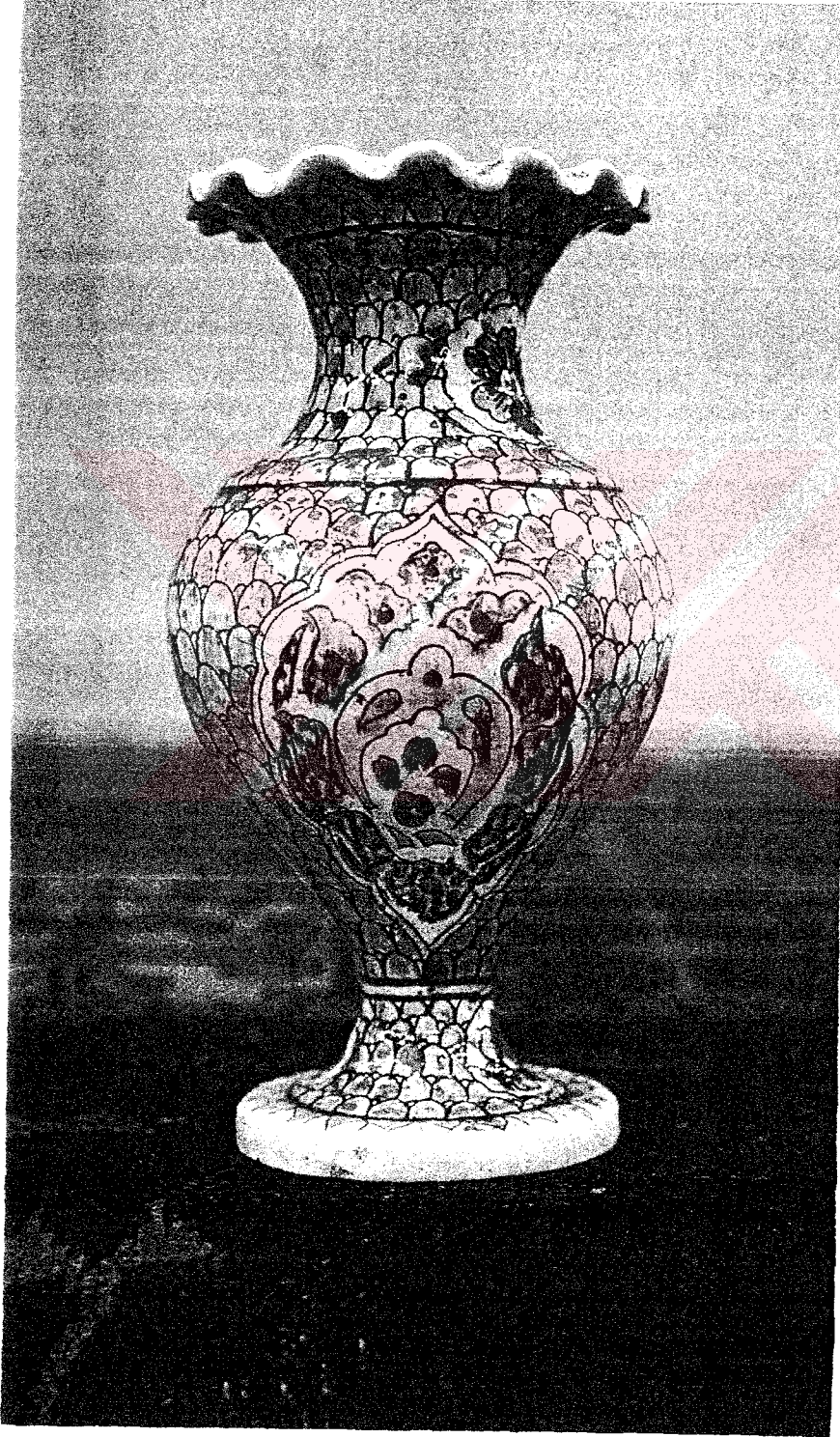
Resim 106A: Resim 106'deki Sürahinin başka açıdan görünümü

Resim 107: Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 108: Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 109: Kütahya Vazo, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 109A: Resim 109 daki vazonun başka açıdan görünümü

Resim 110: Kütahya Vazo, 20.yüzyılın ilk yarısı

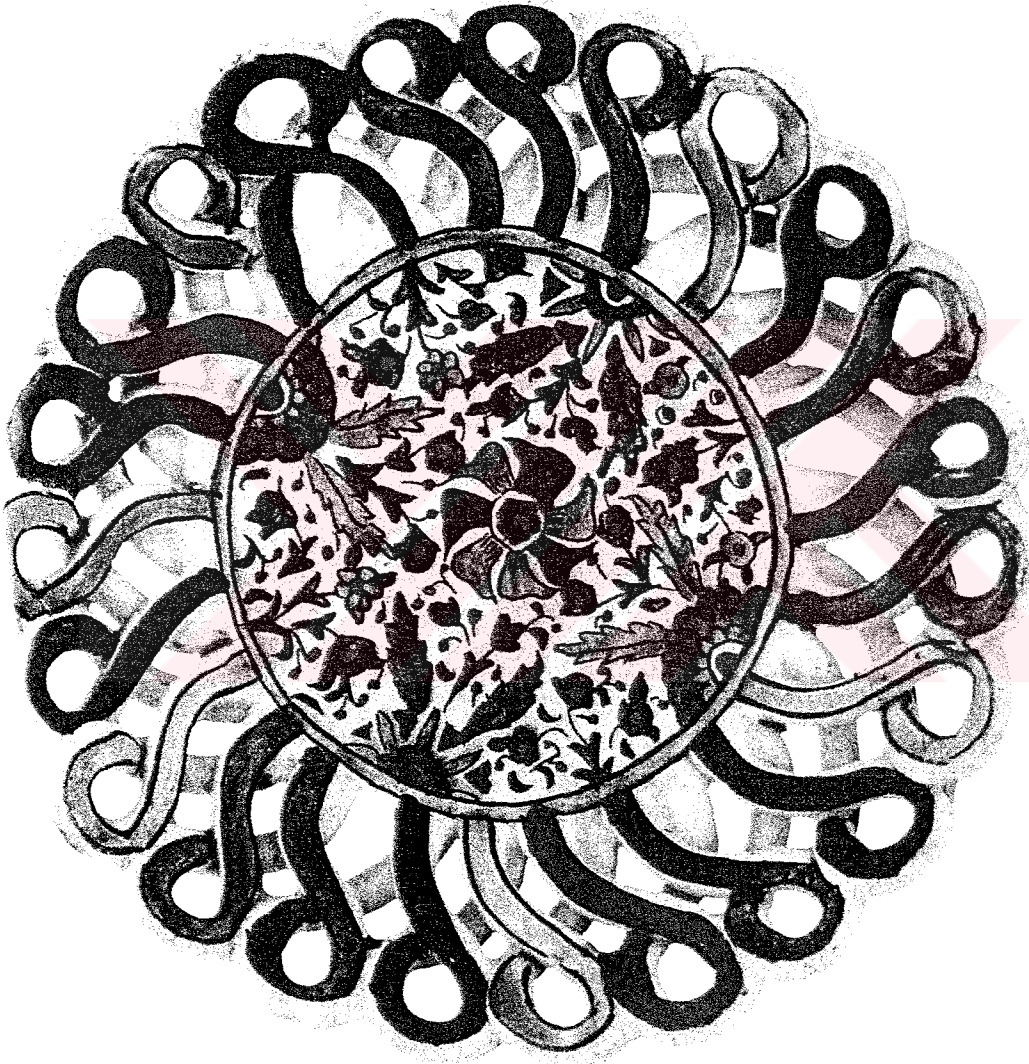
Resim 111: Kütahya Vazo, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

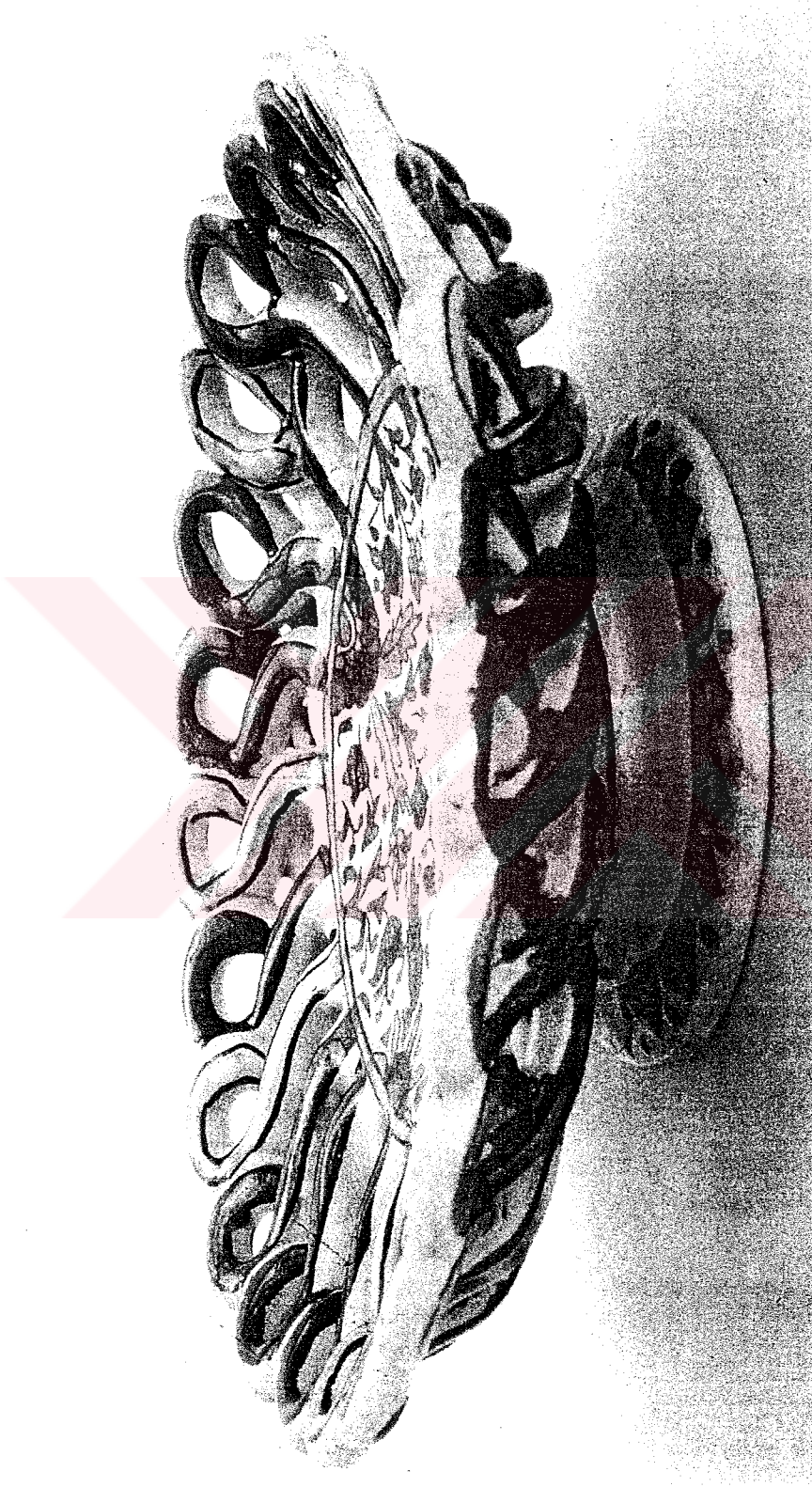
Resim 112: Kütahya Gülabdan, 18.yüzyılın ilk yarısı

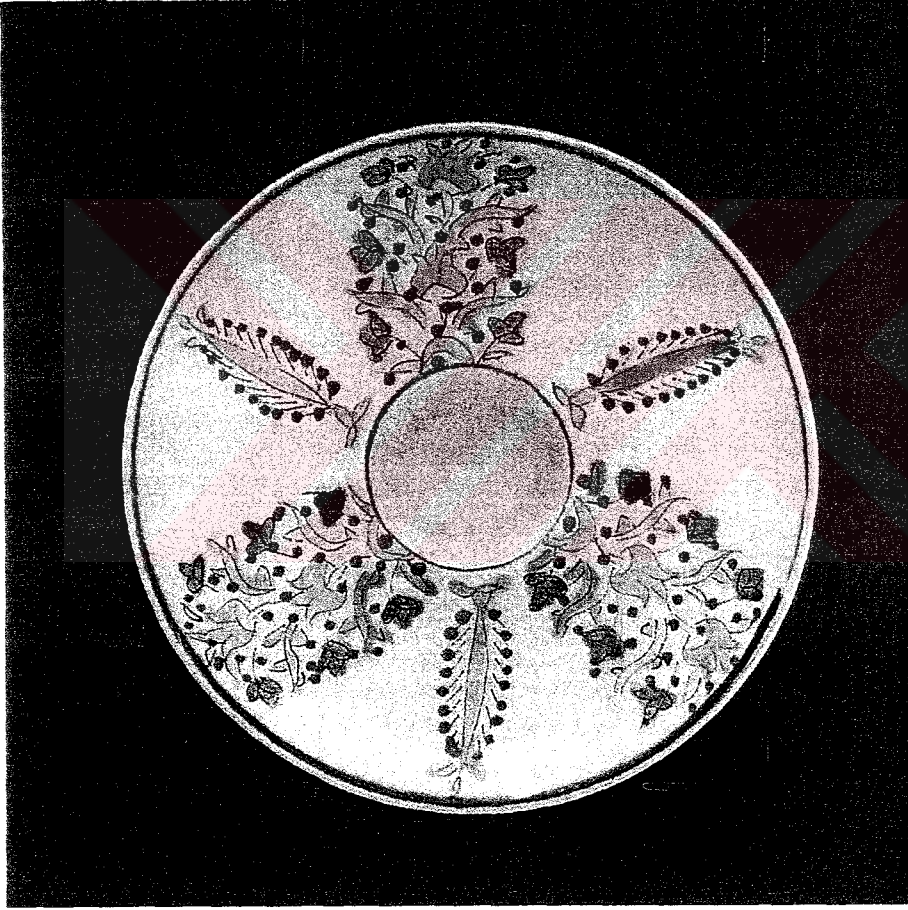
Resim 113: Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

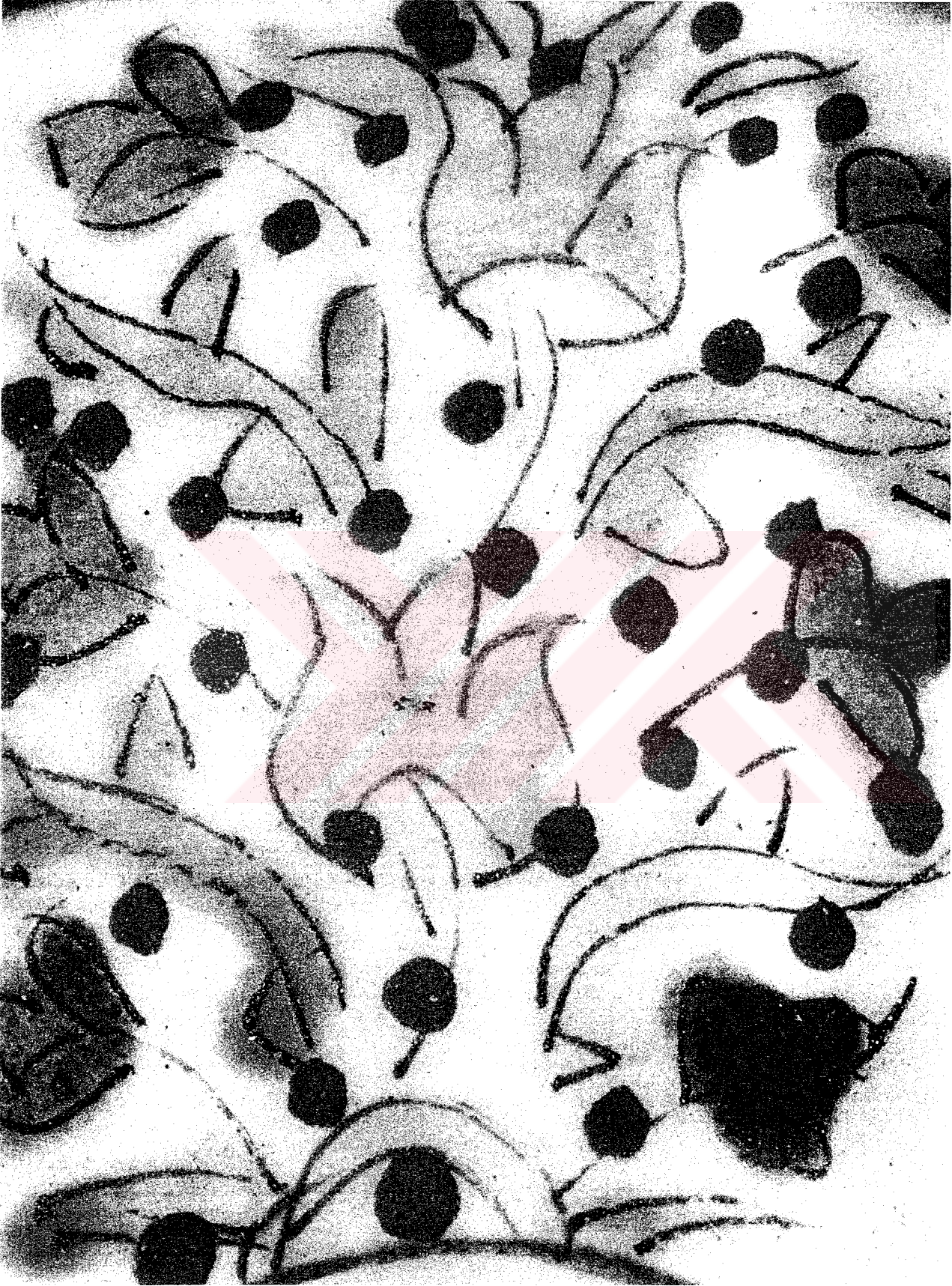
Resim 114: Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı

Resim 114A: Kütahya Tabak, 20. yüzyılın başı

Resim 115: Kütahya Fincan Tabacağı, 18.yüzyılın ilk yarısı

Resim 115A: Resim 115 deki fincan tabağından detay

Resim 116: Kütahya Kavanoz, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20. yüzyılın ilk yarısı

Resim 117: Kütahya Daldırma, 18.yüzyılın ilk yarısı

Resim 118: Kütahya Leğen, 20. yüzyılın başı

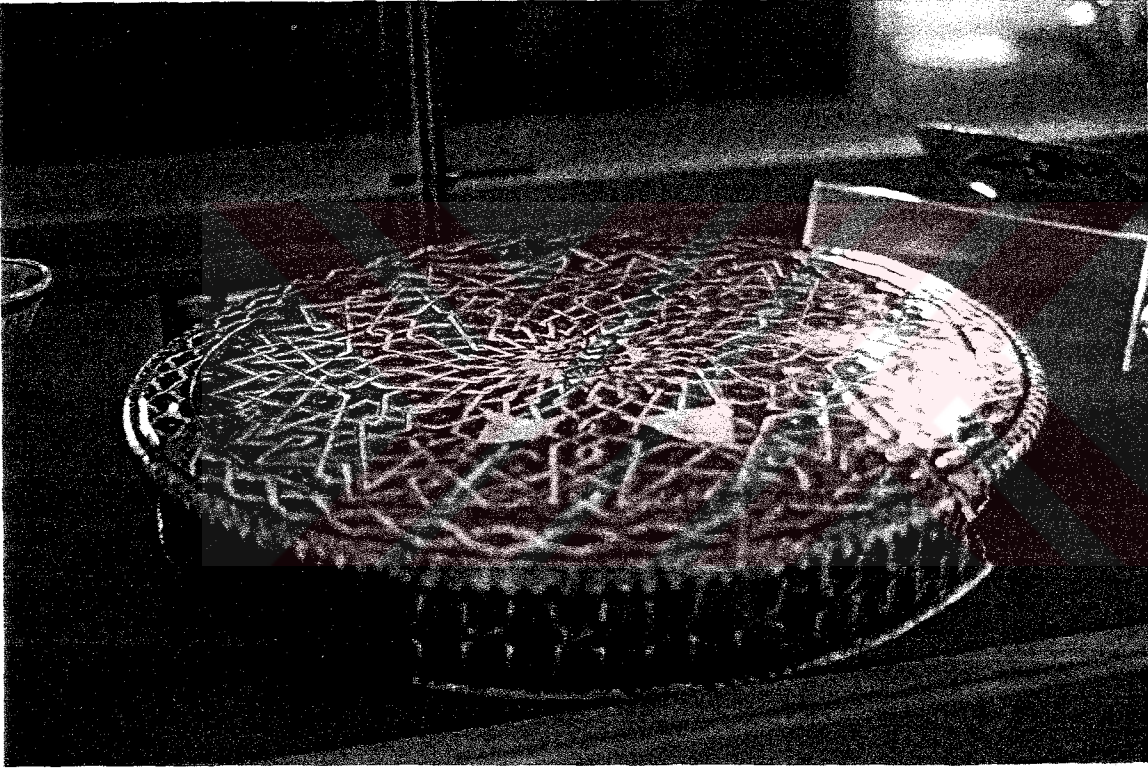
Resim 119: Kütahya Şişe, 19.yüzyılın sonu

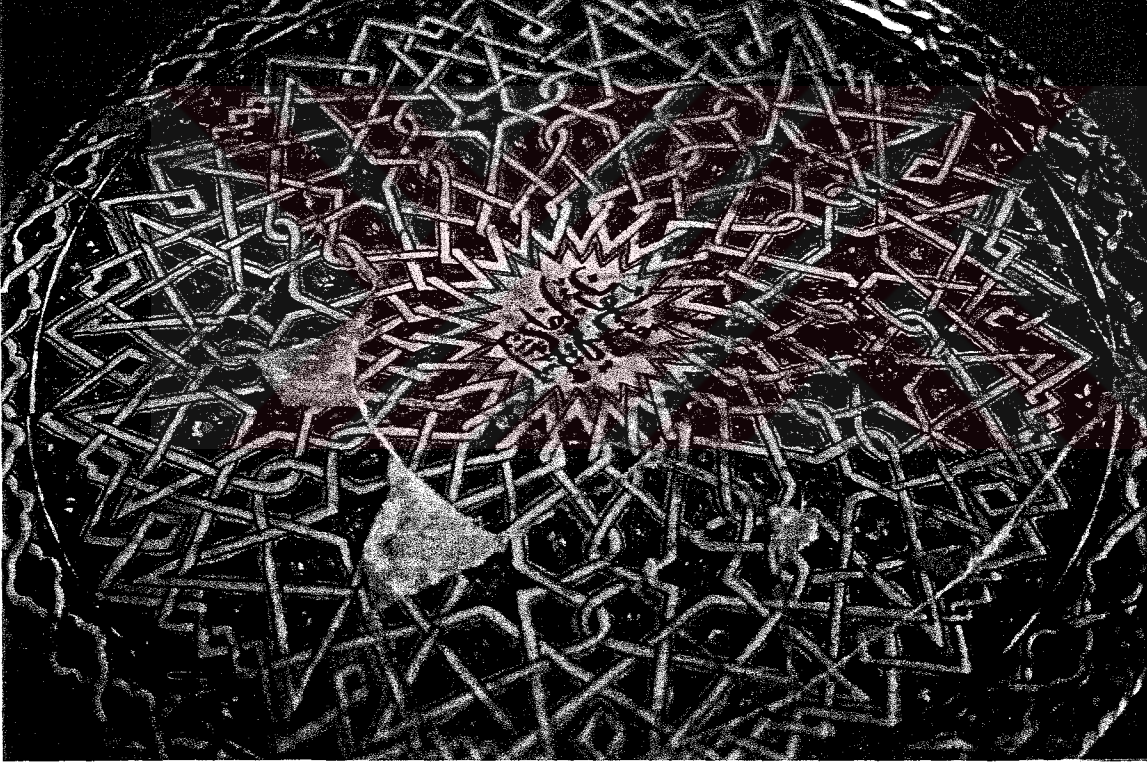
Resim 120: Kütahya Matara, 19.yüzlün ikinci yarısı

Resim 120A: Resim 120'deki Mataradan detay

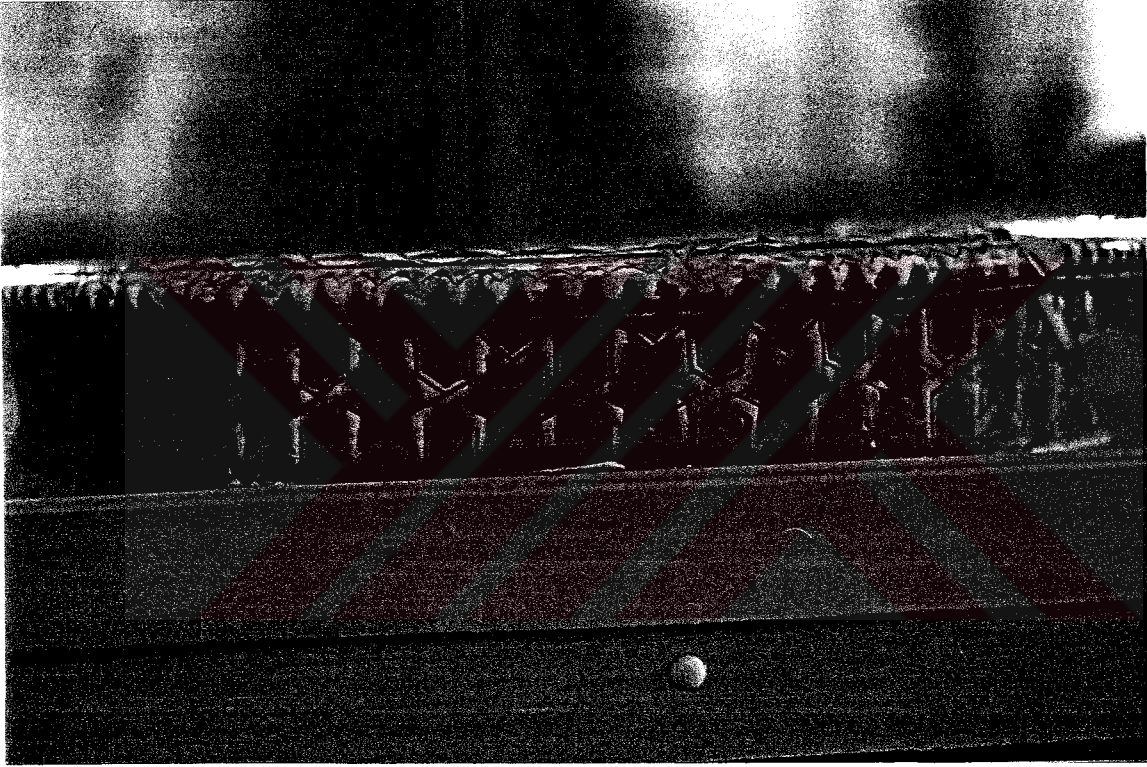
Resim 121:Kütahya Sehpa, 20.yüzyılın ilk çeyreği

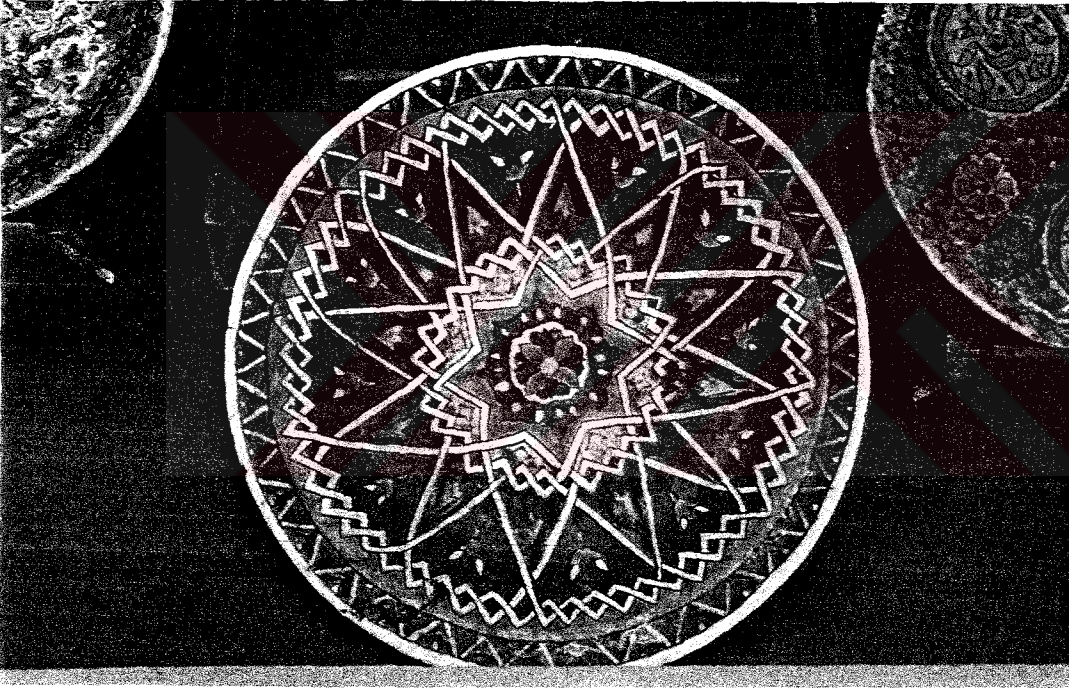
Resim 122: Kütahya Sehpa, 20.yüzyılın ilk çeyreği

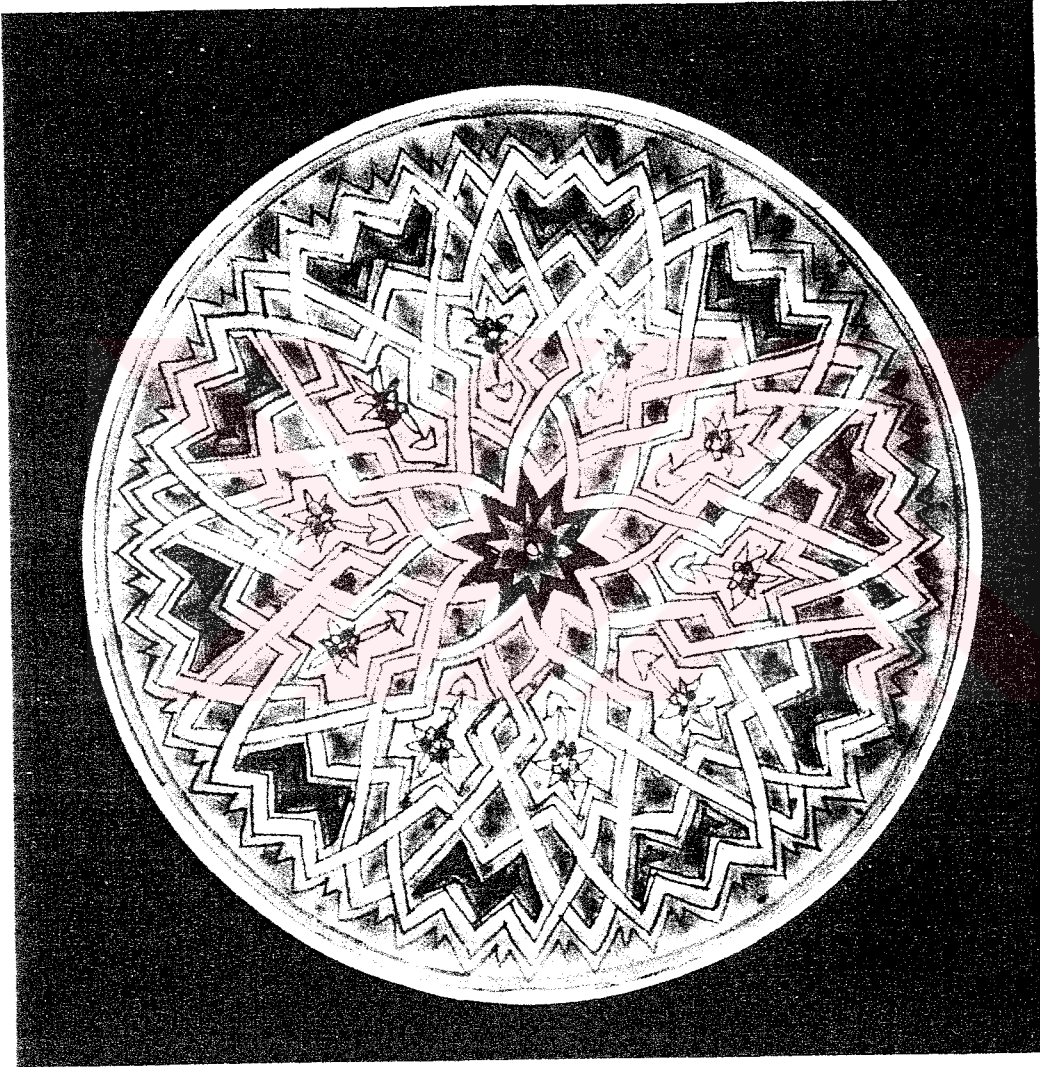
Resim 122A: Resim 122'den detay

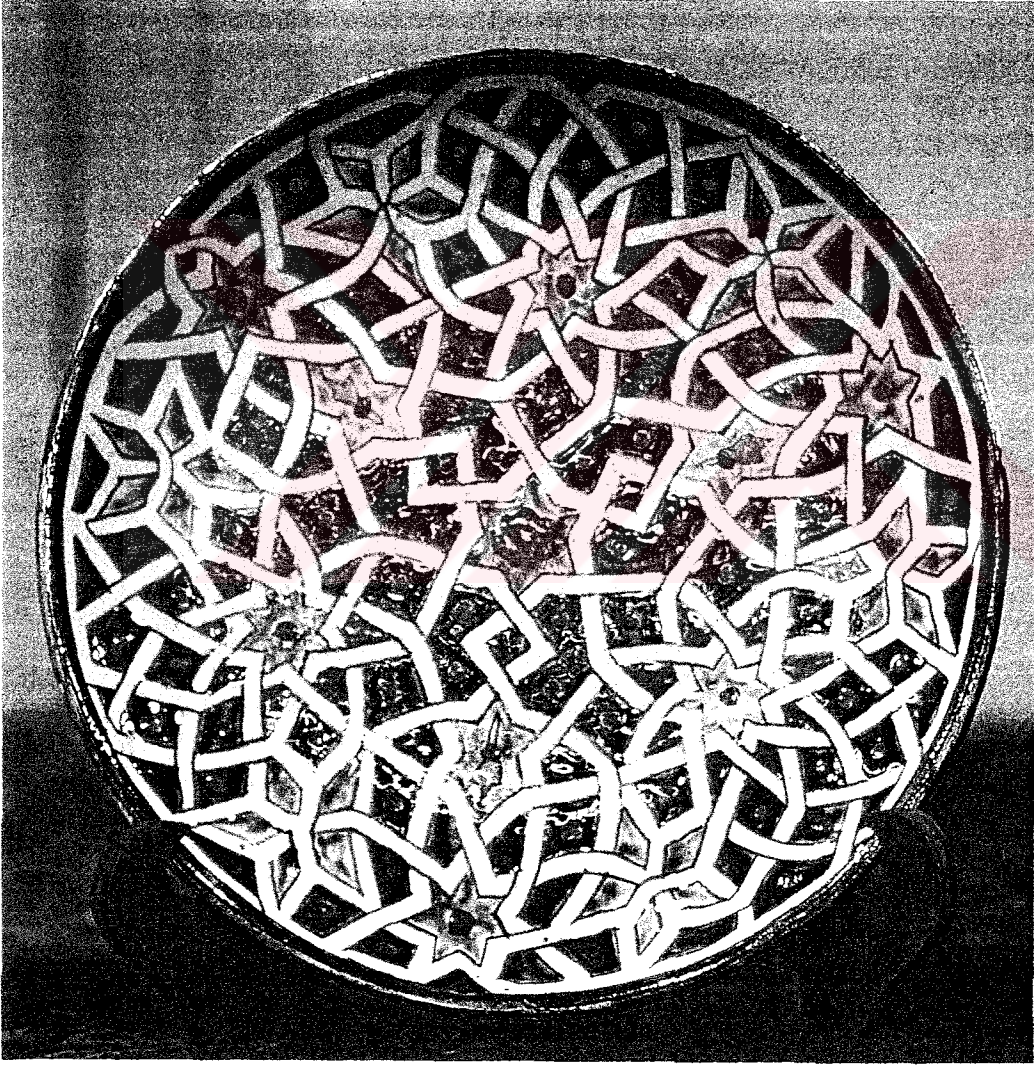
Resim 122B: Resim 122'deki sehpanın yandan görünüşü

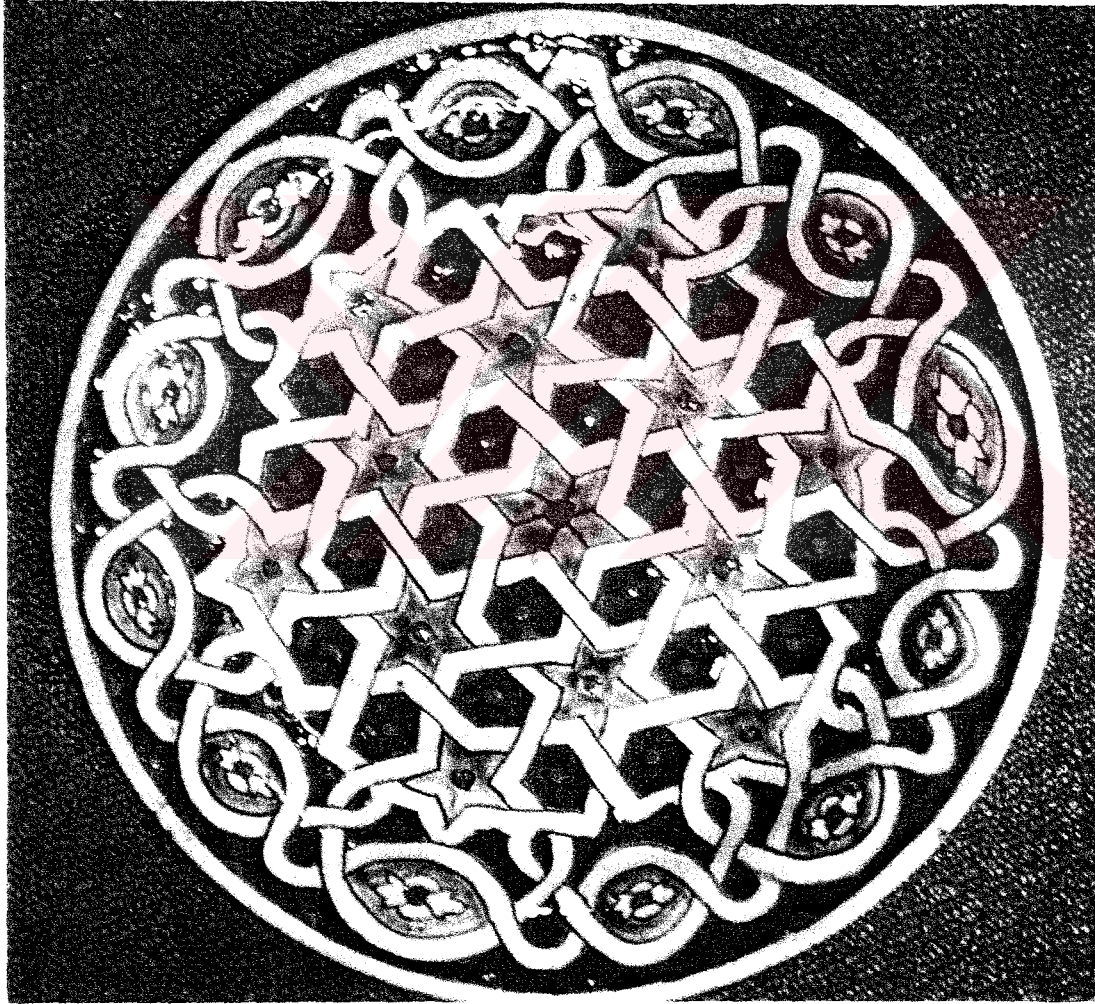
Resim 123: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

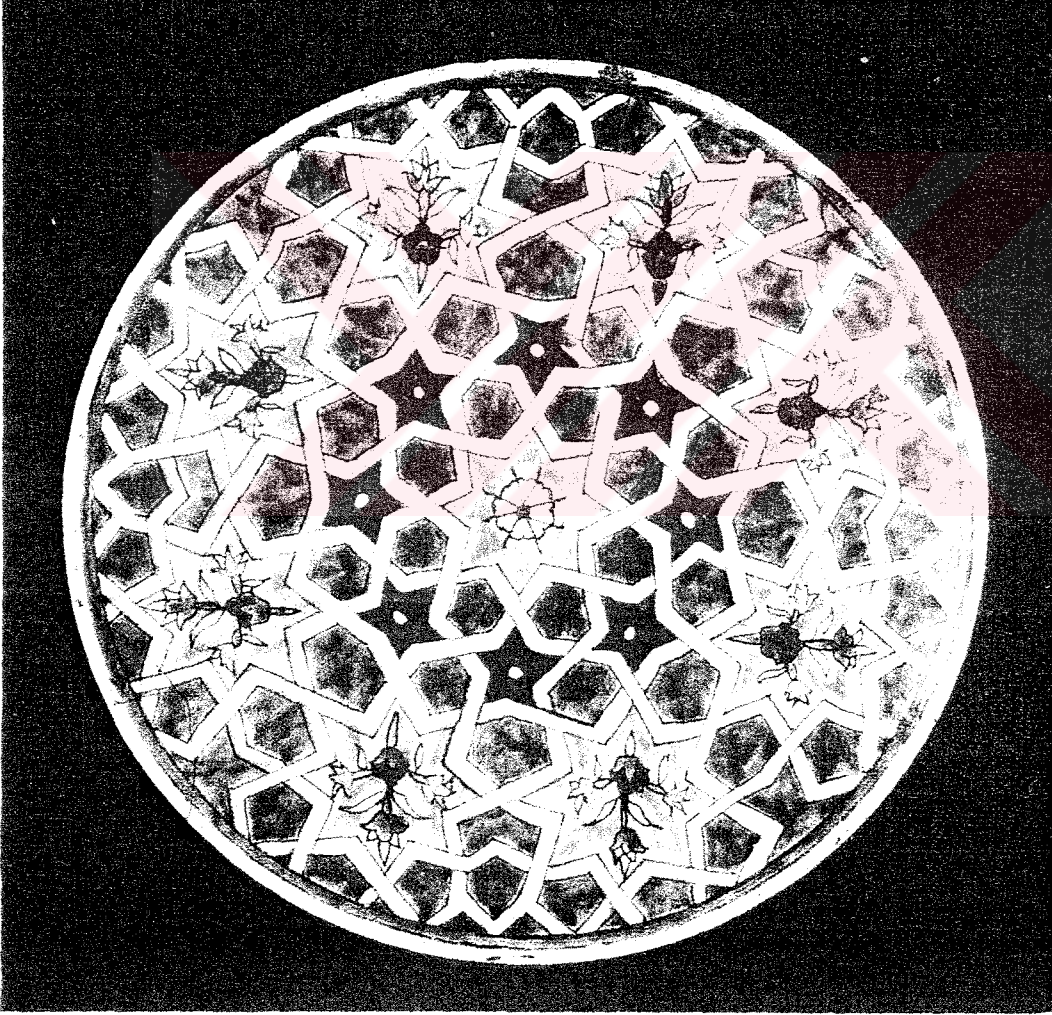
Resim 124: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 125: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

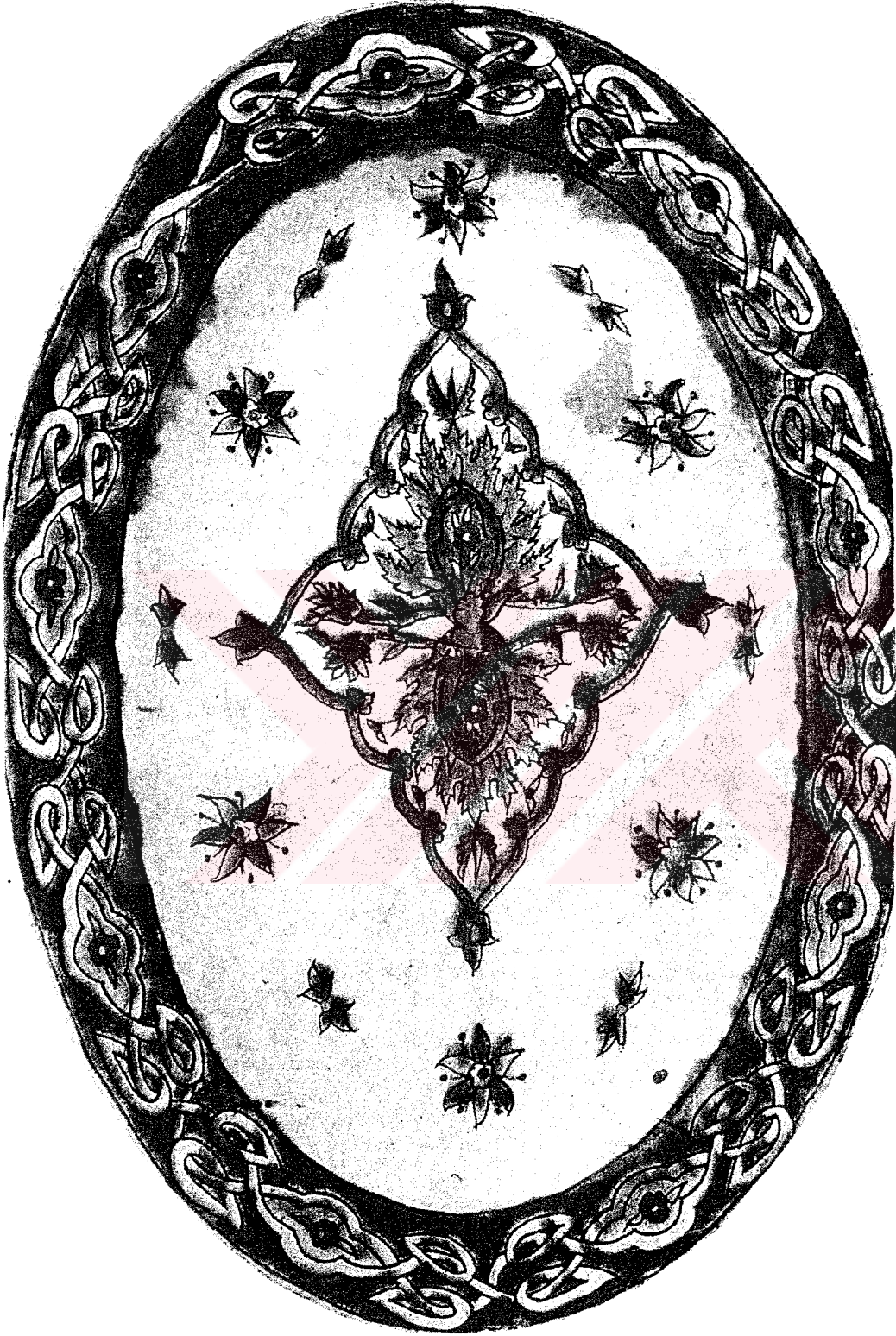
Resim 126: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 127: Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı

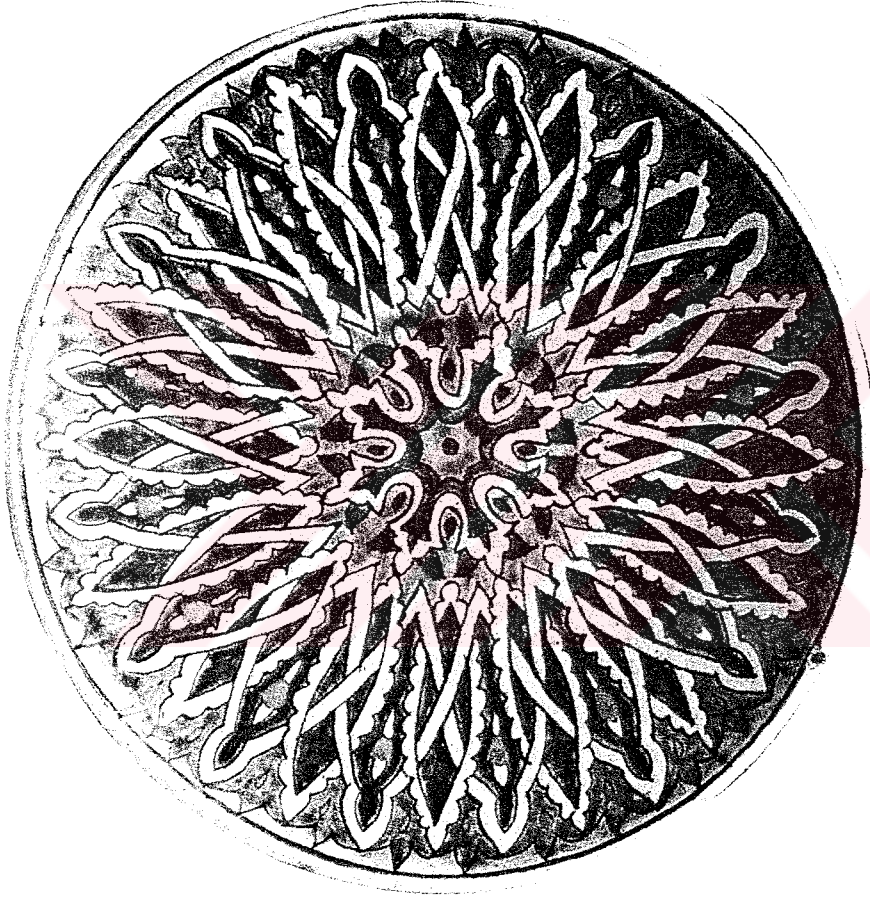
Resim 128: Kütahya Nargile, 20.yüzyılın başı

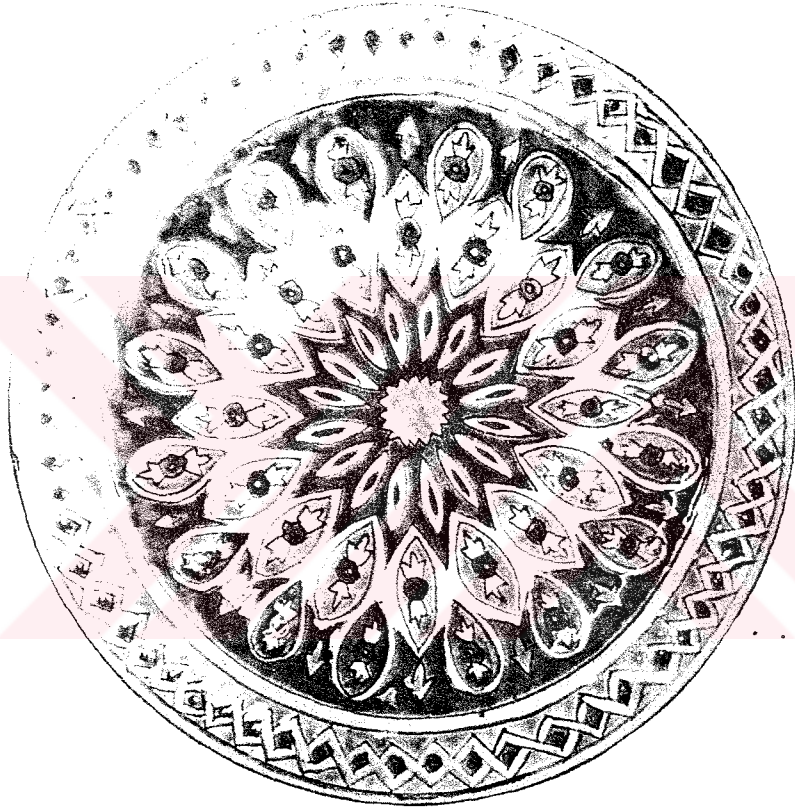
Resim 129: Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı

Resim 130: Kütahya Tabak, 20.yüzyılın ilk çeyreği

Resim 131: Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı

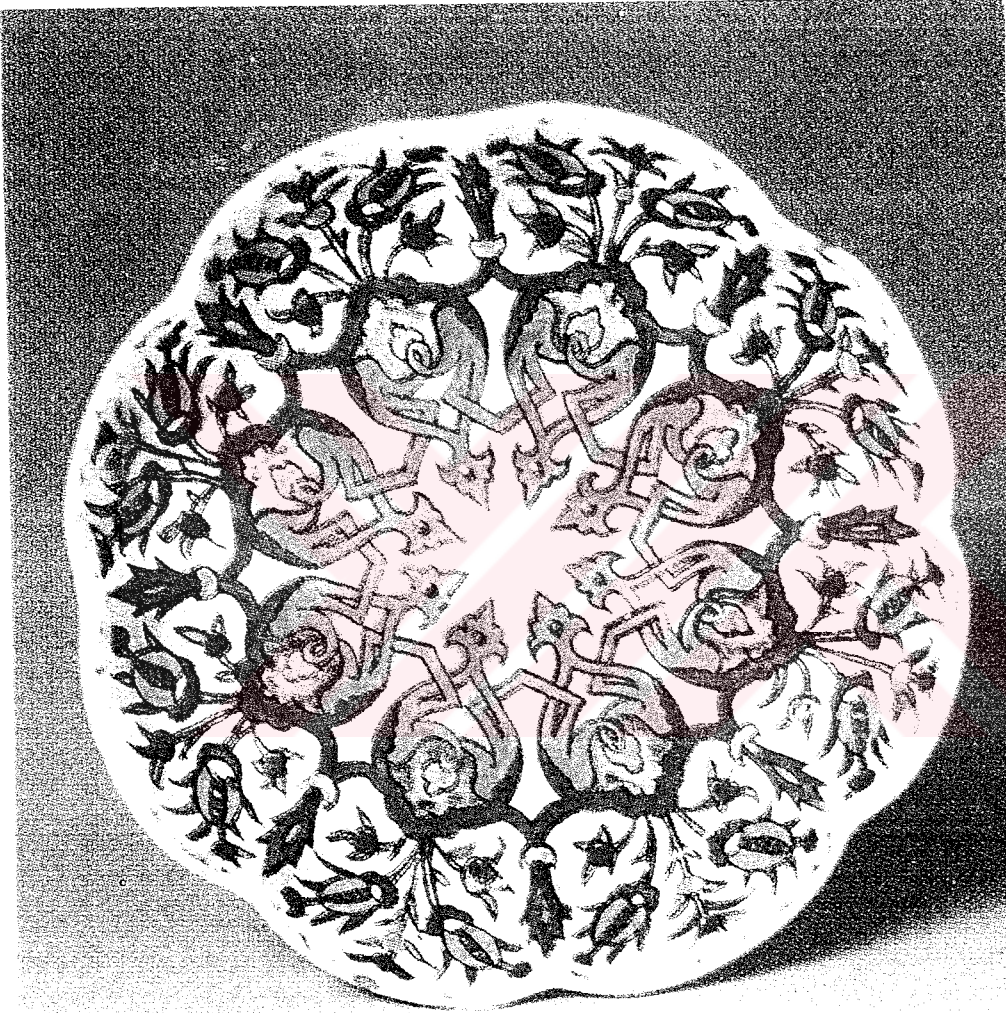
Resim 132: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

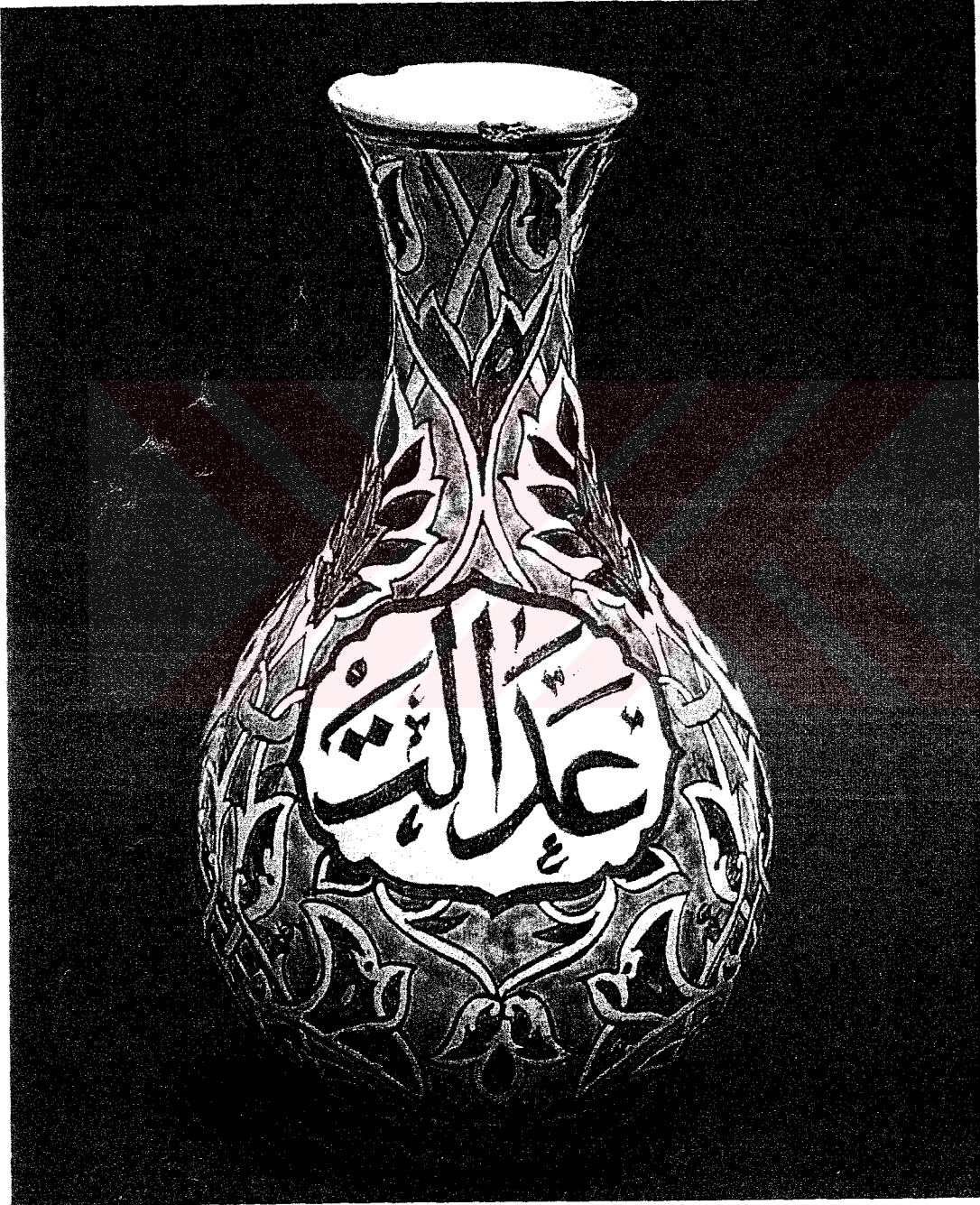
Resim 133: Kütahya Şekerlik, 20.yüzyılın başı

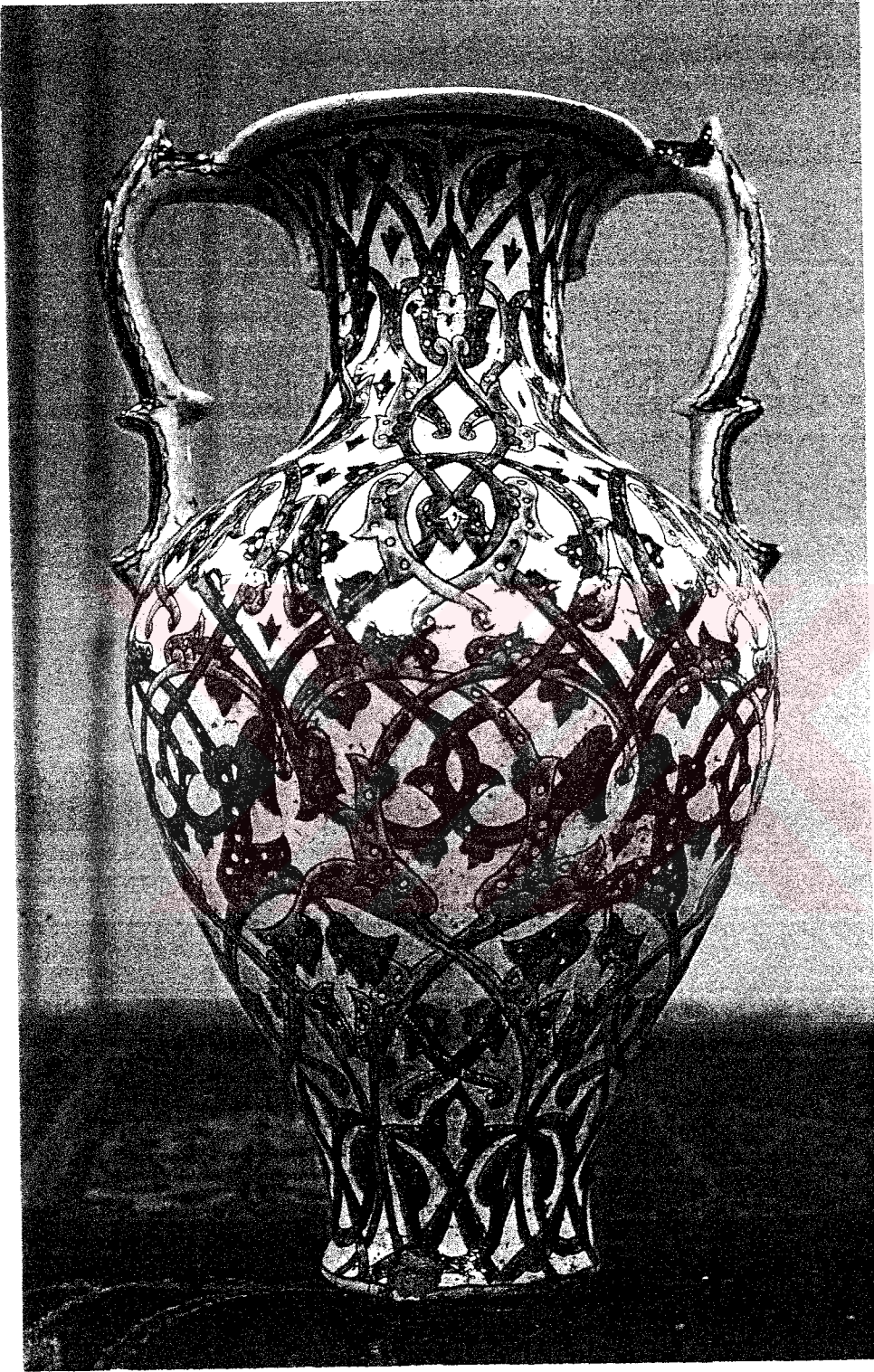
Resim 134: Kütahya Kupa, 20.yüzyılın başı

Resim 135: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın sonu, 20.yüzyılın başı

Resim 136: Kütahya Vazo, 20.yüzyılın ilk yarısı

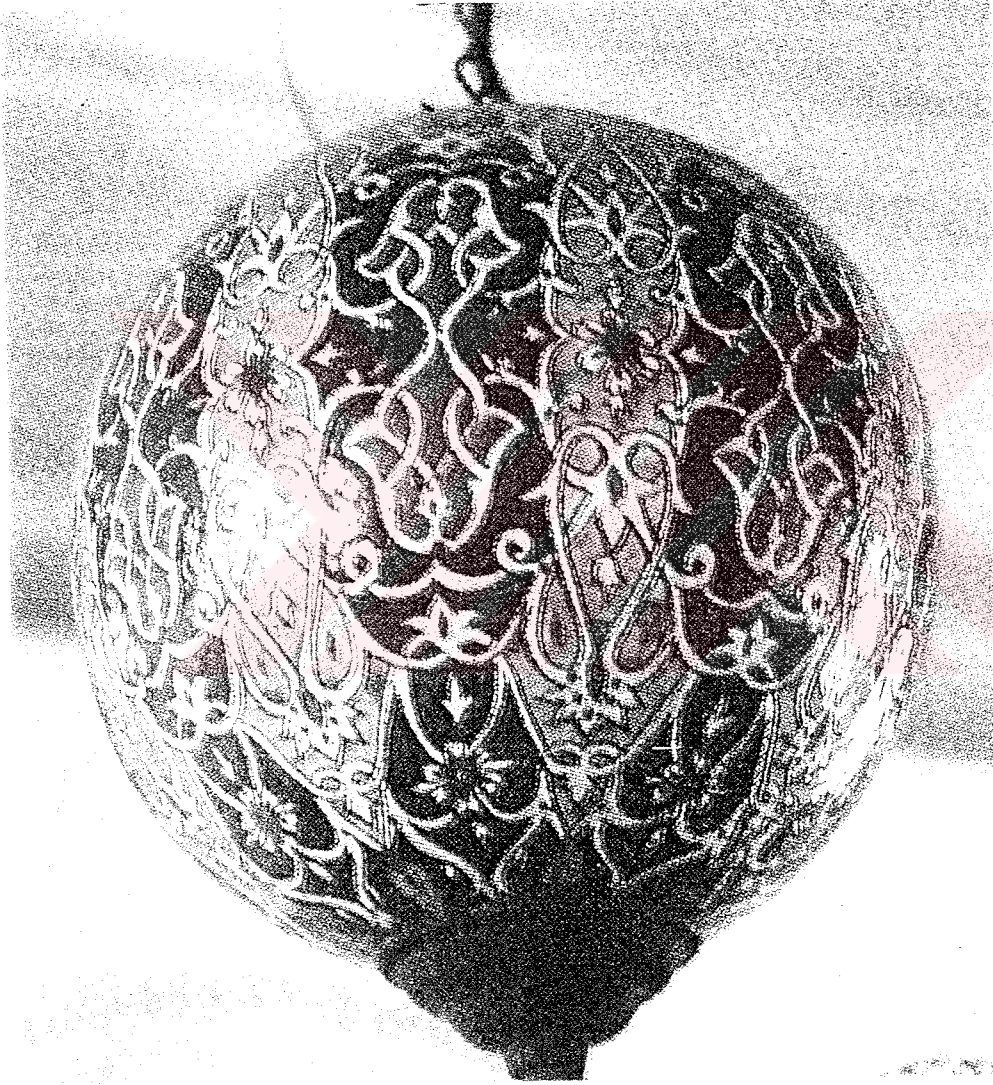
Resim 137: Kütahya Vazo, 19.Yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 137A: Resim 137'deki vazonun yandan görünüşü

Resim 138: Kütahya Askı Süsü, 19.yüzyılın ikinci yarısı

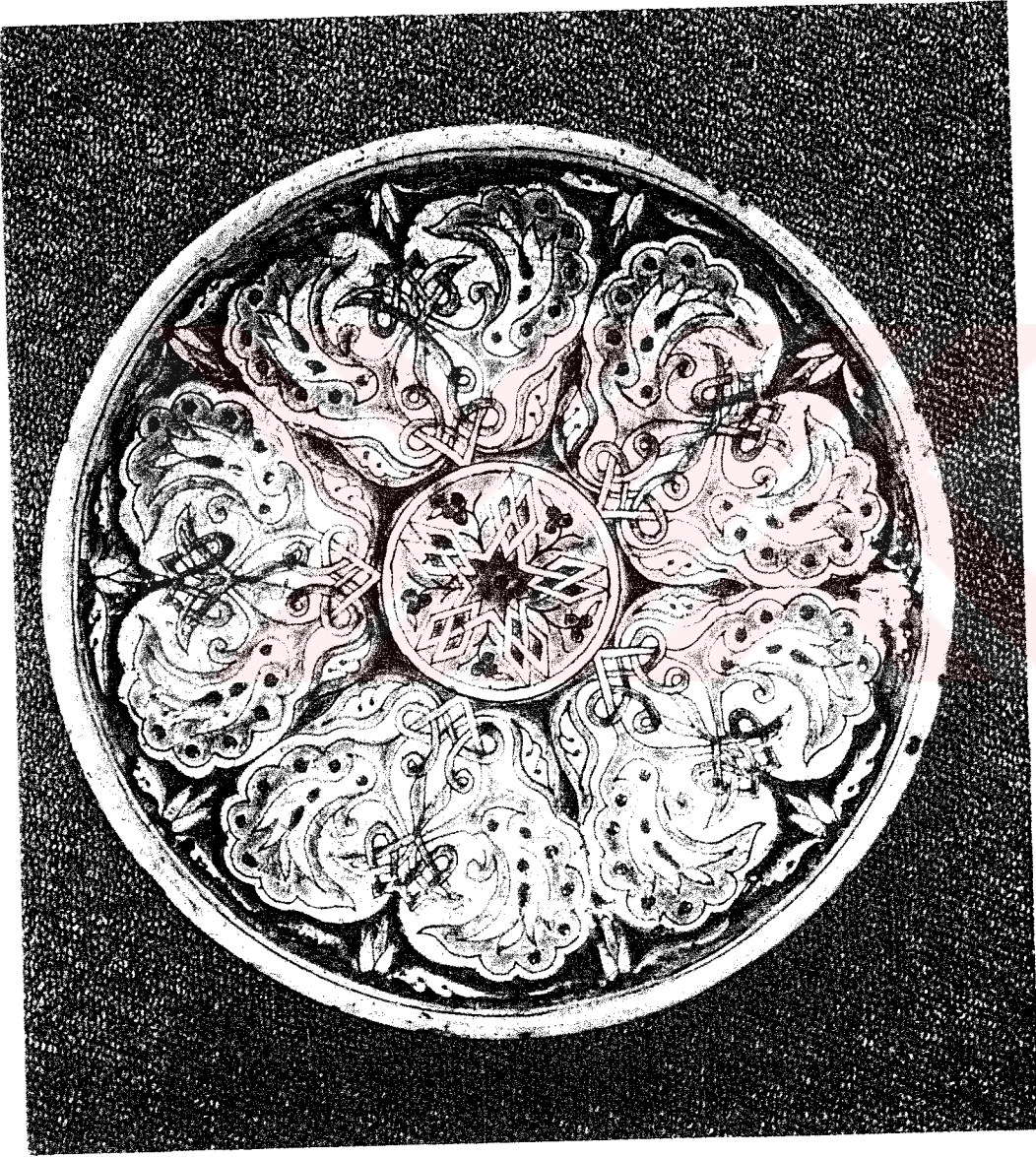
Resim139: Kütahya Askı Süsü, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 140: Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 141: Kütahya Sürahi, 20. yüzyılın başı

Resim 142: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 142A: Resim 142'deki tabağın arkadan görünüşü

Resim 143: Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı

Resim 144: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

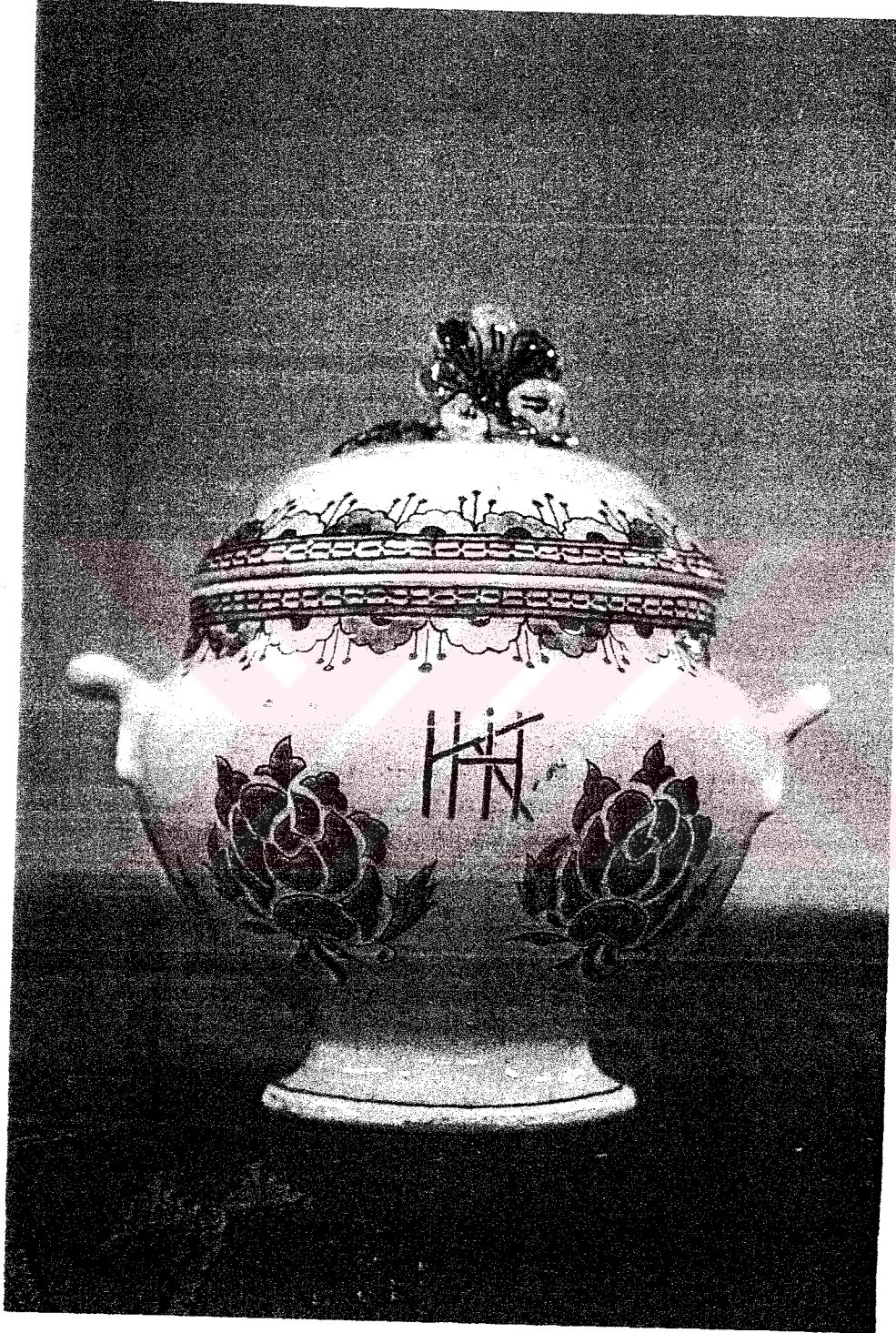
Resim 145: Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın sonu

Resim 146:Kütahya Sürahi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

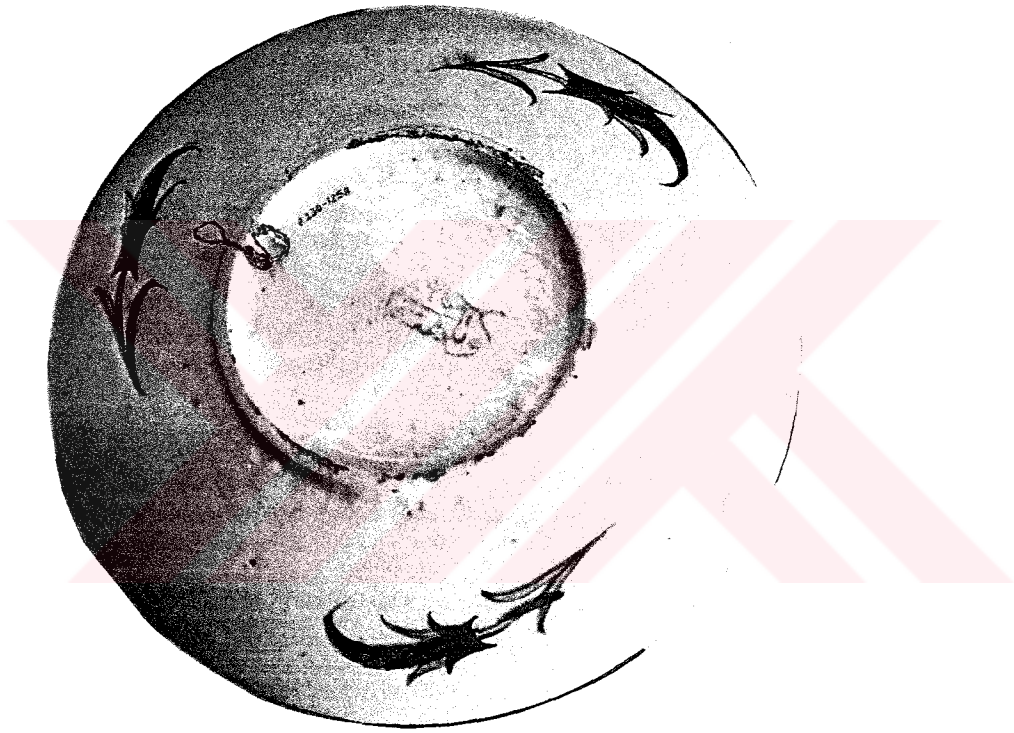
Resim 147: Kütahya Kavanoz, 20.yüzyılın başı

Resim 148: Kütahya Kase, 20.yüzyılın başı

Resim 149: Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı

Resim 149A: Resim 149'deki tabağın arkadan görünümü

Resim 150: Kütahya Vazo, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 151: Kütahya Vazo, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 152: Kütahya Tabak, 20. Yüzyılın ilk yarısı

Resim 153: Kütahya Askı Süsü 19.yüzyılın İkinci Yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 153A: Resim 153'deki formun değişik açıdan görünümü

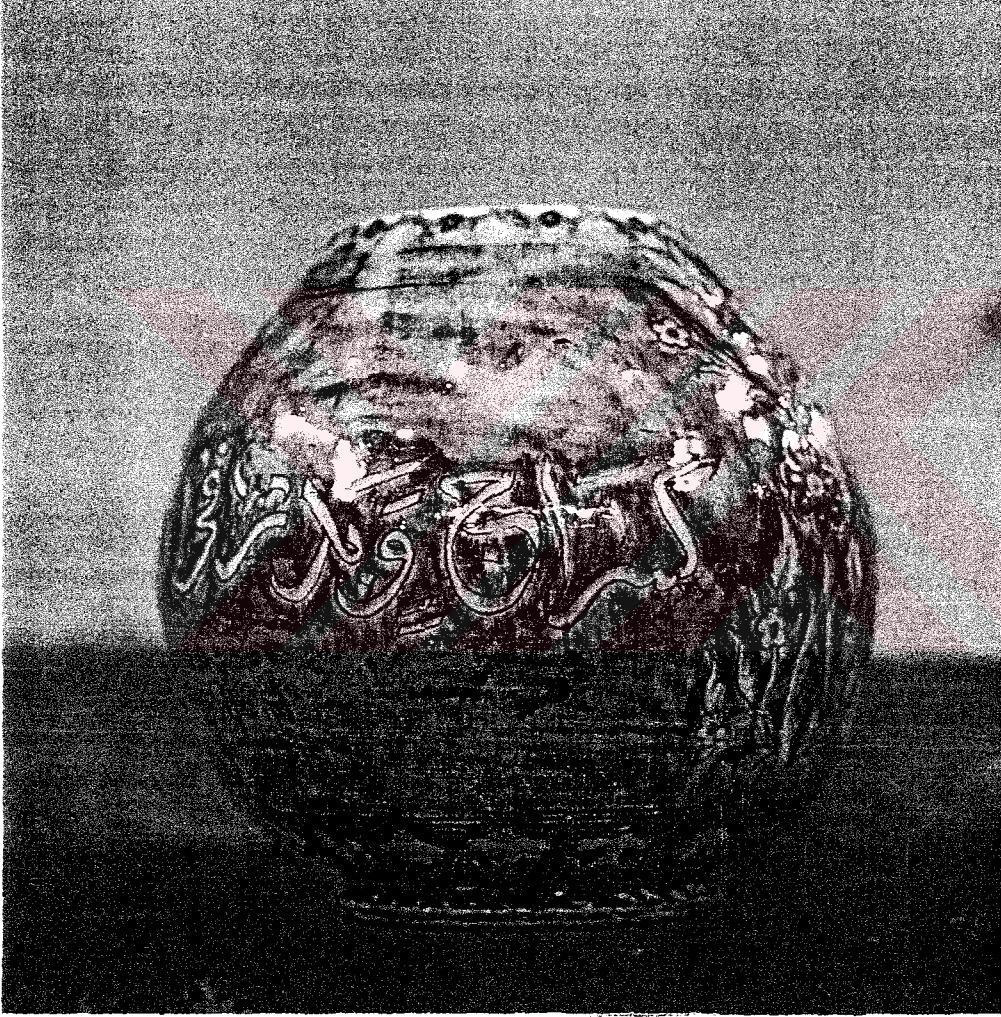
Resim 153B: Resim 153'deki formun değişik açıdan görünümü

Resim 153C: Resim 153'deki formun değişik açıdan görünümü

Resim 154: Kütahya Kavanoz, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

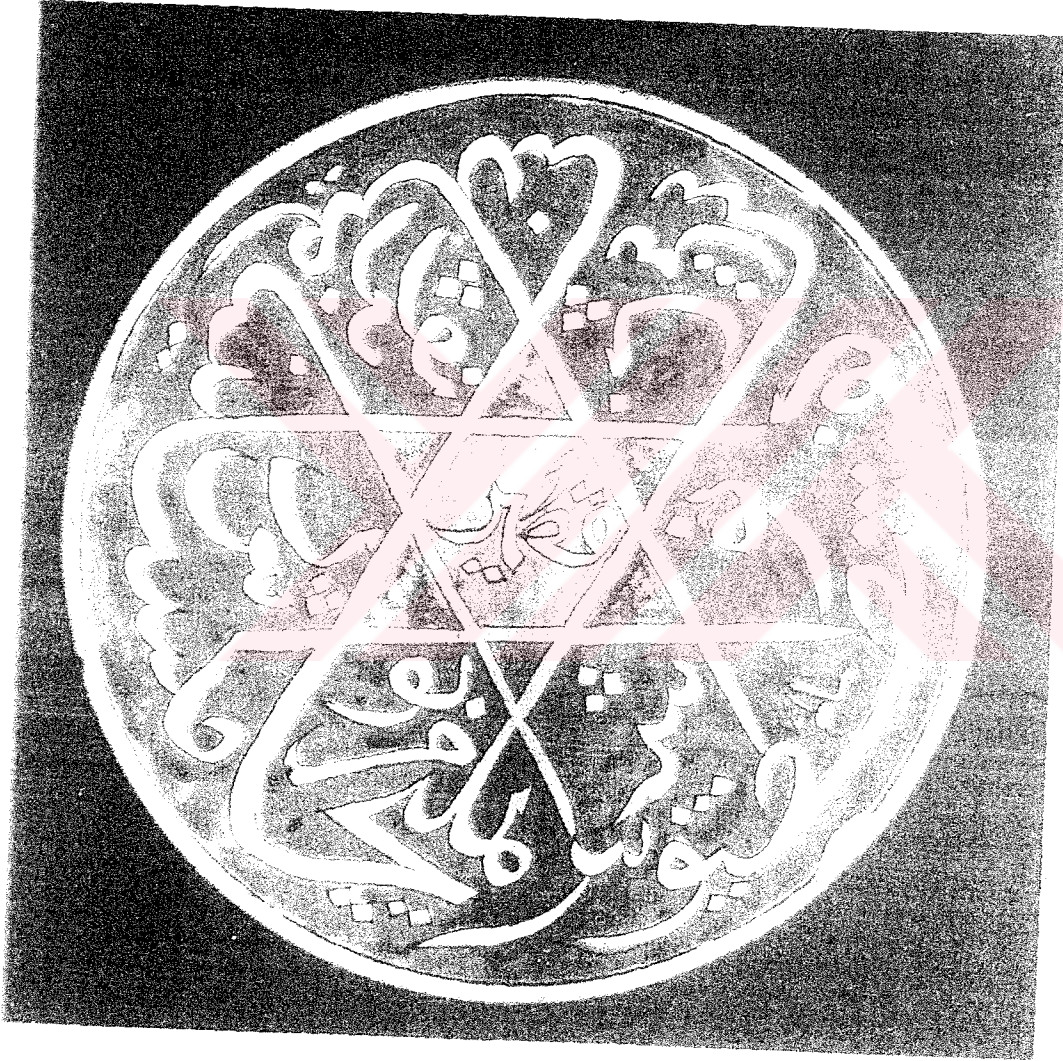
Resim 154A: Resim 154'deki formun değişik açıdan görünümü

Resim 154B: Resim 154'deki formun değişik açıdan görünümü

Resim 155: Kütahya Kandil ve Askı Süsü, 19.yüzyılın sonu

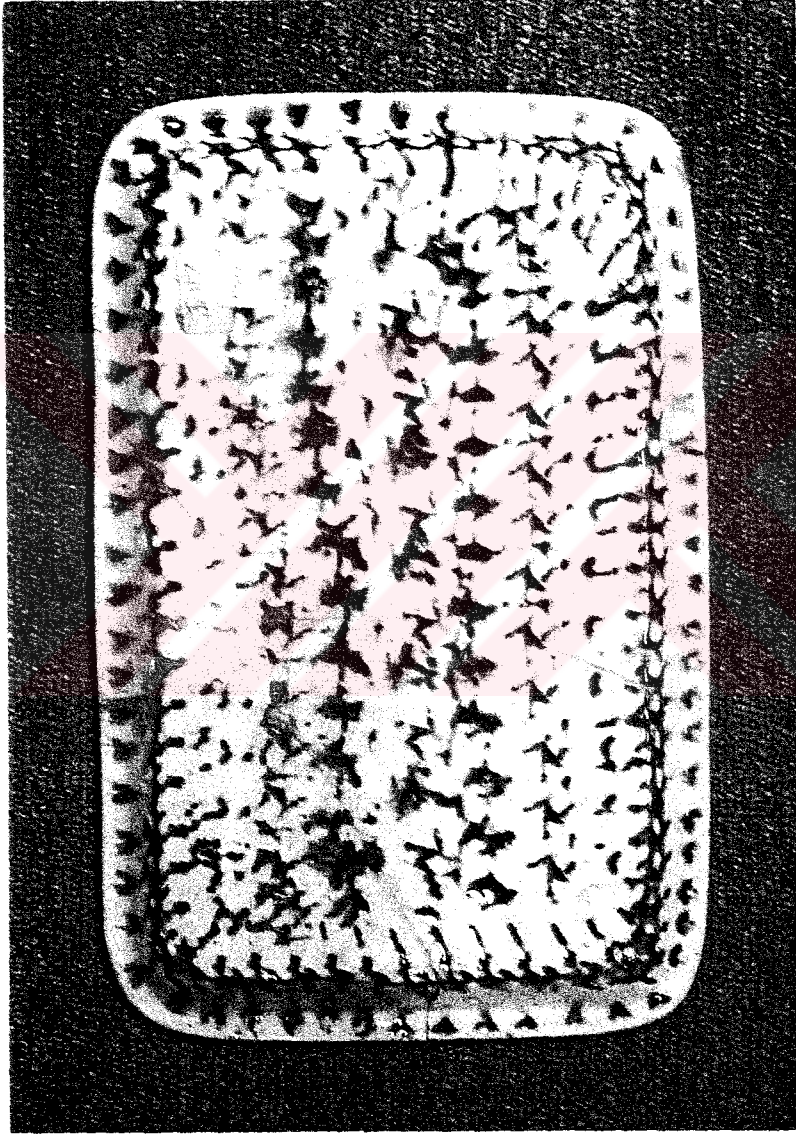
Resim 156: Kütahya Tabak, 20.yüzyılın başı

Resim 157: Kütahya Tabak, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 158: Kütahya Tepsi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

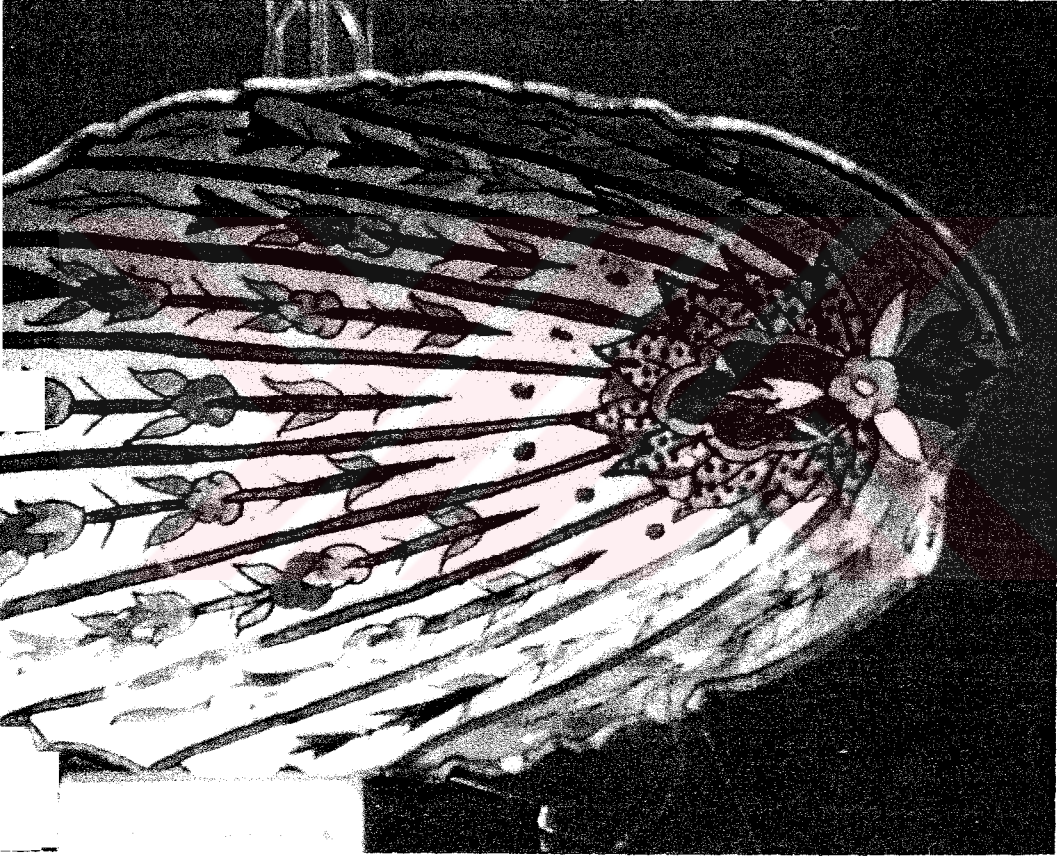
Resim 158A: Resim 158'deki formun arkadan görünümü

Resim 159: Kütahya Sürahi, 19.yüzyıl ikinci yarısı

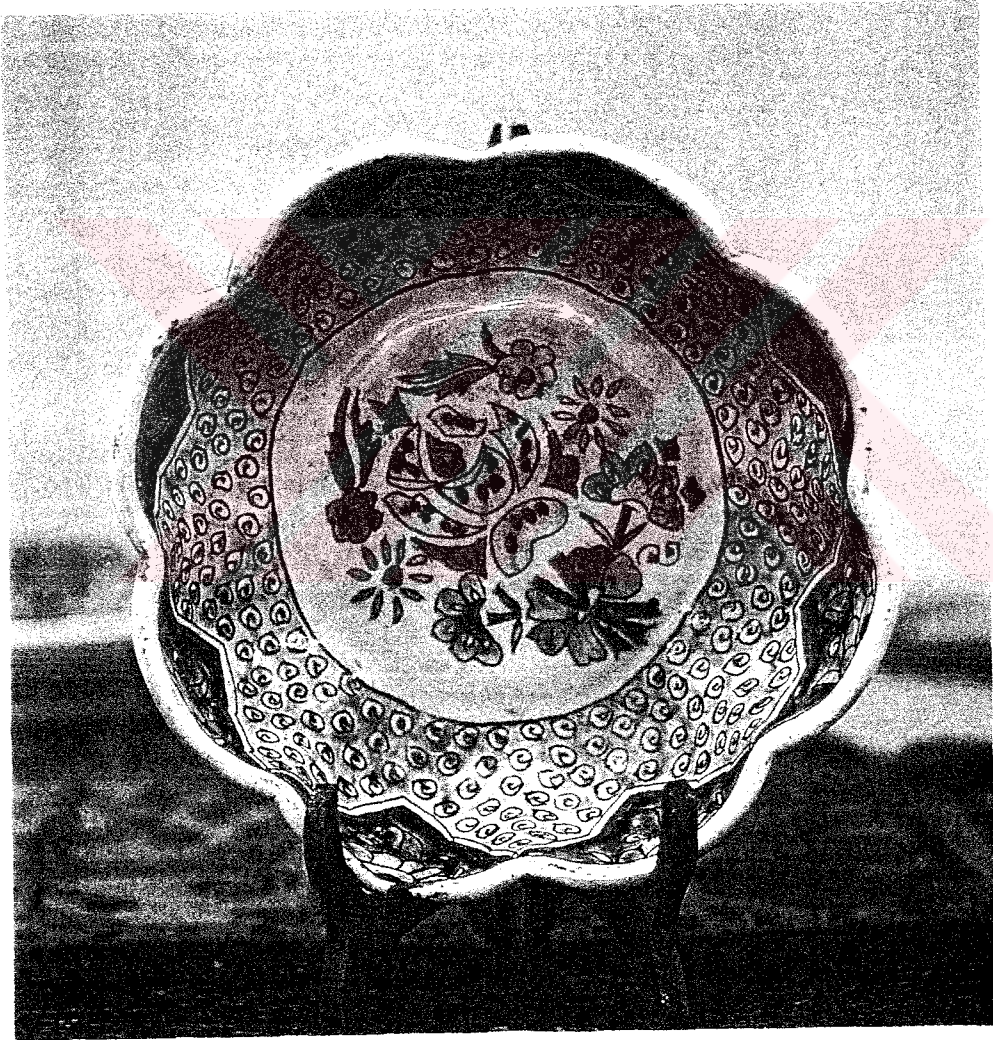
Resim 160: Kütahya Kandil, 19.yüzyıl ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 161: Kütahya Dondurmalık, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 162: Kütahya İftariyelik, 20.yüzyılın ilk yarısı

Resim 163: Kütahya Kase, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

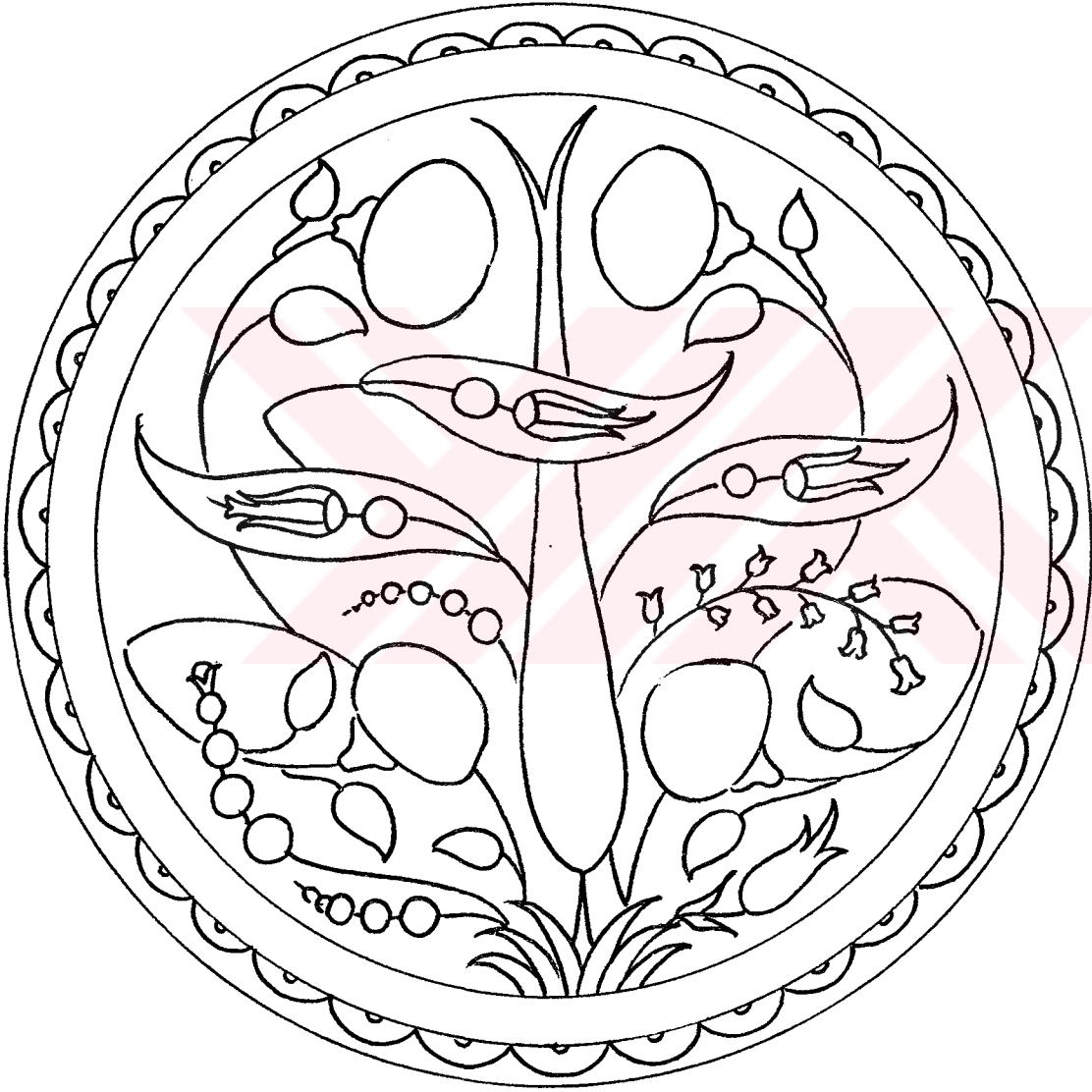
Resim 164: Kütahya Gece Sürahisi, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

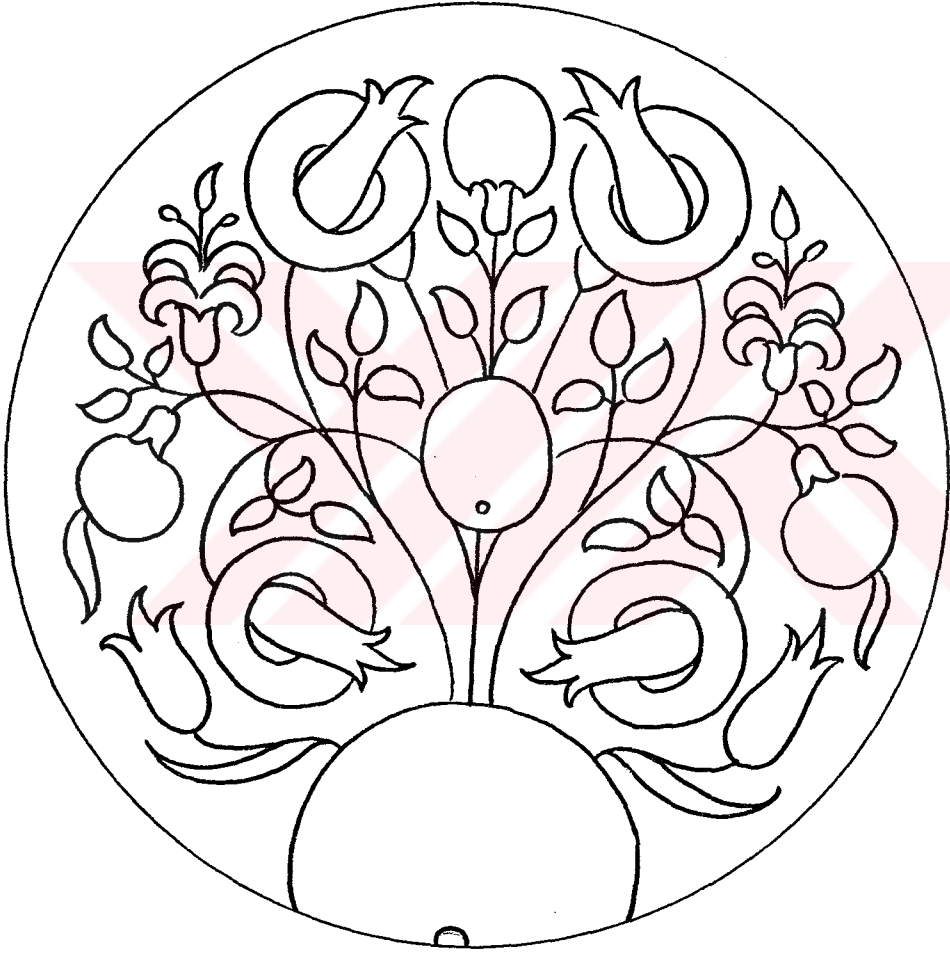
Resim 165: Kütahya Vazo, 19.yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk yarısı

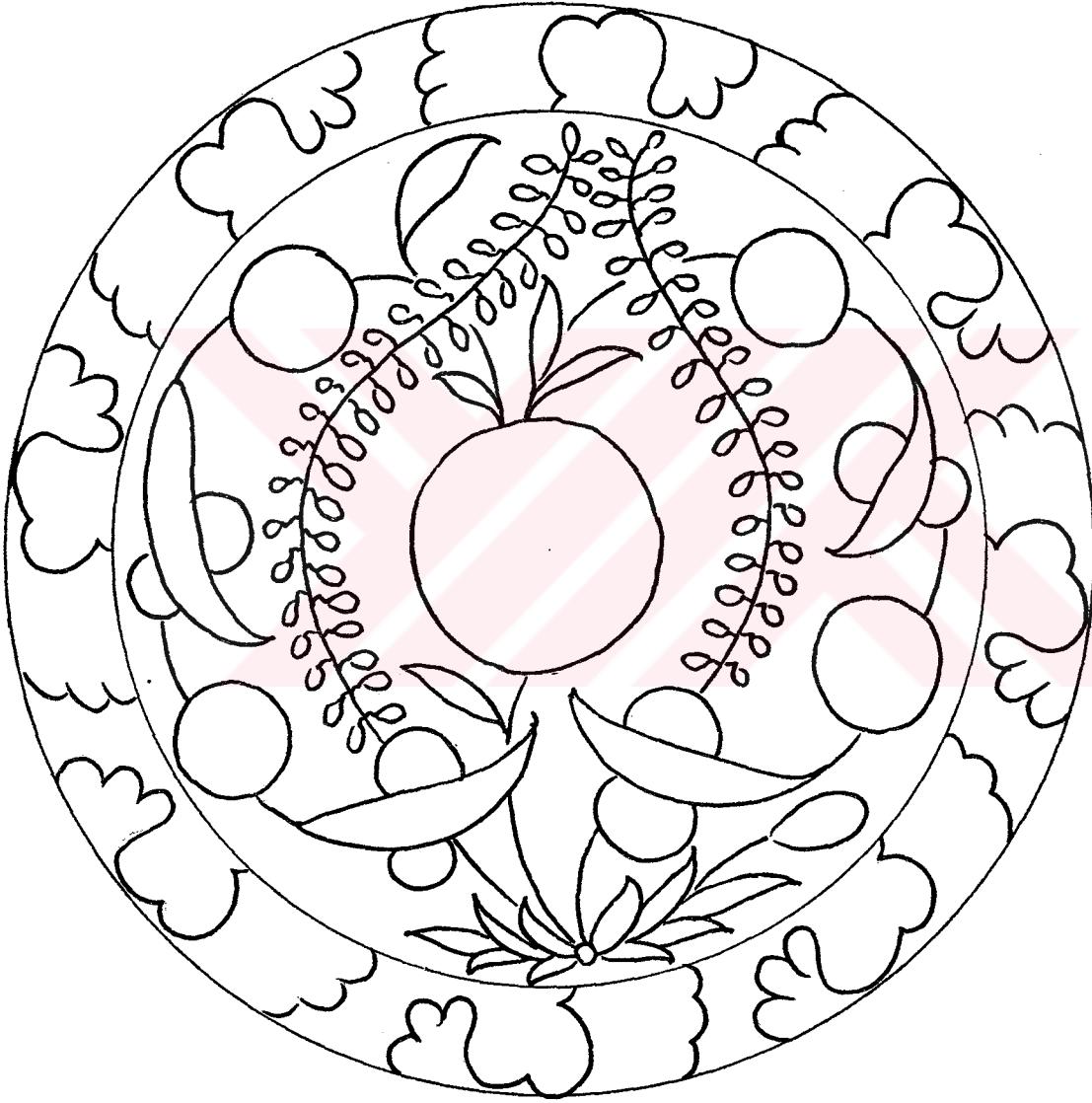
ÇİZİMLER

Çizim 1

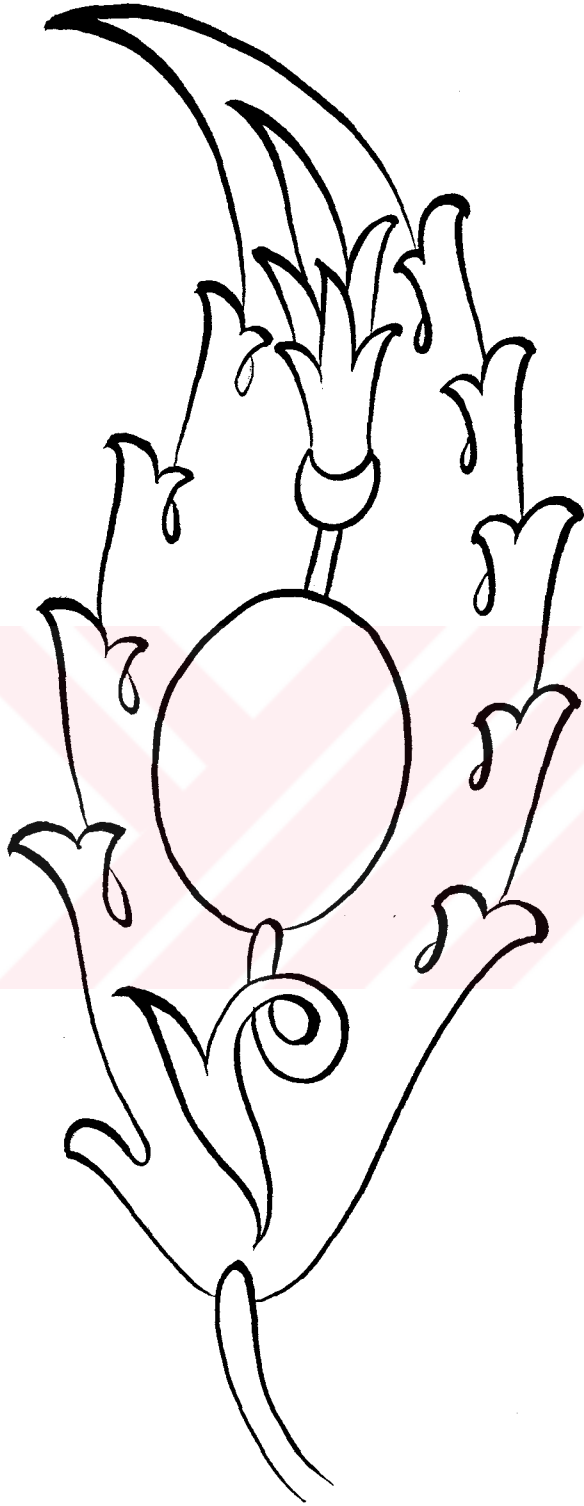
Çizim 2

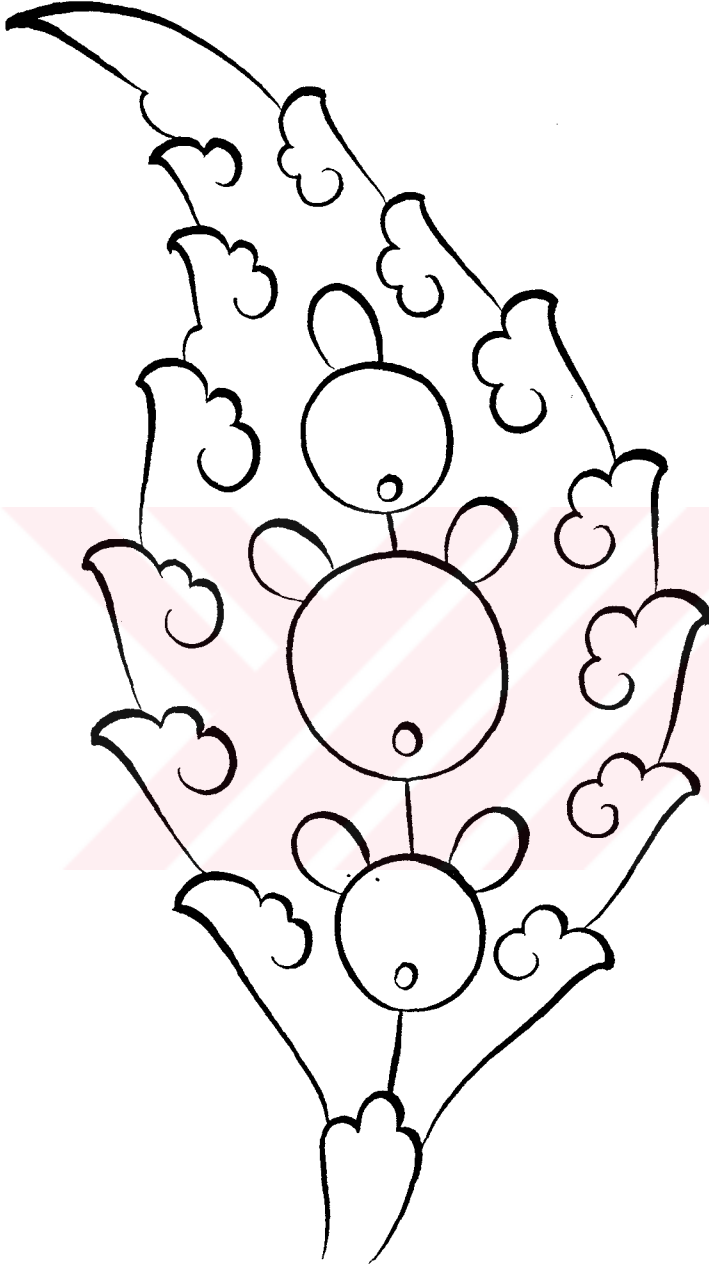
Çizim 3

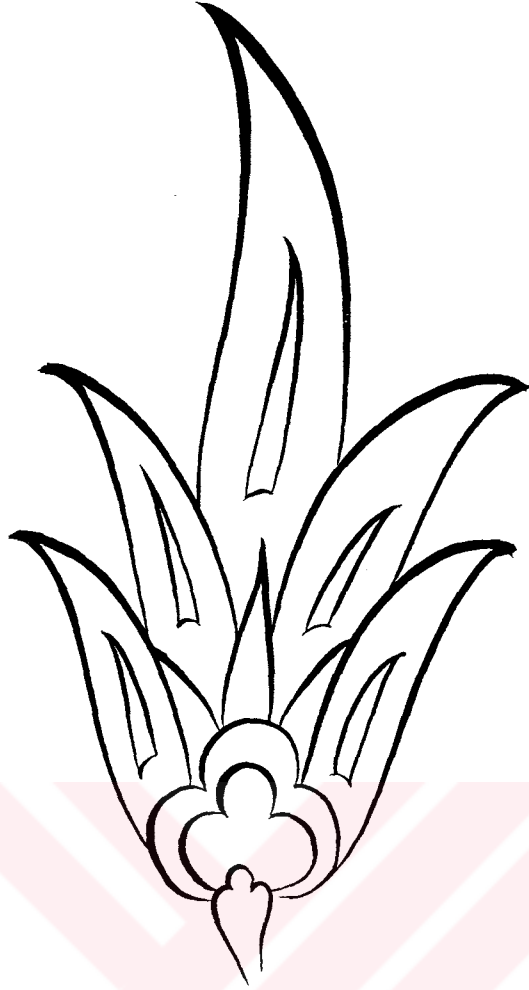
Çizim 4

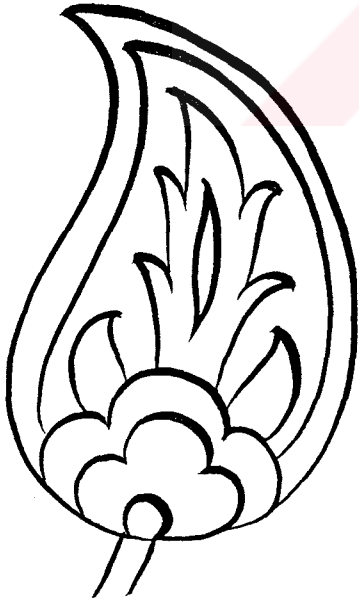
Çizim 5

Çizim 6

b

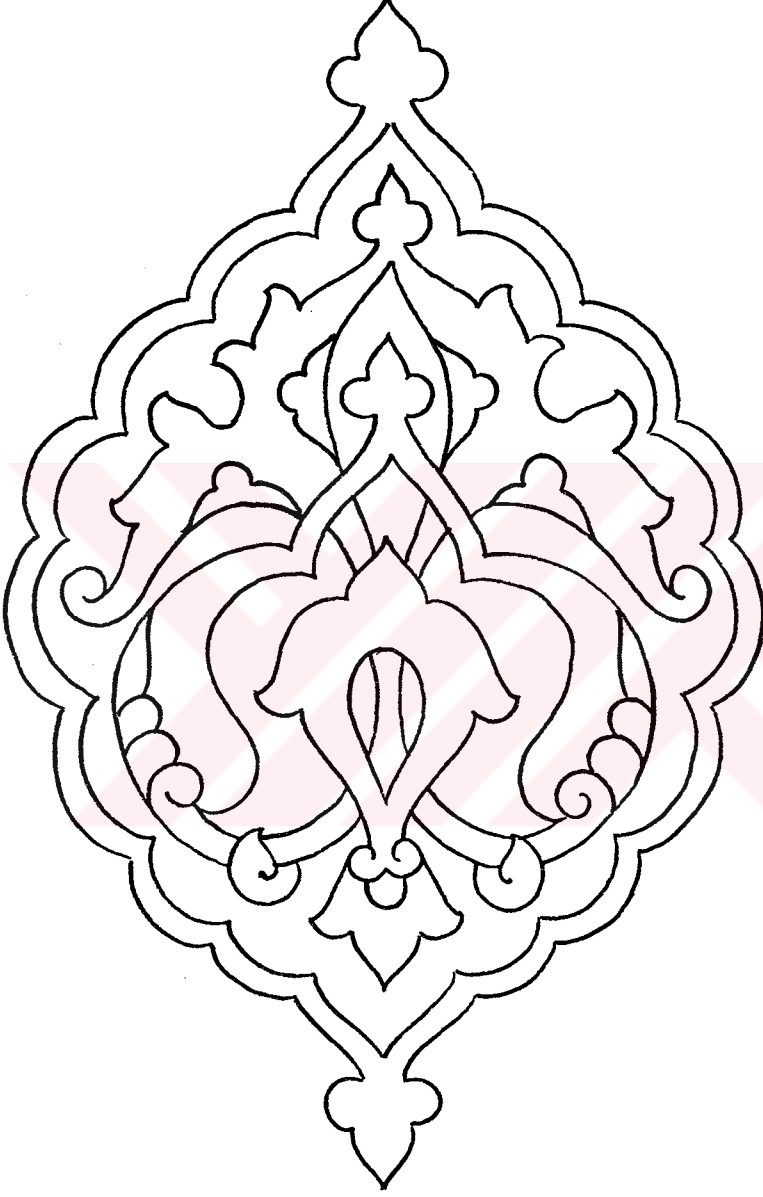

a

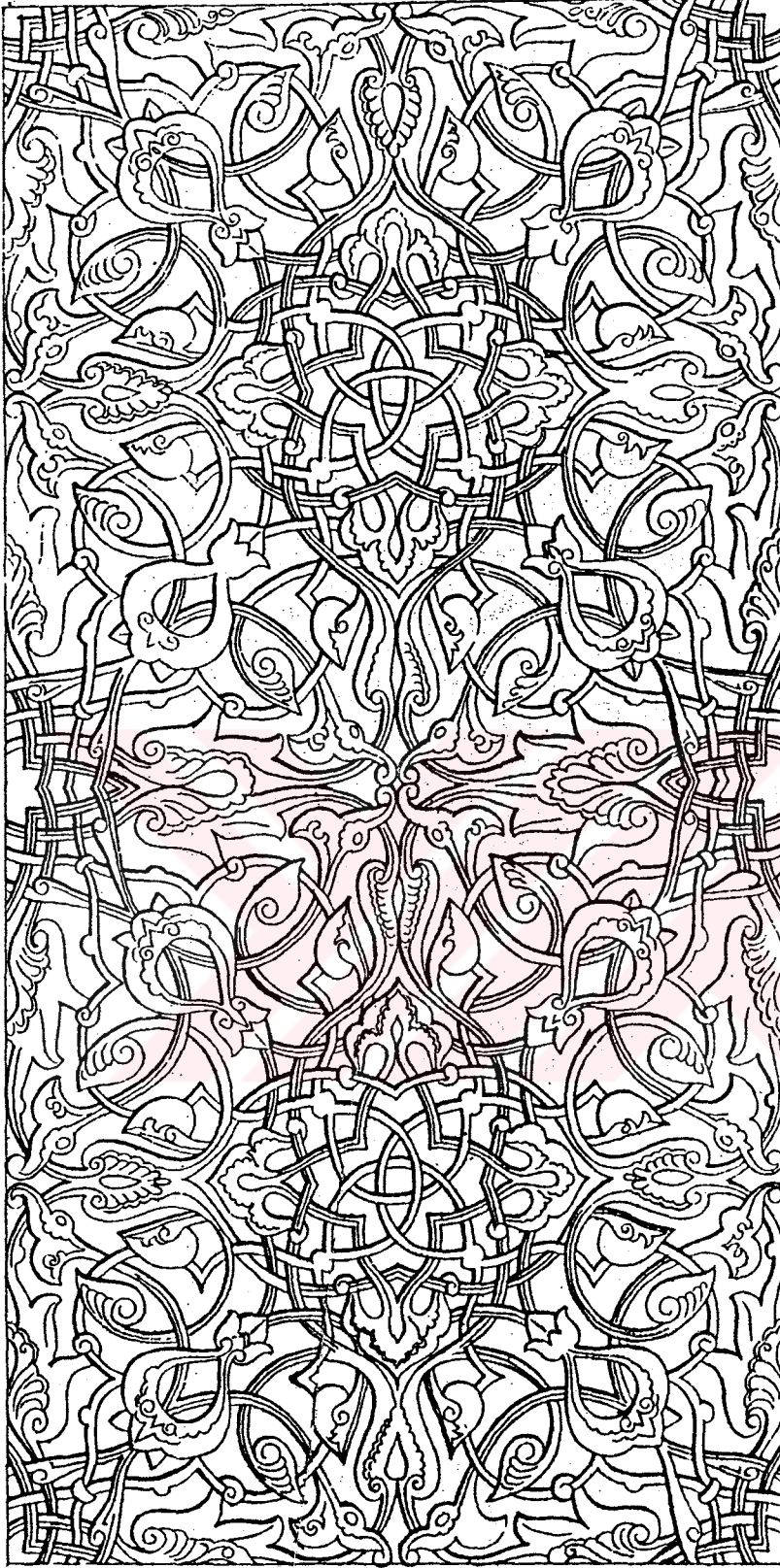

c

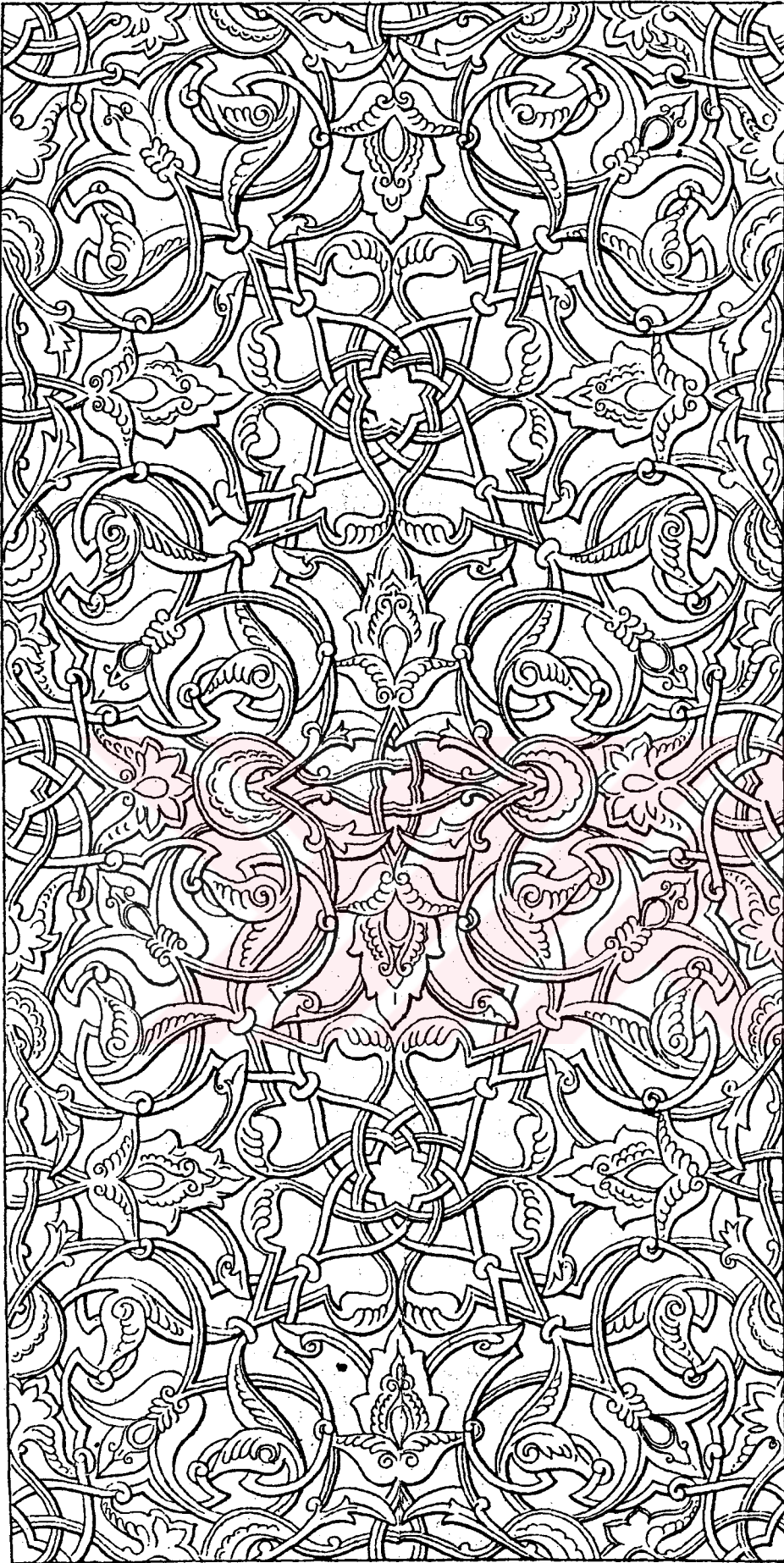
Çizim 7

Çizim 8

Çizim 9

Çizim 10

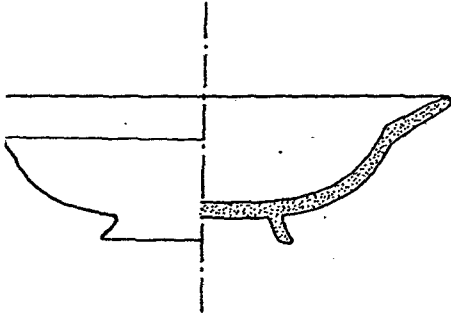
Çizim 11

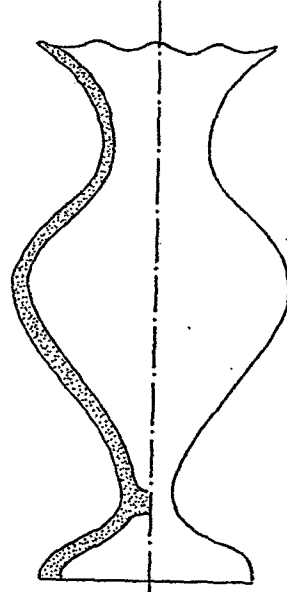
Çizim 12

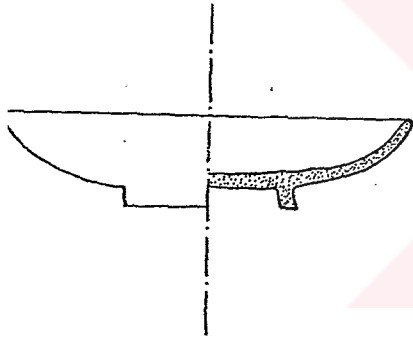
ŞEMALAR

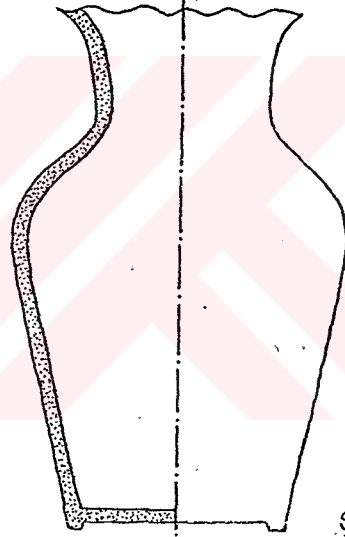
Şema 1

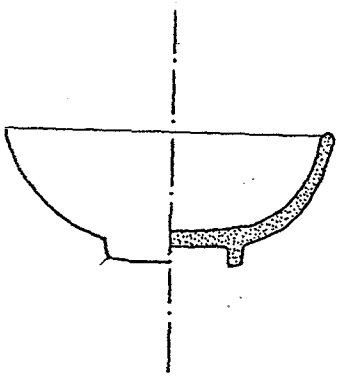
Şema 4

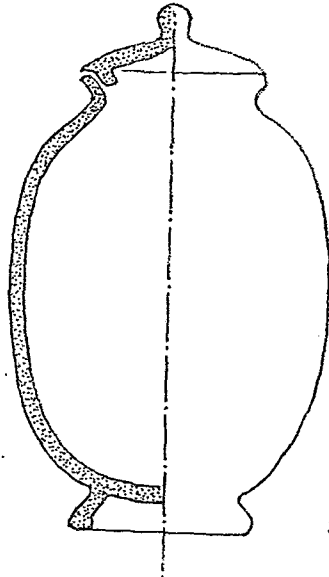
Şema 2

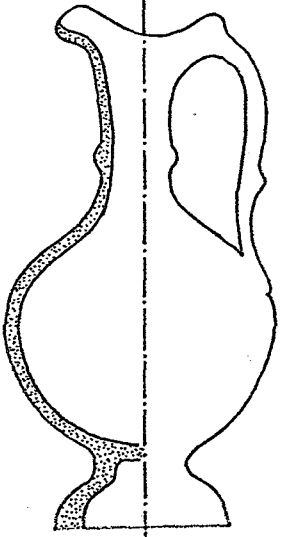
Şema 5

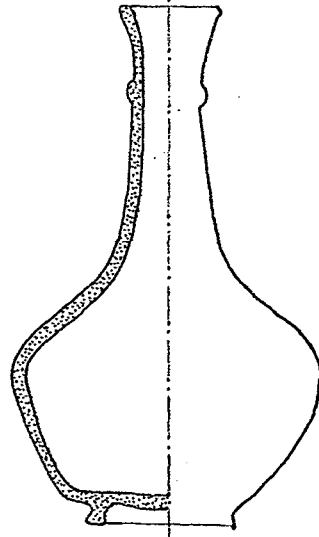
Şema 3

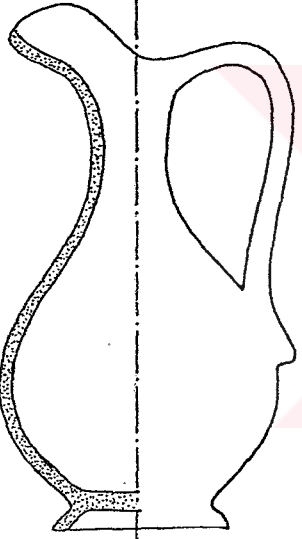
Şema 6

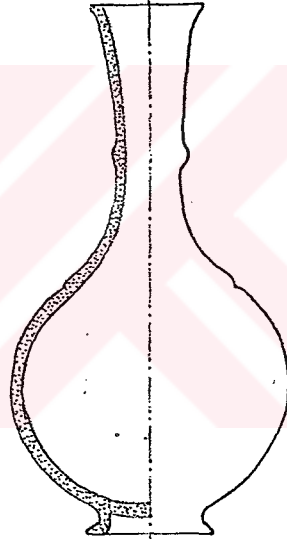
Şema 7

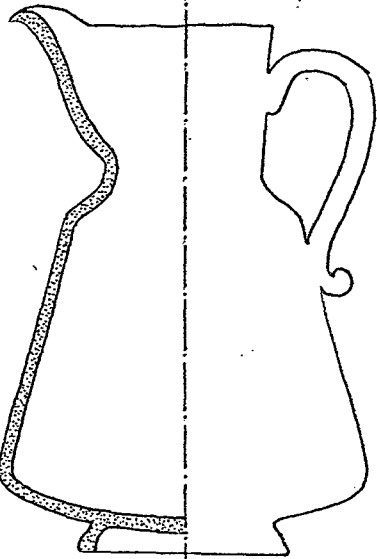
Şema 10

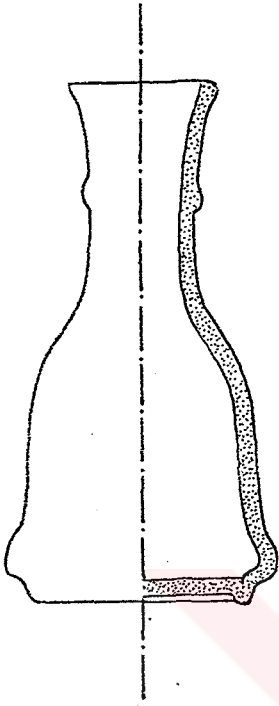
Şema 8

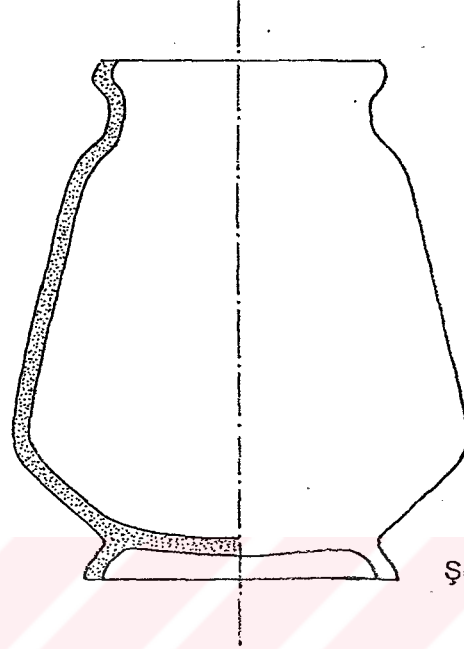
Şema 11

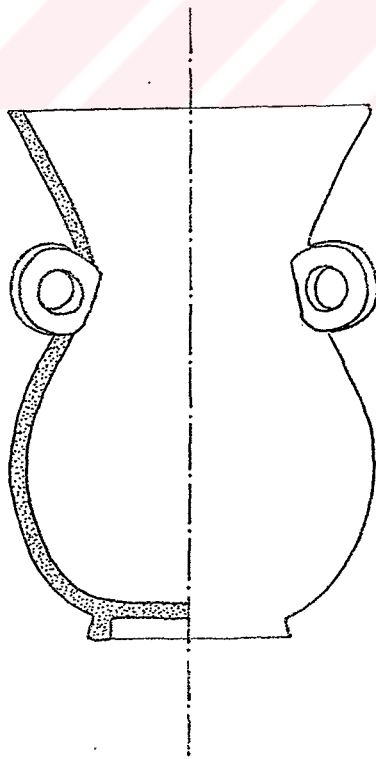
Şema 9

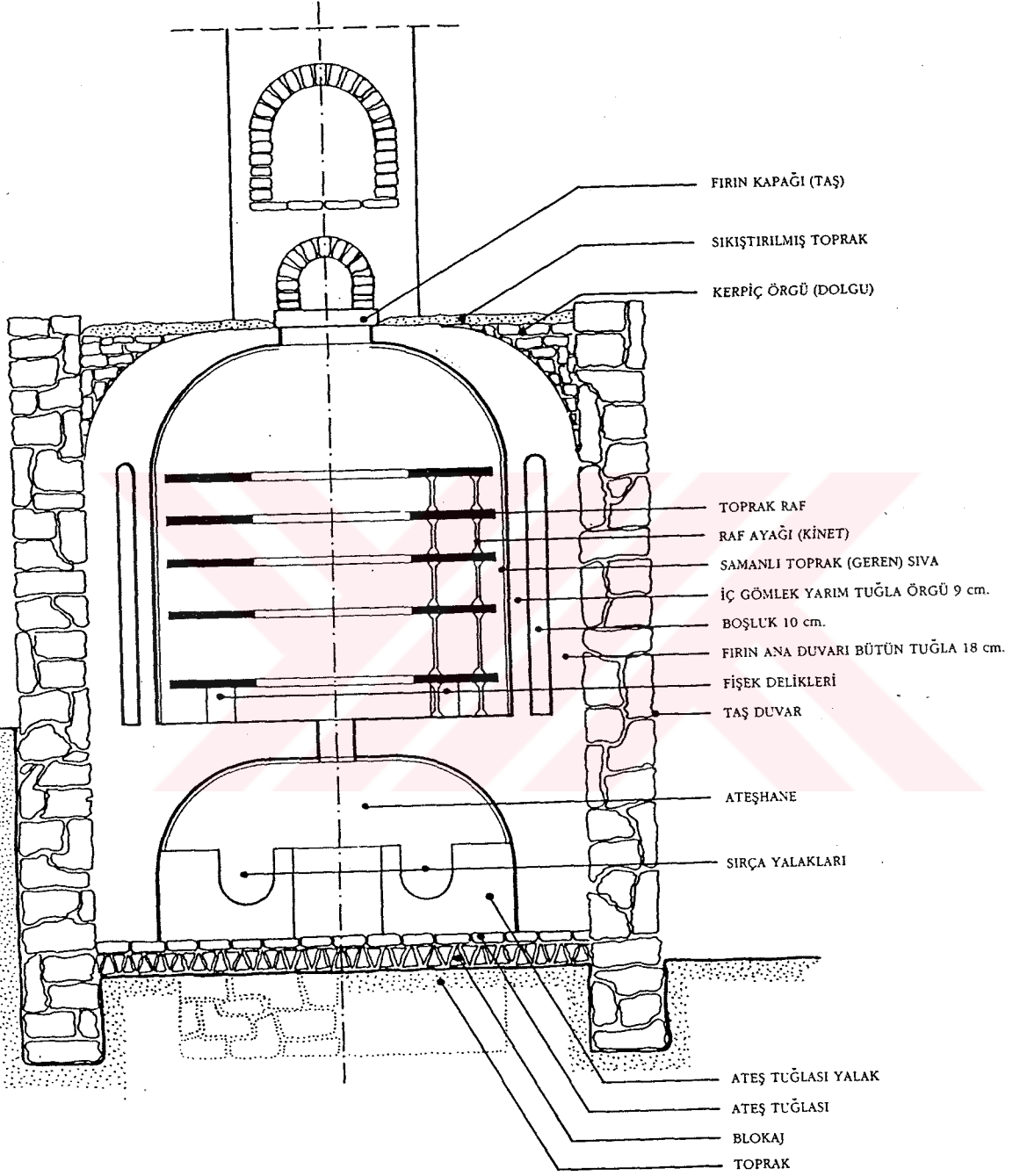
Şema 12

Şema 13

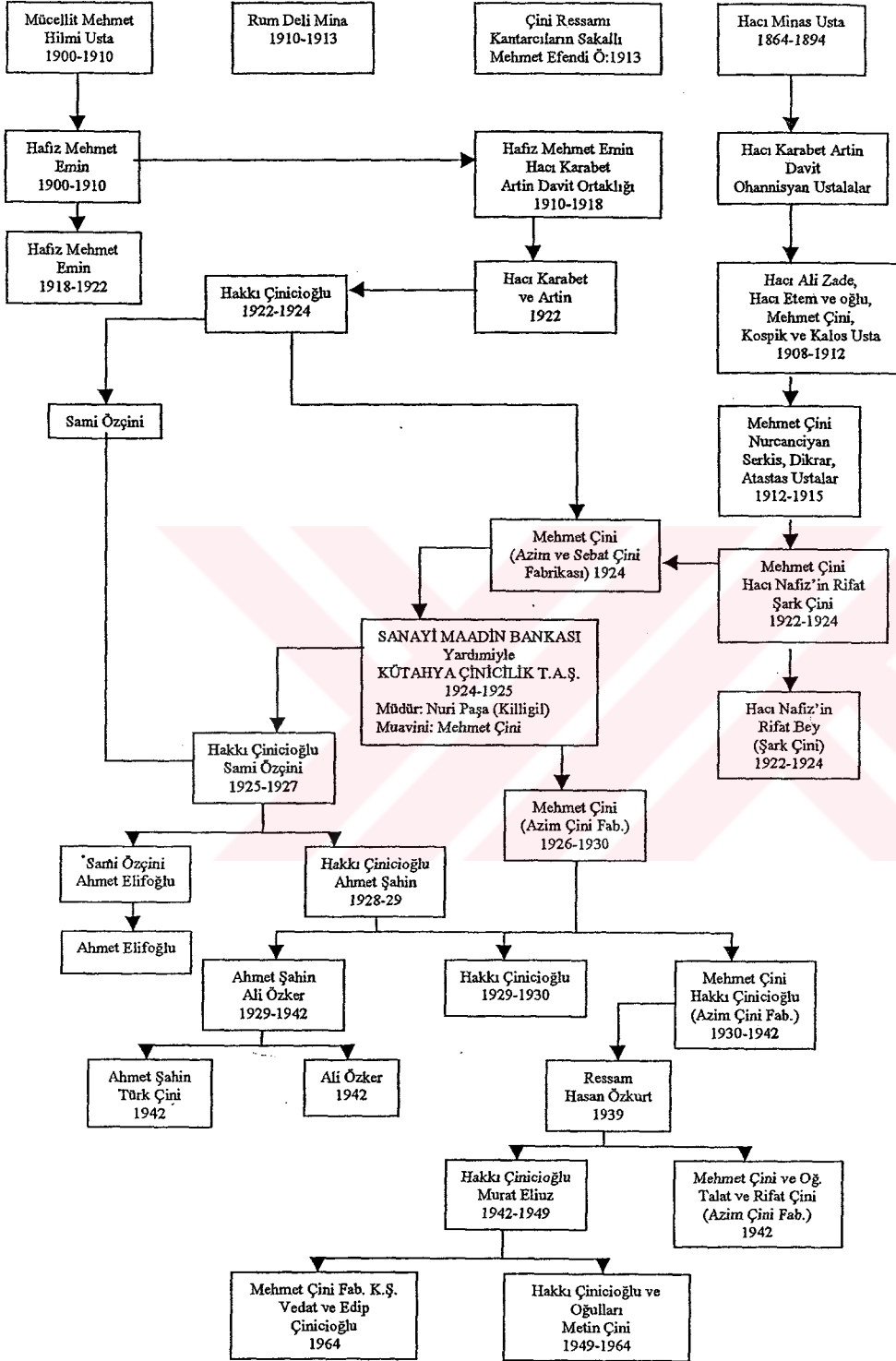

Şema 14

Şema 15

KÜTAHYALI USTALARIN ŞECERESİ

Şema 16

ÖZGEÇMİŞ

14.07.1966 Ankara'da doğdu.

1983. İlk ve orta öğretimini Kütahya Gediz'de tamamladı.

1991. Mimar Sinan Üniversitesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümünü bitirdi.

1996. Yılından beri Mimar Sinan Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

